

เฉลิมพระเกียรติ พระราชวงศ์ฝ่ายใน

เล่ม ๒

คณะกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์แห่งชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๒๘

เฉลิมพระเกียรติพระราชวงศ์ฝ่ายใน เล่ม ๒

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่
พุทธศักราช ๒๕๒๘

เรื่อง เฉลิมพระเกียรติพระราชวงศ์ฝ่ายใน เล่ม ๒

คณะกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

จัดพิมพ์เผยแพร่ ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๒๘ จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม

๕๒๔.๗๕๕๕๕๓

ด ๗๖๑ น

เลขาธิการนายกรัฐมนตรี, สำนัก. คณะกรรมการ
เอกลักษณ์ของชาติ.

เฉลิมพระเกียรติพระราชวงศ์ฝ่ายใน. กรุงเทพฯ.
๒๕๒๘.

๑๒๖ หน้า. ภาพประกอบ

๑. จักรี--พระราชวงศ์. ๒. ชื่อเรื่อง

ISBN 974-7779-07-2

คณะบรรณาธิการ

นางสาวนิตา สติตานนท์

นายประจวบ จันทรรักษ์

นางสาวสุมาลี จุตศรี

ผู้ออกแบบปก

นางสาวชมภูภา หงษ์สุวรรณ

พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัดเรืองแสงการพิมพ์ นายมานิตย์ พิภพวิทยุณ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา โทร. 2365544, 2365554,

คำนำ

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ ได้มอบให้คณะกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย จัดทำบทความเกี่ยวกับพระประวัติและงานของบุคคลสำคัญของชาติ ออกเผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงเพื่อรำลึกพระคุณ และสดุดีท่านซึ่งได้เพียรพยายามสร้างสรรค์งานอันเป็นคุณประโยชน์ และสืบทอดเป็นมรดกไว้แก่ชาติ ได้ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติและเป็นแบบอย่างแก่อนุชนในการดำเนินชีวิต ประกอบกิจการงานโดยยึดมั่นในอุดมคติ มีความซื่อสัตย์ สุจริต และเข้มแข็งมั่นคง ไม่หวั่นไหว หวาดหวั่นต่ออุปสรรคทั้งปวงต่อไป ประเทศไทยจึงได้มีเอกลักษณ์ของความเป็นไทยอยู่ในปัจจุบัน

ผู้ประกอบคุณงามความดี เป็นศรีเป็นเกียรติแก่สังคมและชาติไทย ทั้งในอดีตและปัจจุบัน นั้น นอกไปจากองค์พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และบุคคลสำคัญที่เป็นบุรุษแล้ว สตรีก็ได้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อประเทศชาติด้วย ทั้งในด้านการป้องกันประเทศ การเกษตร งานวิชาการ และงานศิลปวัฒนธรรม ซึ่งมีเป็นจำนวนมาก ควรแก่การยกย่องสรรเสริญเช่นเดียวกัน

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ ได้รวมบทความซึ่งเป็นพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระบรมราชินี และ พระประวัติของพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน ที่เผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จัดพิมพ์เป็นเล่มชื่อ “เฉลิมพระเกียรติพระราชวงศ์ฝ่ายใน” สำเร็จไปแล้วเล่มหนึ่ง และพิมพ์หนังสือรวมประวัติบุคคลสำคัญทั้งชายและหญิงชื่อ “สดุดีบุคคลสำคัญ” แล้ว ๓ เล่ม ปรากฏว่าได้รับความสนใจมาก เนื่องจากพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในรวมไปถึงข้าราชการสำนักฝ่ายใน ซึ่งทรงความรู้ ความสามารถ บำเพ็ญคุณประโยชน์เพื่อชาติบ้านเมืองก็มีอยู่ไม่น้อย ตลอดจนมาทุกยุคทุกสมัย จึงได้รวมบทความที่เป็นประวัติและผลงานของสตรีในสถาบันพระมหากษัตริย์ จัดพิมพ์ขึ้นอีกเล่มหนึ่งในครั้งนี้ นับเป็นหนังสือเฉลิมพระเกียรติพระราชวงศ์ฝ่ายใน เล่ม ๒

คณะกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

รายนามคณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย

๑. นายสมภพ จันทระประภา	ประธานอนุกรรมการ
๒. ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา	อนุกรรมการ
๓. ม.ร.ว.แสงสุรีย์ ลดาวัลย์	อนุกรรมการ
๔. คุณหญิงโสภณรัสมิ์ จันทระประภา	อนุกรรมการ
๕. ศาสตราจารย์ พันตรีหญิง คุณหญิงพะออบ โปษะกฤษณะ	อนุกรรมการ
๖. นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	อนุกรรมการ
๗. นางสาวอุทัยศรี ก้อนคงคา	อนุกรรมการ
๘. นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา	อนุกรรมการ
๙. นายประพัฒน์ ตรีณรงค์	อนุกรรมการ
๑๐. นางสาวนิตา สติตานนท์	อนุกรรมการ
๑๑. ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหนังสือ หรือผู้แทน	อนุกรรมการ
๑๒. ผู้อำนวยการสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย หรือผู้แทน	อนุกรรมการ
๑๓. นางสาวไหม จบกมลศึก	อนุกรรมการ
๑๔. นางอรสา สนธิไทย	อนุกรรมการ
๑๕. นายประจวบ จันทรรักษ์	อนุกรรมการและเลขานุการ
๑๖. นางสาวสุมาลี จุฑศรี	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

สารบัญ

หน้า

๑. สมเด็จพระสุริโยทัย

นางสายไหม จบกมลศึก ๕

๒. พระบรมคิลก

นายสมภพ จันทระประภา ๑๓

๓. สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี

นางสาวฉวีงาม มาเจริญ ๒๑

๔. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุลณอยุธยา ๒๕

๕. สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี

นางสายไหม จบกมลศึก ๓๑

๖. สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗

นายทองต๋อ กล้วยไม้ ณอยุธยา ๔๑

๗. พระราชชายา เจ้าดารารัศมี

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ ๕๗

๘. สมเด็จพระเจ้าฟ้านิมิตานภดล กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี

นางสายไหม จบกมลศึก ๖๕

๙. สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา

ศาสตราจารย์พันธุ์หญิงคุณหญิงพะอบ โปษะกฤษณะ ๗๓

๑๐. สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์

ศาสตราจารย์พันธุ์หญิงคุณหญิงพะอบ โปษะกฤษณะ ๘๑

๑๑. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต

นางอรสา สนธิไทย ๙๑

๑๒. หม่อมเจ้าหญิงมณฑการพ กมลาสน์

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ ๙๗

๑๓. หม่อมเจ้าหญิงจันทรีนิภา เทวกุล

ศาสตราจารย์พันธุ์หญิงคุณหญิงพะอบ โปษะกฤษณะ ๑๐๓

๑๔. หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิสกุล

นางสาววนิดา สติตานนท์ ๑๑๓

๑๕. หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล

ศาสตราจารย์พันธุ์หญิงคุณหญิงพะอบ โปษะกฤษณะ ๑๑๕

เฉลิมพระเกียรติพระราชวงศ์ฝ่ายใน
เล่ม ๒

พระสุริโยทัยขาดคอช้าง
สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเขียน

สมเด็จพระสุริโยทัย

นางสายไหม จบกาศึก เรียบเรียง

ความในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เมื่อพุทธศักราช ๒๐๗๒

“...แผ่นดินกรุงศรีอยุธยาเป็นทวยศ ประพตฺติเหตุว่า สมเด็จพระไชยราชาธิราช สวรรคตแล้ว เสนาบดียกพระยอดฟ้าราชกุมาร พระชนม์สิบเอ็ดขวบ ขึ้นครองราชสมบัติ เจ้าแม่อยู่หัวศรีสุตาจันทร์ มารดาพระยอดฟ้า กระทำทุจริตสามัคคีรสตั้งด้วยขุนชินราช ให้ฆ่าพระยอดฟ้าเสีย ยกขุนชินราชขึ้นผ่านพิภพ กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา เสนาพศุภมามาตย์มีความพิโรธเคืองแค้น คิดฆ่าขุนชินราช และแม่อยู่หัวศรีสุตาจันทร์เสีย....”

และพระมหากษัตริย์ผู้ครองราชย์สืบต่อมา คือ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทรงครองราชย์ระหว่าง พุทธศักราช ๒๐๕๑-๒๑๑๑ ถ้าจะพลิกประวัติศาสตร์ในรัชสมัยของพระองค์ศึกษาอย่างละเอียด จะพบว่า เป็นยุคแห่งการเริ่มต้น ที่กรุงศรีอยุธยาต้องรับศึกหนักจากการรุกรานของพม่า ที่ยกกองทัพอันมีพลังแสนยานุภาพมโหฬารเข้ามาประชิดถึงชนพระนครหลายครั้ง แต่แต่ละครั้งได้ทำความหายนะอดสู หลู่เกียรติให้แก่ชาวไทยและผืนแผ่นดินสุดประมาณได้ เพราะในสมรภูมิต้นนั้น สิ่งที่เหลือไว้ในความทรงจำอย่างเดียวคือการสูญเสีย เฉพาะการประจันบานครั้งแรก พุทธศักราช ๒๐๕๑ ไทยได้สูญเสียวีรกษัตริย์ที่กล้าหาญท่ามกลางสนามรบ พระองค์คือปิ่นพระนคร สมเด็จพระอัครมเหสีคู่พระราชหฤทัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระนามว่า “สมเด็จพระสุริโยทัย”

ทัพบครั้งนี้เป็นครั้งที่สอง ครั้งแรกเป็นเสมือนการสำรวจสถานการณ์ความมั่นคงของไทย พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ยกเข้ามาเพราะได้ข่าวว่าไทยกำลังจลาจล หมายถึงฉวยโอกาสรบไทยไว้ในอาณาเขตในยามที่ไทยกำลังวุ่นวาย ครั้นมาถึง บ้านเมืองเปลี่ยนแผ่นดิน สิ้นเสี้ยนหนามสงบสุขแล้ว ก็ลองเชิงตรวจตราเพื่อเตรียมหาทางประชิดใหม่ แล้วก็ยกทัพกลับออกไปโดยมิได้ต่อสู้ และหลังจากนั้นอีกไม่นานก็ได้ยกกำลังทัพพลมากมายใหญ่หลวงเข้ามาตีกรุงอยุธยา สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ราชานุภาพทรงเรียกการรบครั้งนี้ไว้ในหนังสือเรื่องไทยรบพม่าว่า “สงครามคราวสมเด็จพระสุริโยทัยขาดคอช้าง”

ตามประวัติศาสตร์ แม้จะกล่าวเหตุการณ์ถึงสมเด็จพระสุริโยทัยไว้ไม่ละเอียด พิศดาร แต่วีรกรรมของพระนางนั้นล้ำเลิศสุดจะกล่าวได้ ปัจจุบันนี้เป็นเวลากว่า ๔๕๕ ปีแล้ว ก็ยังหาได้เกิดมีวีรสตรีที่ได้ประกอบวีรกรรมเสียสละสูงยิ่งเทียมเทียบพระนางได้เลยแม้แต่ผู้เดียว

น่าจะได้เล่าขานวิเคราะห์ลักษณะอันแท้จริงของพระองค์ เพื่อสรรเสริญสักการะพระกรณียคุณ ให้ปรากฏตลอดไปตราบนานเท่านาน

สมเด็จพระสุริโยทัยเป็นกุลสตรีสูงศักดิ์ เปรียบพร้อมด้วยขัตติยราชนารีที่ทรงพระปรีชา-
ชาญ แก่กล้าอาจเฝ้าเด็ย น้ำพระทัยเปี่ยมด้วยความรักชาติ เทิดทูนพระมหากษัตริย์ ใน
ฐานะพระอัครมเหสีทรงมีความกตัญญูต่อพระราชสวามี และไม่เสียดายชีวิตเพื่อถวายเป็นราชพลี
ส่วนในฐานะพระราชมารดา ทรงเป็นผู้ที่มีความสามารถในการอบรมดูแลเลี้ยงดูพระราชโอรส
และพระราชธิดา อย่างประเสริฐ ทรงปลูกฝังให้รู้จักการเสียสละ มีความรักชาติบ้านเมืองเหนือ
สิ่งอื่นใด กล่าวหาญที่จะเผชิญภัยพิบัติได้อย่างองอาจ ฝึกปรือให้ทุกพระองค์ชำนาญการรบ เพื่อ
เตรียมป้องกันประเทศ รอบรู้ยุทธศาสตร์ ทั้งวิชาการใช้อาวุธและการสงคราม

ความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวของสมเด็จพระสุริโยทัยมิได้ปรากฏตามความกล่าวไว้ในพระ-
ราชพงศาวดารอย่างเดียวน หากก่อนหน้านี้จะพบว่า เมื่อครั้งแผ่นดินสมเด็จพระยอดฟ้าอำนาจใน
การปกครองเป็นสิทธิ์ขาดของเจ้าแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์ ในบรรดาข้าราชการและราชวงศ์สำคัญ
ต่างหวาดระแวงภัย ไม่มีความไว้วางใจในเสถียรภาพของตน โดยเฉพาะสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
พระอนุชาต่างพระมารดาของสมเด็จพระชัยราชาธิราช ขณะเมื่อยังดำรงเป็นสมเด็จพระเพียรราชา
ได้เสด็จหลบเลียงหนีราชภัยไปทรงผนวชอยู่ที่วัดราชประดิษฐสถานระยะหนึ่ง ระหว่างที่ราชตระกูล
ขาดผู้นำ พระราชภาระการปกครองดูแลพระราชโอรสธิดา ข้าทาสบริวารตลอดจนรักษาทรัพย์
ศฤงคารภายในพระราชนิเวศน์ให้ปลอดภัย และป้องกันมิให้มีผู้ใดมาข่มเหงเบียดเบียนบีทา
ท่ามกลางภัยนานาทั้งปวง น่าจะตกเป็นของสมเด็จพระสุริโยทัยแต่ผู้เดียว และหากว่า ทรงมิ
ได้ดำรงพระองค์เข้มแข็งแกร่งกล้าแล้ว โฉนดสมเด็จพระราชสวามีจะเสด็จออกทรงผนวชได้อย่างไร
หมดกังวล

ในสมัยต้นกรุงศรีอยุธยาชาวไทยยังต้องเตรียมพร้อมฝึกปรือการรบไว้อย่างชำนาญ
เพื่อไว้รับมือศัตรูที่มารุกราน ไม่ว่างใจ ทุกคนไม่ว่าหญิงหรือชายจะไม่อยู่นิ่งเฉย ต้องระมัดระวังภัย
จนมีสุภาษิตกล่าวไว้ว่า “เมื่อสิ้นหนานา ผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายตีเหล็ก” ยิ่งการเรียนรู้อาวุธต่อสู้ป้องกัน
ตัวด้วยอาวุธ ไทยเรามีศิลปล้ำเลิศ มิได้กำหนดแต่ในหมู่ชายเท่านั้น หญิงก็ฝึกฝนได้ จารึก
ครั้งสุโขทัยได้บรรยายสภาพบ้านเมืองไว้ตอนหนึ่งว่า “มีเมืองกว้าง ช้างหลาย” ซึ่งความจริงของ
ความหมายของเมืองที่มีช้างหลายมิได้ผูกขาดอยู่ที่กรุงสุโขทัยแห่งเดียว เพราะได้ปรากฏว่า
ดินแดนทั่วไปในสุวรรณภูมิ แผ่นแผ่นดินไทยนั้นอุดมไปด้วยช้างมากมายและชาวไทยก็ได้นิยม
จับช้างมาฝึกหัดให้ทำงานและช่วยในงานสงครามของบ้านเมืองทุกสมัย และด้วยเหตุที่ชาวไทย
มีช้างเป็นจำนวนมากนี้ จึงมีความสามารถในการฝึกหัดช้างให้ใช้ประโยชน์ต่าง ๆ ตลอดทั้งนำมา
เป็นพาหนะในสงคราม

วิเคราะห์ตามแนวทางของสภาพสังคมของไทยดังกล่าว แสดงถึงน้ำใจของคนไทยว่ามีความรักชาติอย่างสูง ดังนั้น การดำรงพระจริยาวัตรของราชตระกูลสมเด็จพระเทยรรษา และสมเด็จพระสุริโยทัยจึงได้มีความยึดมั่นในอุดมการณ์รักษาตัวอย่างสูง จึงได้ฝึกหัดวิชาการต่อสู้ป้องกันตัวตลอดจนศึกษาวิชาการคชกรรมตามแบบอย่างบรรพบุรุษอย่างเจนจัด สามารถนำออกมาใช้ได้ทันทั่วทั้ง และพร้อมกันก็ได้ถ่ายทอดบรมบรรดาพระราชโอรสและพระราชธิดาให้มีความรู้อย่างดีด้วย ดังนั้น สักพระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้ที่ยกกองทัพเข้ามา สมเด็จพระสุริโยทัยจึงอาหวน ขอตตามเสด็จด้วยโดยมิได้ระย่อหวาดหวั่น

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิและสมเด็จพระสุริโยทัย ทั้งสองพระองค์ทรงมีพระราชโอรสและพระราชธิดา เรียงตามลำดับ ๕ พระองค์ คือ

๑. พระรามศวร
๒. พระวิสุทธิกษัตริย์
๓. พระบรมดิลก
๔. พระเทพกษัตริ
๕. สมเด็จพระมหินทราธิราช

พระองค์แรกและพระองค์สุดท้ายเป็นชาย นอกนั้นเป็นพระองค์หญิง

พระรามศวร เป็นพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ มีความเข้มแข็ง กล้าหาญในการสงคราม มีความรักชาติ รักเกียรติภูมิ ได้อยู่ในตำแหน่งรัชทายาท แต่ในสงครามช้างเผือก ได้พลีชีพพล้ำพระเจ้าบุเรงนองขอตัวไปเป็นตัวจ่าน้อยอยู่ที่กรุงหงสาวดี

พระวิสุทธิกษัตริย์ พระนามเดิม พระสวัสดิราช พระราชธิดาองค์ใหญ่ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระราชทานให้เป็นมหาอัครมเหสีของพระมหาธรรมราชา ครองเมืองพิษณุโลก ทรงเป็นพระราชมารดาพระราชโอรสและพระราชธิดาที่มีพระชนมชีพเพื่ออุทิศให้แก่แผ่นดิน คือ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเอกาทศรถ และพระสุพรรณกัลยา

พระบรมดิลก เป็นพระนามที่ลึกลับไม่เปิดเผยแจ่มแจ้ง ปรากฏแต่ในหนังสือพระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐ มีพระชนมายุเพียง ๑๖ พรรษา และประกอบวีรกรรม ร่วมกับสมเด็จพระราชชนนี ในสมรภูมิตรบ ทรงเป็นขัตติยราชกุมารี มีความรู้ในวิชาการศึกษา และคชกรรมสามารถในวิชาการต่างๆ ที่สำคัญคือ มีความกล้าหาญ น้ำพระทัยเข้มแข็ง เปี่ยมไปด้วยความรักชาติศาสนา จงรักภักดีในพระบรมชนกชนนีนาถ และเสียสละเลือดเนื้อ และชีวิตพลีบนพื้นแผ่นดิน

พระเทพกษัตริ เป็นพระราชธิดาที่น่าสงสาร ต้องพลัดพรากไปอยู่ต่างแดน สมเด็จพระเจ้าศรีสัตนาคนहुต ขอพระราชทานไปเป็นพระอัครมเหสี และพระเจ้าบุเรงนองกลับชิงตัวเอาไป

เป็นเจ้าของ

สมเด็จพระมหินทราธิราช ทรงเป็นกษัตริย์สืบต่อจากสมเด็จพระราชบิดา ประสบความ
ยุ่งยากในการบริหารราชการบ้านเมือง และในบั้นปลายรัชสมัยต้องรับทศพระทัยสุดแสนสาหัส
ที่ต้องเสียเอกราชอธิปไตยให้แก่พม่าเป็นครั้งแรก

จะได้นำฉากประวัติศาสตร์ลำดับความก่อนที่จะถึงวีรกรรมของสมเด็จพระสุริโยทัยมา
แสดงให้เห็นเหตุการณ์ได้ชัดเจน ความว่าดังนี้

“พระเจ้าหงสาวดี (พระเจ้าตะเบ็งชะเวตี้) ยกทัพข้ามเมืองกาญจนบุรี ถึงพระนครศรี-
อยุธยา ณ วันเสาร์ เดือนยี่ ขึ้นห้าค่ำ ตั้งค่ายอยู่ที่ตำบลกุ่มดอง ท้าพระมหาอุปราชตั้งค่ายที่
ตำบลเพนียด ท้าพระเจ้าแปร ตั้งค่ายตำบลบ้านใหม่มะขามหย่อง ท้าพระยาพลสัม ตั้งค่าย
ตำบลทุ่งประเซฐ์

ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันอาทิตย์ เดือน ๓ ขึ้นห้าค่ำ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชจะเสด็จยก
พยุหโยธาทวยหาญออกไปดูกำลังข้าศึก ณ ทุ่งภูเขาทอง

จึงทรงเครื่องราชอสังการยุทธ เสด็จทรงช้างต้นพลายแก้วจักรรัตน์ สูงหกศอกคืบห้านิ้ว
เป็นพระคชาธาร ประดับคชาลังการอาภรณ์เครื่องมั้น มีกลางช้างและควาญ

ฝ่ายพระสุริโยทัยผู้เป็นพระอัครมเหสี ประดับองค์เป็นพระยามหาอุปราช ทรงเครื่องสำหรับ
ราชธรรงค์ เสด็จทรงช้างพลายนาคพิมายสุริยสำหรับกษัตริย์ สูงหกศอกเป็นพระคชาธาร ประดับ
คชาภรณ์เครื่องมั้นเสร็จมีกลางช้างแลควาญ

พระรามเสวตรทรงเครื่องศรีริราชปล้นชนาวารภรณ์ สำหรับพิชัยยุทธสงครามเสร็จ เสด็จ
ทรงช้างต้นพลายมงคลจักรพาฬสูงห้าศอกคืบสiben นิ้ว ประดับคชาภรณ์เครื่องมั้นมีกลางช้างแลควาญ

พระมหินทราธิราชทรงราชวิภูษณลังการภรณ์สำหรับพระมหาพิชัยยุทธธรรงค์ เสด็จทรง
ช้างต้นพลายพิमानจักรพรรดิ สูงห้าศอกคืบแปดนิ้ว ประดับด้วยกฤษณขรอลงกต เครื่องมั้น มี
กลางช้างและควาญ

ครั้นได้มหาศุภวารฤกษ์ราชคติ พระโหราลั่นฆ้องชัยประโคมอุโฆษ แตรสังข์ อึงอินทเทรี

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ก็ยาดราพระคชาธาร พระอัครมเหสีและพระเจ้าลูกเธอ
ทั้งสองพระองค์ โดยเสด็จเหล่าคชพยุหตั้ง กันแทรกแซงดาบไป บ้างโลดเล่น เต็มวาระบำไป มี
ทหารประจำจึกกรมป็น ปลายขอประจำคอทุกตัวสาร ควาญประจำท้ายล้อมเป็นต้นดงโดยชนัด

แล้วถึงหมู่พยุหแสนยกรโยธาหาญเดินเท้า ถือดาบตั้งเสโลหโตมรหอกใหญ่ หอกคู่
รงทวนธนูป็นนกดทับคั่ง ซ้ายขวาน้ำหลัง โดยขบวนคชพยุหสงคราม

เสียงเท้าพลและช้างสะเทือนดังพสุธาคลจะทรุด

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า เสด็จขึ้นพระคชาธารประมวฬพล แลคชพยุห
โดยขบวนตั้งอยู่ ณ โคนพระยา

ฝ่ายกองตะเวนเห็นดังนั้น ก็เข้าไปกราบทูลพระเจ้าหงสาวดีโดยได้เห็นทุกประการ สมเด็จพระ
พระเจ้าหงสาวดีตรัสว่า ชะรอยจะเป็นทัพพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ยกออกมาจะกระทำ
คชพยุหสงครามกับเรา พระองค์ตรัสให้ยกพลหลวงออกจากค่ายตั้งโดยขบวน สมเด็จพระเจ้า
หงสาวดีทรงเกราะเครื่องพิชัยยุทธ ย่อมทัพถมด้วยวิชาศาสตร์เวทคาถา แล้วสอดใส่พระมหาสุพรรณ
สังวาลประทับเพชรพื้นราม สรรพคุณเวทคาถาต่าง ๆ พระมหามาลาลงเลขยันต์กันสรรพศาสตราวุธ
ภยันตราย สำหรับราชรถรบศึกยุทธเสร็จเสด็จทรงช้างต้นพลายมงคลปรานทวิปสูงเจ็ดศอกเป็น
พระคชาธารประดับคชภรณ์เครื่องมั้นมีกลางช้างแลควาญ เครื่องสูงสำหรับราชรถรบศึกแห่โดย
ขนาด มีหมู่ทหารถือดาบดั่งหมื่นหนึ่ง ล้อมพระคชาธาร พระเจ้าแปรประดับเครื่องอสังการเครื่อง
พิชัยยุทธ ทรงช้างต้นพลายเทวนาคพินาย สูงหกศอกกึ่งเจ็ดนิ้วเป็นพระคชาธารประดับคชภรณ์
เครื่องมั้นมีควาญแลกลางช้างเป็นกองหน้า มีทหารดาบสองมือพันห้าร้อยล้อมพระคชาธาร ช้าง
ท้าวพระยารามัญคับคั่งตั้งโดยขบวนกันกงเป็นขบวน เหล่าพยุหโยธาเดินเท้าถือสรรพศาสตราดาบ
โดยขบวน สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ก็ยกพยุหโยธาทวยหาญออกตั้งยังท้องทุ่ง ตรงหน้าทัพสมเด็จพระ
พระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ห่างกันประมาณร้อยเส้น เสด็จขึ้นพระคชาธารคอยฤกษ์ จึงตรัส
ให้พลม้ารำทวนชักชิงกลองกันไปให้เรึงหน้าทัพ ฝ่ายพลเครื่องเล่น เดินร่ำร้องเฮฮาเป็นโกลาหล
ฝ่ายพลดาบตั้ง ดาบสองมือ ก็ร่ำล่อเลี้ยวกันไปมา

ขณะนั้นพระเจ้าหงสาวดีทอดพระเนตรดูอากาศ เห็นอาทิตย์แจ่มดวงหมดเมฆหมอก
แล้ว ก็ชมราชบินนำหน้าทัพ ครั้นเห็นศุภนิมิตราชฤกษ์ดังนั้น ก็ให้ลั่นฆ้องชัยอุโฆษแตรสังข์
อึงอินทระขึ้นพร้อมกัน ก็ตรัสให้ขับพลเข้าโจมตีทัพสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช

ฝ่ายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช ดำรัสให้แยกพลเป็นปีกกา พลโยธาทั้งสองฝ่าย
บ้างแห่ให้โกลาหลเข้าปะทะประจัญตีฟันแทงแย่งยุทธ ยิ่งปืนระดมศัสตราวุธการตระหลบไป
ทั้งอากาศ

พลทั้งสองฝ่าย บ้างตาย บ้างลำบาก กลิ้งกลาดเกลื่อนท้องทุ่งเป็นอันมาก

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ก็ขับพระคชาธารเข้าชนช้างกองหน้าพระเจ้าหงสาวดี
พระคชาธารเสียทีให้หลังแก่ข้าศึก เอาไว้ไม่อยู่ พระเจ้าแปรได้ท่ายข้าศึกดังนั้น ก็ขับ
พระคชาธาร ตามไล่ช้างพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า

พระสุริโยทัยเห็นพระราชสวามีเสียที ไม่พันท้อมข้าศึก ทรงกตัญญูภาพ ก็ขับพระคชา
ธารพลายทรงสุริยกษัตริย์สะอึกออกรับ

พระคชาราชพระเจ้าแปรได้ล่าง แบกถนัด

พระคชาราชพระสุริโยทัยแห่งนหางายเสียที่

พระเจ้าแปรจ้วงฟันด้วยพระแสงของ้าว ต้องพระอัสสาพระสุริโยทัย ขาดกระทั้งถึงราว
พระตันประเทศ

พระรามศวกกับพระมหินทราธิราช ก็จับพระคชาราชถลันจะเข้าแก้พระมารดาไม่ทันที่
พอสมเด็จพระชนนีสิ้นพระชนม์กับคอช้าง พระรามศวก พระมหินทราธิราช พี่น้องทั้งสององค์
ถอยรับเข้าศึกกันพระศพสมเด็จพระราชมารดาเข้าพระนครได้ โยธาวาพระนครแตกพ่าย เข้าศึก
รู้พลตายเป็นอันมาก สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า จึงให้เชิญพระศพพระสุริโยทัย ผู้
เป็นอัครมเหสี มาไว้ตำบลสวนหลวง

ครั้นกองทัพสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ยกไปแล้ว สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า
ให้แต่งการพระราชทานเพลิงศพพระสุริโยทัย ซึ่งขาดคอช้างเสร็จแล้ว สมเด็จพระมหาธรรมราชา
ก็ถวายบังคมลากลับขึ้นไปยังเมืองพระพิษณุโลก ฝ่ายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า
ให้สถาปนาที่พระราชทานเพลิงนั้นเป็นพระเจดีย์วิหาร เสร็จแล้วให้นามชื่อวัด สบสวรรค์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้า

เมื่อประมาณพุทธศักราช ๒๔๓๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราช
ดำริเลือกสรรเหตุการณ์ในพระราชพงสาวดาร ให้ช่างเขียนที่มีฝีมือเขียนรูปภาพและแต่งโคลง
บรรยายประกอบ โดยเฉพาะเหตุการณ์ตอนสมเด็จพระสุริโยทัยขาดคอช้างนี้ เป็นตอนพิเศษ
ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นผู้เขียน
ภาพ และได้ให้รางวัลเป็นที่ ๓ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์
โคลงสดุดีพระเกียรติด้วยพระองค์เอง ซึ่งจะขออัญเชิญมารวมไว้ ณ ที่นี้ ความว่า

บุเรงนองนามราชเจ้า	จอมรา มัญเษย
ยกพยุหแสนยา	ยิ่งเกล้า
มอญม่านประมวลมา	สามสิบ หมั่นแฮ
ถึงอุษยเสศแล้ว	หยุดไถลันคราฯ
พระมหาจักรพรรดิเฝ้า	ภูวดล สยามเษย
วางค่ายรายร้อพล	เพียบหล้า
ดำรงจักไกรยล	แรงศึก
ยกนิกรทัพกล้า	ออกตั้งกลางสมรฯ

บงอรอรกเรศผู้	พิศมัย ท่านนา
นามพระสุริโยทัย	ออกอ้าง
ทรงเครื่องยุทธพิชัย	เช่นอุป ราชแฮ
เกล็ดกษาธรรคว้าง	ควบเข้าขบวนไคลฯ
พลไกรกองนำเร้า	โรมรัน กันเฮย
ช้างพระเจ้าแปรประชัน	คชให้
สารทรงชาวเซฟัน	หลังแล่น เติลิดแฮ
เตลงขับคชไล่ไล่	หวัดท้ายกษัตราฯ
นงคราญองค์เอกแก้ว	กระษัตริย์
มานมนัสกัตเวที	ยิ่งล้ำ
เกรงพระราชสามี	มลายพระ ชนม์เฮย
ขับกเชนทรเช่นคำ	สอิกผู้ด้ยกรฯ
ขุนมอญร่อนง้าวฟาด	ฉาดฉะ
ขาดแล่งตราบอระ	หุรบคั้น
โอรสรับกันพระ	ศพผู้ นครแฮ
สุญชีพไปสุญสิ้น	พจนผู้สรรเสริญฯ

เหตุการณ์เกี่ยวกับสมเด็จพระสุริโยทัยเป็นเพียงก้าวเดียวของประวัติศาสตร์ ของชาติไทย ทำให้ได้สำนึกว่า ในอดีต ไทยต้องเผชิญภัยรอบด้านเสมอ การที่สามารถตั้งอาณาจักรให้มั่นคงขึ้นมาในดินแดนแหลมทองนับได้เกือบ ๘๐๐ ปีนั้น มิใช่ว่าจะเจริญขึ้นอย่างสงบสุข หรืออยู่ตามลำพัง แต่กลับตรงกันข้ามเราต้องต่อสู้ เสียสละ ตามักคี่ เสียเลือดเนื้อหลังลงทัณฑ์ ไวบนพื้นแผ่นดินพสุธาจนแล้วคนเล่า หลายยุคหลายสมัย ขับซ่อนหนาแน่นด้วยวิญญูณบรรพบุรุษ สายเลือดไทยเข้มข้นด้วยความเป็นนักรบและมีเลือดนักสู้ ไม่เลือกกว่าเป็นเลือดของบุรุษ หรือสตรี ชาติของเราก้าวมาด้วย ชีวิตและเลือดเนื้อของบรรพชน

สมเด็จพระสุริโยทัย ทรงเป็นสายเลือดไทยที่มีความเป็นนักสู้ที่กล้าหาญ เสียสละเพื่อชาติ ที่กล่าวเช่นนั้น ก็เพราะพระมหากษัตริย์เป็นหลักสำคัญของบ้านเมือง เป็นองค์ประมุขของชาติ ถ้าสุญสิ้นเสียในครั้งนั้น บ้านเมืองก็ย่อมระส่ำระสาย โดยเฉพาะในยามสงคราม หากขาดผู้บัญชาการทัพ ย่อมจะเกิดความพลั้งพลาดได้ง่ายดาย จึงถือว่า วิธีการของสมเด็จพระสุริโยทัยช่วยชาติและผืนแผ่นดินไทยให้รอดพ้นจากบ้านแตกสาแหรกขาด แต่นั่นเป็นอดีต ปัจจุบันสิ่งที่มีค่าและสำคัญที่สุดเหนือสิ่งอื่นใด นั่นคือแบบอย่างที่ดีงามของวีรกษัตริย์ไทยที่รักชาติเสมอ

ด้วยชีวิต ลูกหลานควรจะได้อนุสรณ์ค่านึงและจดจารึกไว้ไม่ลืมเลือนว่าแผ่นดินไทยนี้ต้องช่วย
กันทะนุถนอมบำรุงไว้ให้คงอยู่เหมือนอย่างเช่นสมเด็จพระสุริโยทัยทรงรักและหวงแหน

กานำ พระบรมดิลก

นายสมภพ จันทรประภา เรียบเรียง

พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๕ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิยกสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระมหินทรขึ้นผ่านพิภพ และบอกว่าพระมหินทรเมื่อขึ้นเสวยราชย์พระชนมได้ ๒๕ พรรษา พระมหินทรควรจะมืพระราชสมภพเมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๐ แต่พงศาวดารตอนนี้ศักราชคลาดเคลื่อนไปมามากจากพระอธิบายของสมเด็จพระมหาราชว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสวยราชย์เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๒ เสวยราชย์ ได้ ๑ เดือน พระเจ้าหงสาวดีตะเบงชเวตตียกกองทัพเข้ามาครั้งเดียว และได้รบกันจนเสียพระสุริยทัยคราวนี้เอง จากนั้นที่พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ของอาจารย์มานิต วัลลิโภดม ว่าพระมหาจักรพรรดิสวรรคตที่อยุธยา พ.ศ. ๒๑๑๑ พระชนมายุ ๕๖ พรรษา รัชกาล ๒๐ ปี เมื่อพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า พระมหินทรเสวยราชย์ พระชนมายุ ๒๕ พรรษา แปลว่า เมื่อปีพระเจ้าจักรพรรดิเสวยราชย์และเป็นปีที่สมเด็จพระสุริยทัยสิ้นพระชนม์ พระมหินทรพระชนมายุ ประมาณ ๕ พรรษาเท่านั้น แต่ถ้าลบตาม พ.ศ. จาก พ.ศ. ๒๐๕๕ ย้อนลงไป ๒๕ ปีก็จะพบว่า พระมหินทรมีพระราชสมภพ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๐ เมื่อสมเด็จพระสุริยทัยสวรรคต พ.ศ. ๒๐๕๑ หรือ ๒๐๕๒ พระมหินทรควรจะมืพระชนมายุ ๒๑-๒๒ พรรษา ดูจะสมเหตุสมผลกว่าจะเทียบจากปีรัชกาลของพระมหาจักรพรรดิ ถ้าคิดจากทางนั้นพระชนมายุประมาณ ๕ พรรษา ด้วยเหตุนี้จึงสับสนบ่อยๆ เรื่องพระมหินทรเพราะบางคราวก็ยึดเอาว่า พระชนมายุ ๕ พรรษา เมื่อพระสุริยทัยสวรรคต ถ้าได้เคยทำให้ผู้ใดเข้าใจผิดไปบ้างแล้ว ขอรับประทานโทษด้วยเหตุที่สับสนชนต้นชนปลายไม่ติดทั้งพงศาวดารพม่าไทยทุกฉบับ แปลว่าพระบรมดิลกเป็นพระชนิษฐาของพระมหินทร ถ้าถือตามแนวนี้ แต่พระบรมดิลกนั้นมีพระองค์แน่ เพราะความตรงกันทั้ง ๒ ฉบับ ดังแสดงมาเมื่อทำเป็นบทละครเรื่องพระสุริยทัย ทำพลาดไปถนัด ให้พระมหินทรยังไว้พระเมาพ็อยู่

จากพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาเราทราบว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยาได้ราชสมบัติ เมื่อพ.ศ. ๒๐๕๑ กรองราชย์สมบัติอยู่ ๒๐ ปี สวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๑ มีพระอัครมเหสี คือ สมเด็จพระสุริยทัย มีพระราชโอรสธิดาด้วยพระอัครมเหสี ๔ พระองค์เป็นพระองค์ชาย ๒ เป็นพระองค์หญิง ๒ พระองค์ชาย คือ พระรามศวร และพระมหินทราธิราช พระองค์หญิงคือพระวิสุทธิกษัตริย์ และ พระเทพกษัตริย์ เราไม่เคยได้ยินพระนามพระบรมดิลก ในพงศาวดารฉบับดังกล่าว แต่ในพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ซึ่งนับถือกันว่า เป็นฉบับที่ศักราชแม่นยำ บันทึกไว้ว่า ใน พ.ศ. ๒๐๕๑ (ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า ๒๐๕๒)

“เมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเจ้า เสด็จออกไปรบศึกหงสา นั้นสมเด็จพระอัครมเหสี และ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระราชบุตร เสด็จทรงช้างออกไปโดยเสด็จด้วยและเมื่อได้รบศึกหงสา นั้น ทพหน้าแตกมาปะทะพลวง เป็นโกลาหลใหญ่ และ สมเด็จพระอัครมเหสี และ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอราชบุตรนั้น ได้รับด้วยข้าศึก ถึงสิ้นพระชนม์บนคอช้าง”

สมเด็จพระราชบุตรพระองค์นี้มีได้ระบุพระนาม ย่อมจะไม่ใช่สมเด็จพระวิสุทธิกษัตริย์ ซึ่งเสด็จไปประทับพิษณุโลกแล้วเป็นแน่ และย่อมไม่ใช่พระเทพกษัตริย์ เพราะยังทรงพระเยาว์นั้น จะเป็นพระเจ้าลูกเธอองค์อื่นก็ไม่มีที่ระบุว่าเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ แปลว่าเป็นพระราชธิดาในพระภรรยาเจ้าชั้นผู้ใหญ่ ในที่นี้คือพระอัครมเหสี

แต่ในคำให้การขุนหลวงหาวัด ซึ่งเป็นเอกสารทางพงศาวดารที่สำคัญฉบับหนึ่ง บอกว่า

พระมหาจักรพรรดิมีพระมเหสีทรงพระนามว่าพระบรมเทวี ๆ มีราชธิดา พระองค์ ๑ ทรงพระนามว่า พระบรมดิลก มีพระราชโอรสองค์ ๑ ทรงพระนามว่า พระมหินทร์ เมื่อสงครามนั้น บอกไว้ว่า พระบรมดิลกซึ่งเป็นพระราชธิดา มีพระชันษาได้ ๑๖ ปี และว่า ถูกพระเจ้าหงสาวดี ฟันด้วยพระแสงง้าวตกจากหลังช้าง พระบรมดิลกร้องได้คำเดียวก็สิ้นพระชนม์ พระเจ้าหงสาวดี ได้ทรงฟังเสียงจึงทราบชัดว่าสตรีปลอมออกมาทำยุทธหัตถีกับพระองค์ก็เสียพระทัยทั้งละอาย แก่ไพร่พลทั้งปวง

แปลว่าสงครามคราวนั้นทั้งสมเด็จพระสุริโยทัยและพระบรมดิลกแต่งพระองค์เป็นชาย แต่สมเด็จพระสุริโยทัยถูกพระเจ้าแปรฟันสิ้นพระชนม์

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาบันทึกลงไว้ว่า พระราเมศวรกับพระมหินทราธิราช ก็จับพระกษัตริย์กลับจะเข้าแก่พระราชมารดา พอพระชนม์สิ้นพระชนม์กับคอช้าง ฟัน้องทั้งสองพระองค์ถอยรอรับข้าศึกกันพระศพสมเด็จพระราชมารดาเข้าพระนครได้

ที่ว่าพระมหินทร์ตอนนี้เคยสงสัยว่าเห็นจะคลาดเคลื่อนเพราะดูจากศักราชที่เสด็จขึ้นครองราชย์ ครั้งที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๕ นั้น ว่า ส่วนสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน เมื่อเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ พระชนม์ได้ ๒๕ พระพรรษา แปลว่ามีพระราชสมภพเมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๐ สงครามกับพม่า เมื่อครั้งเสียพระสุริโยทัยตรงกับ พ.ศ. ๒๐๘๖ (ฉบับพระราชหัตถเลขา)

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิสวรรคต พ.ศ. ๒๑๑๑ เสวยราชย์ ๒๐ ปี ปีแรกเสวยราชย์เสียพระสุริโยทัย เสด็จออกจากราชสมบัติยกให้พระมหินทราธิราช เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๕ หลังจากเสวยราชย์แล้ว ๒๐ ปี ดังนั้นเมื่อเสวยราชย์พระมหินทร์ควรจะพระชนมายุ ๕ พรรษา (ซึ่งคงไม่ถูก)

เรื่องยุ่ง ๆ สับสนในระยษนี้ยังมีอีก เพราะจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิตที่ ม.ร.ว.ศุภวฒ เกษมศรี แปล พบว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ มีพระภรรยาเจ้าอีกองค์พระนาม พระสุวฒน ไม่ทราบว่าเป็นที่พระราชเทวี หรือพระอรรคชายา แต่ที่พระบรมเทวีนั้นมีปรากฏแล้ว

เข้าใจว่าจะเป็นของพระสุริโยทัย ยังไม่ทราบว่าจะเกี่ยวข้องกับพระแก้วฟ้า และพระศรีเสาวที่พระมหินทรให้สำเร็จโทษโดยพระสวามีองค์นี้ดูสนิทสนมโปรดปรานพระมหาธรรมราชามาก รอเอาไว้ว่าง ๆ อ่านแล้วคัน ๆ เจอ เพราะมีที่น้ำสังเกตอยู่ที่คำนำพระนามพระแก้วฟ้า ว่าเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอหรือมิใช่ พระศรีเสาวก็เช่นกัน แต่เรื่องนี้คันยาก ข้างพม่าก็ไม่มีอันใดข้างฝรั่งก็มีแต่ของวันเกิดอยู่นิดเดียวดังกล่าว ถ้าคันได้แปลกออกไปจากพงศาวดารไทยก็คงจะทำให้การเรียนพงศาวดารยุ่งยิ่งกว่าที่ยังอยู่แล้ว อันที่จริงการเรียนพงศาวดารจะยึดฉบับไหนก็เอาเข้าไปฉบับนั้นแต่ท่านว่าไม่ถูก ต้องเรียนต้องอ่านหลาย ๆ ฉบับเท่าที่มีแล้วจึงค่อยสรุปเมื่อหลักฐานมั่นคง ศาสตราจารย์จร สุขพาณิช ผู้เป็นพี่ร่วมมหาวิทยาลัยได้เคยเตือนไว้ว่าจะเล่นเรื่องนี้ต้องใจเย็น ๆ ค่อย ๆ อ่าน ๆ ค่อย ๆ คันอย่าไปเร็วนัก เสียหายที่ด่วนตายไป เวลามีปัญหาไม่รู้จะถามใครที่จะทนคำถามได้ เพียงแต่คันเรื่องพระบรมดิลกออกมาให้ปรากฏทั้ง ๆ มีหลักฐานอยู่ชัดเจนว่าไม่ค่อยเป็นปกติสุขนัก จึงเขียนเรื่องพระบรมดิลกออกมาเป็นทำนองตำนาน

พระบรมดิลก

นายสมภพ จันทรประภา เรียบเรียง

ในกาลครั้งหนึ่งเมื่อไม่นานมานี้ คือราวพ.ศ. ๒๐๕๑ มีพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์หนึ่ง ทรงนามว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ครองครองราชสมบัติอยู่ ณ กรุงศรีอยุธยา พระภรรยา เจ้าที่ดำรงยศเป็นสมเด็จพระอัครมเหสีนั้นมีพระนามว่าพระสุริโยทัย มีพระราชโอรสสองพระองค์ พระราชธิดาสามพระองค์ ที่ประสูติจากพระสุริโยทัย เรียงตามลำดับดังนี้คือ พระราเมศวร พระวิสุทธิกษัตริย์ พระบรมดิลก พระเทพกษัตรี และพระมหินทรฯ พระองค์แรกกับพระองค์สุดท้าย เป็นพระองค์ชายนอกนั้นเป็นพระองค์หญิง

เจ้านายทั้ง ๕ พระองค์ได้รับการศึกษาตามโบราณราชประเพณี คือ เรียนทั้งหนังสือ และวิชาการต่อสู้ป้องกันตัว ตลอดจนการบังคับช้าง บังคับม้า ว่ามานี้มีหลักฐานยืนยันได้ว่าสตรี สมัยต้นของกรุงศรีอยุธยามีความสามารถในการบังคับช้างและใช้อาวุธ โดยดูจาก ภาพเขียนใน สมุดข่อยสมัยพระรามาธิบดีที่ ๒ พระราชบิดาของพระมหาจักรพรรดิซึ่งลอกมาจากวัดราชประดิษฐานและเก็บไว้ในหอสมุดแห่งชาติ และจากพงสาวดารที่เล่าถึงการใช้อาวุธเป็นอาวุธต่อสู้ข้าศึกของสมเด็จพระสุริโยทัย

พระราเมศวรพระราชโอรสองค์ใหญ่พระชันษาราว ๒๐ กล้าหาญ เข้มแข็งในการสงคราม มีความรักชาติอย่างยิ่ง และมีวินัย อยู่ในตำแหน่งรัชทายาทของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ส่วนพระวิสุทธิกษัตริย์พระราชธิดาองค์ใหญ่นั้นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระราชทานไปเป็นพระอัครมเหสีของพระมหาธรรมราชา ผู้ครองเมืองพิษณุโลก เป็นเจ้านายที่ดี ทรงอบรมเลี้ยงดูพระโอรสธิดาได้อย่างวิเศษ พระนเรศวร พระเอกาทศรถและพระสุพรรณกัลยาเป็นโอรสธิดาของท่าน พระบรมดิลกเป็นลูกเขยองค์ที่ ๓ ขณะนั้นมีพระชนมายุ ๑๖ พรรษา พระเทพกษัตรีเป็นลูกเขยองค์ที่ ๔ ขณะนั้นพระชันษาราว ๑๐ ขวบ เป็นเจ้านายที่อากัปกิริยาการสงสาร เพราะพอเจริญวัยเป็นสาว พระเจ้ากรุงล้านช้างให้มาขอไปเป็นพระอัครมเหสี สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จัดส่งไปพระราชทานก็ไปถูกบุเรงนอง เจ้าแผ่นดินพม่า ส่งคนมาตักชิงเอาไปเป็นของตน เสียพระเกียรติยศ พระองค์สุดท้ายคือพระมหินทรฯ ขณะนั้นพระชันษา ๕ ขวบ ต่อมาเมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิสวรรคตได้ขึ้นเสวยราชย์ต่อเมื่อพระชันษา ๒๕

เรื่องที่จะเล่าต่อไปเป็นเรื่องของพระบรมดิลก ซึ่งเป็นพระเจ้าลูกเขยองค์ที่ ๓ เพราะท่านเป็นเจ้านายฝ่ายในซึ่งยังทรงพระเยาว์อยู่คือ พระชนมายุเพียง ๑๖ พรรษาแต่ท่านได้ประกอบ

วีรกรรมไว้อย่างน่าชื่นชมใน พงสาวดารของไทย (ฉบับหลวงประเสริฐ) พระเจ้าลูกเธอพระองค์นี้ ทรงมีพระคุณสมบัติแห่งขัตติยราชกุมารีเพียบพร้อม คือ มีความกล้าหาญ ละเอียดรอบคอบ มีเมตตา คือปรารถนาให้คนอื่นเป็นสุข มีกรุณา คือช่วยคนมีทุกข์ให้พ้นจากทุกข์ มี มุทิตา คือยินดีด้วยเมื่อคนอื่นได้ดี ไม่อิจฉาริษยา มีอุเบกขา คือ ความยุติธรรม ไม่ช่วยคนผิด ไม่มีอคติคือไม่ลำเอียงเพราะความรัก ความโลภ ความโกรธ และความหลง ไม่ตระหนี่ ไม่ฟุ้งเฟ้อ มีพระราชอำนาจไพเราะเอื้อเฟื้อในกิจการทั้งปวง สมานตตา ไม่ดูหมิ่นคนยกย่องคนตามควรแก่ฐานะ มีความสามารถในวิชาการต่างๆ ที่สำคัญคือ มีความกล้าหาญ นำพระทัยเข้มแข็งเปี่ยมไป ด้วยความรักชาติ ศาสนา และจงรักภักดีในพระชนกชนนีนาถ เป็นที่สุด

ในสมัยต้นกรุงศรีอยุธยาผู้หญิงนอกจากจะรู้วิชาต่อสู้ป้องกันตัวแล้วยังรู้วิชาบังคับช้างไม่ ว่าจะเป็นหมอช้างก็ หรือเป็นควาญท้าย ในรูปภาพเรื่องเวสสันดรที่ปรากฏในสมุดข่อยเล่มที่ ลอกมาจากวัดราชประดิษฐาน เมื่อรัชกาลที่ ๔ ถ้าช้างนั้นเป็นช้างที่เจ้านายฝ่ายในประทับ ที่คอ ช้างก็ดี ควาญที่ท้ายก็ดีเป็นผู้หญิงทั้งนั้นและถ้าเป็นช้างทรงของพระอัครมเหสี หมอช้างที่คอ ช้างเป็นสตรีสูงศักดิ์เห็นได้จากการแต่งกาย สมเด็จพระสุริโยทัยก็ดี พระบรมดิลกก็ดี หรือ สตรีอื่น ๆ ก็ดีที่รักทางวิชาต่อสู้ป้องกันตัวก็ย่อมบังคับช้างได้

จะกล่าวถึง เจ้าเมืองพม่าคือพระเจ้าตะเบงชเวตี้ ตั้งแต่ตีเมืองหงสาวดีของมอญได้ ก็ ยึดเอาเมืองหงสาวดีของมอญเป็นเมืองหลวง ขึ้นครองราชสมบัติ ณ เมืองนั้นเรียกกันว่า พระ เจ้าหงสาวดี ลันด้า เพราะมีป่านสีดำที่ชื่อว่า เมืองมอญนั้นเป็นเมืองที่กั้นกลางอยู่ระหว่างเมือง ไทยกับเมืองพม่า ดังนั้นเมื่อพม่าได้มอญเป็นเมืองขึ้นแล้วก็เท่ากับเขตแดนไทยทางด้านตะวัน ตกติดกับเมืองพม่า พระเจ้าตะเบงชเวตี้ก็คิดจะแผ่อำนาจมายึดครองเมืองไทยเป็นเมืองขึ้น ต่อไป โดยยกพลมาตั้งกองที่เมืองมะตะมะของมอญใกล้ชายแดนไทย เมื่อพร้อมแล้วก็ยกมา ทางด่าน (ทางเดินในป่า) พระเจดีย์สามองค์ ที่เรียกว่า ด่านพระเจดีย์สามองค์นั้น คือ ตรง ชายแดนบนทางนั้นมีพระเจดีย์เล็ก ๆ แบบมอญสร้างอยู่ ๓ องค์ มีมาแต่โบราณแล้ว พม่ายก มาทั้งทางบกทางน้ำมุ่งเข้าตีเมืองกาญจนบุรี ซึ่งเป็นเมืองหน้าด่าน ครั้นมาถึงเมืองกาญจนบุรีไม่ มีใครต่อต้านก็ยกเลยมายังเมืองสุพรรณ ท้าพไทยที่เมืองสุพรรณต่อสู้ไม่ได้ เพราะกำลังคนน้อย กว่ากันมากก็แตกหนีมากรุงศรีอยุธยา พม่ายกตามติด ๆ เข้ามาและตั้งทัพอยู่ทางด้านเหนือของ กรุง

กรุงศรีอยุธยานั้นชัยภูมิดี มีแม่น้ำ น้ำล้อมรอบ เสบียงอาหารก็บริบูรณ์ และตั้งอยู่ในที่ ดอน รอบ ๆ กรุงเป็นที่ลุ่ม เวลาหน้าน้ำ น้ำจะท่วมเจ็บบ่หมดทั้งทุ่งโดยรอบ

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เมื่อทรงทราบว่า กองทัพพระเจ้าหงสาวดียกเข้ามาใกล้จะถึง กรุงดังนั้นก็มิได้พรั่นพรึง เพราะการป้องกันบ้านเมืองเป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคน นับแต่พระ

มหากษัตริย์ลงมา จะต่างกันตามความรับผิดชอบ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิในฐานะที่เป็นจอมทัพไทยย่อมต้องรับผิดชอบสูงกว่าทุกคน และการที่ได้ขึ้นครองราชสมบัตินั้นก็มิได้เพื่อพระองค์เองแต่ปรารถนาที่จะได้จัดการบริหารบ้านเมืองให้มีความยุติธรรม ได้เป็นที่พึงของประชาชน ให้ประชาชนมีความสุขสมบูรณ์ อันเป็นหน้าที่หลักของพระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่โบราณมา

ฝ่ายสมเด็จพระสุริโยทัยพระอัครมเหสี เมื่อได้ทราบข่าวข้าศึกมารุกรานและสมเด็จพระราชสามีจะเสด็จยกทัพหลวงออกไปลองกำลังข้าศึกดูว่าจะหนักเบาสักเพียงใดก็เสด็จเข้าไปกราบทูลขอตามเสด็จ ในชั้นแรกสมเด็จพระมหาจักรพรรดิคงไม่ทรงอนุญาตด้วยเหตุผลว่าเป็นสตรี แต่สมเด็จพระสุริโยทัย คงอ่อนวอนที่จะตามเสด็จไปให้จงได้ด้วยความเป็นห่วงอันตรายที่จะบังเกิดขึ้นกับพระราชสามีเพราะ ธรรมเนียมไทยนั้นภรรยาที่ดีย่อมจะต้องซื่อตรงจงรักภักดีในสามียิ่งกว่าผู้อื่น พร้อมทั้งจะสละได้แม้กระทั่งชีวิตเพื่อป้องกันชีวิตหรือเกียรติศักดิ์ของสามี พร้อมทั้งจะรับความลำบากร่วมกับสามี ไม่ยอมที่จะห่างจากกันยิ่งในกรณีนี้ พระราชสามีเป็นพระมหากษัตริย์ หน้าที่ของพระสุริโยทัยก็ยิ่งเพิ่มขึ้นหลายเท่าพันทวี การสูญเสียสมเด็จพระมหาจักรพรรดิมิใช่เพียงแต่จะเสียพระราชสามีของพระองค์เท่านั้น แต่หมายถึงการสูญเสียผู้นำของชาติ การสูญเสียผู้นำของชาติในยามฉุกเฉินจะเป็นผลเสียหายต่อความมั่นคงของชาติ คงทรงอ่อนวอนขอให้พระองค์ได้ทำหน้าที่ของพระภรรยาโดยสมบูรณ์ จนสมเด็จพระมหาจักรพรรดิต้องยอมจำนนต่อเหตุผล แต่ก็ยังทรงทักท้วงถึงการที่เป็นสตรีจะไปได้อย่างไรในกองทัพ ซึ่งสมเด็จพระสุริโยทัยทรงแก้ไขปัญหานี้ได้โดยขอแต่งพระองค์เป็นชาย อย่างยศพระมหาอุปราช ก็เป็นที่ตกลง

แต่ปัญหาไม่หมดลงเพียงนั้นเมื่อพระบรมดิลกทรงทราบก็ขออาสาโดยเสด็จ ซึ่งในชั้นแรกคงไม่เป็นที่ตกลง แต่พระบรมดิลกคงพิสูจน์ให้ปรากฏมาแล้วในเรื่องการบังคับช้าง การต่อสู้ป้องกันตัวจึงไม่เป็นการยาก เพราะโดยหน้าที่ของคนไทยคนหนึ่ง โดยหน้าที่ของชาติหนึ่ง คือชาตินักรบหนึ่ง โดยหน้าที่ของบุรุษชาติที่พึงมีต่อบิดามารดาหนึ่ง เป็นเหตุผลที่ยากแก่การปฏิเสธ ความตายเป็นเรื่องเล็กของชาติดียวกัน จนมีคำกล่าวในพงศาวดารตอนหนึ่งว่า

“ธรรมดาเกิดมาในประยูรเสวตฉัตรจะมีใครได้ตายดีสักกี่คน”

การก็คงเป็นที่ตกลงกันว่าพระบรมดิลกจะได้ตามเสด็จ แต่จะต้องแต่งพระองค์เป็นชาย อย่างพระราเมศวรและมีสมเด็จพระราเมศวรเป็นผู้คุมกัน เพราะในพงศาวดารบางฉบับว่า มีพระราชโอรสตามเสด็จสองพระองค์ คือ พระราเมศวร และพระมหินทร์ แต่พระมหินทร์เวลานั้นพระชนม์เพิ่งได้ ๕ พรรษา จะเสด็จไปได้อย่างไร ย่อมต้องเป็นพระบรมดิลก แต่งพระองค์เป็นชายเป็นแน่ คนไม่รู้จักไม่เคยเห็น เห็นมีพระเจ้าลูกเธอตามเสด็จสองพระองค์เป็นชายทั้งคู่ ก็เล่ากันต่อมา เมื่อไม่มีพระราชโอรสองค์ไหนอื่นนอกจากรู้จักพระนามพระมหินทร์ก็เล่ากัน

ไปว่า พระมหินทร์ไม่คำนึงถึงพระชนษา ในพงศาวดารเขียนว่า “ทรงราชวิภูษณาลังการาภรณ์ สำหรับพระมหาพิชัยยุทธ เสด็จทรงช้างต้นพลายพิฆาตจักรพรรดิสูงห้าศอกคืบแปดนิ้ว ประดับ ภูษชรอลงกตเครื่องม้นมีกลางช้างและควาญ”

พระบรมดิลกจับช้างตามเสด็จพระชนกชนนีไปด้วยความอาหาญ ท้ามกลางรู้พล ช้าง ม้า แน่นเป็นชนัด เสียงเท้าพลและเท้าช้างสะเทือนดังแผ่นดินจะทรุด เมื่อถึงโคกพระยาสมเด็จพระมหาจักรพรรดิก็หยุดพักตั้งเป็นกระบวนคูที่ข้าศึก พระบรมดิลกก็หยุดตามอยู่เบื้องหลัง

ทัพพม่าครั้งนั้นเป็นทัพกษัตริย์ มีทหารถึง ๓ แสนคน ช้าง ๗๐๐ เชือก ม้า ๓,๐๐๐ ตัวมีทัพพระเจ้าแปรซึ่งเป็นเมืองขึ้นมาด้วยกับทัพอื่น ๆ ทหารทั้งสองฝ่ายต่างก็สนุกสนานเฮฮา กันเรียกว่า เริงหน้าทัพ ใครมีเครื่องเล่นดนตรีอันใดก็เอามาเล่นเฮฮา กัน บ้างก็รำอาวูชเลี้ยวล้อ ไล่กัน จนพอสมควรแก่เวลา ทัพพม่าก็ส่งบุกรุกทัพไทยทันที สมเด็จพระมหาจักรพรรดิก็สั่งให้ แยกพลเป็นปีกกาโอบล้อมพม่าไว้ ต่างเข้าปะทะประจันบานฟันแทงยิงกัน ฝุ่นฟุ้งกระจายเต็ม ท้องทุ่ง ทหารล้มตายด้วยกันทั้งสองฝ่ายเป็นจำนวนมาก สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจับช้างเข้า ชนกองหน้าพม่าอย่างองอาจจนเสียที่ข้าศึกให้หลังบังคับไม่อยู่ พระเจ้าแปรเห็นดังนั้นก็จับช้าง ไล่ตามช้างพระมหาจักรพรรดิไปติด ๆ สมเด็จพระสุริโยทัยที่ทรงติดพันอยู่ใกล้เคียงทอดพระ เนตรเห็นดังนั้น ก็ตกพระทัย ผละจากคู่ต่อสู้จับช้างทรงเข้าสะอึกออกรับ ช้างพระเจ้าแปรได้ ถ่างแบกถนัด ช้างพระสุริโยทัยเสียที่ พระเจ้าแปรจ้วงฟันพระสุริโยทัยด้วยพระแสงของ้าว ต้อง พระอัสสา (ไหล่) ขาดจนถึงพระอุระสิ้นพระชนม์

เด็กทั้งหลายลองเอาใจของตนไปใส่พระทัยพระบรมดิลกดู ว่าถ้าเป็นเราจะอย่างไร พระชนกเสียที่ข้าศึกหวิดหวัดจะเป็นอันตราย แล้วพระชนนีเข้าช่วยจนถูกฟัน ท่านย่อมจะตก พระทัยจนไม่ทันระวังองค์จากข้าศึกที่กำลังต่อสู้กันอยู่ และคงจะต้องถูกฟันสิ้นพระชนม์ใน ขณะนั้น พงศาวดารบางฉบับไม่กล่าวถึง แต่ฉบับหลวงประเสริฐฯ ซึ่งเป็นฉบับที่แม่นยำบันทึก ไว้ ทำให้การชาวกรุงเก่าที่ไหว้และที่เมืองพม่าก็เล่าไว้ ซึ่งเป็นที่น่าเสียดาย

ที่วัดสพสวรรค์ อยุธยา ซึ่งเป็นที่ตั้งพระเจดีย์บรรจุอัฐิสมเด็จพระสุริโยทัย นั้นเดิมมีอยู่ สองพระเจดีย์คู่กัน แต่ชำรุดไปเสียองค์หนึ่งเมื่อหลายสิบปี คงเหลือองค์เดียว คือเจดีย์ศรีสุริโยทัย เจดีย์องค์ที่ชำรุดหักพังไปย่อมเป็นเจดีย์บรรจุพระอัฐิพระบรมดิลก วิกรรมของพระบรมดิลก เป็นวิกรรมของสตรีที่มีอายุ ๑๖ ปีเท่านั้น เป็นวิกรรมที่เด็กไทยควรจะสนใจ ภูมิใจว่าความ รักษาบ้านเมืองความกตัญญูรู้คุณเป็นสมบัติของเด็กไทยมาช้านานแล้ว

สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี

นางสาวนงิาม มาเจริญ เรียบเรียง

สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ทรงเป็นสมเด็จพระบรมราชินีหรือสมเด็จพระอัครมเหสีในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปฐมบรมกษัตริย์แห่งพระบรมราชวงศ์จักรี และทรงมีฐานะเป็นพระบรมราชินีพระองค์แรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระราชโอรสพระราชธิดาของพระองค์ทรงมีบทบาทสำคัญต่อประเทศเป็นอย่างยิ่ง และบางพระองค์ได้ดำรงตำแหน่งสูงสุดของแผ่นดินคือเป็นพระมหากษัตริย์และกรมพระราชวังบวรสถานมงคล เป็นต้น ดังนั้นจึงสมควรที่จะได้ทราบพระราชประวัติของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ซึ่งทรงให้กำเนิดและอบรมสั่งสอน

สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี พระนามเดิมว่า “นาก” ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๔ แรม ๕ ค่ำ ปีมะเส็ง จุลศักราช ๑๐๔๕ ตรงกับวันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๒๘๐ พระชนกพระนามว่า “ทอง” พระชนนีพระนามว่า “สั้น” ซึ่งในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ประกาศเฉลิมพระนามพระอัฐิว่า “สมเด็จพระรูปศิริโสภาคย์มหานาคนารี” ทรงมีนิวาสสถานเดิมอยู่ที่ตำบลบางช้าง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม พระชนกนั้นถึงแก่พิราลัยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี พระชนนีภายหลังผนวชเป็นรูปชีประทับ ณ วัดอัมพวันจนถึงรัชสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

พระประยูรญาติร่วมพระชนกชนนีของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี มีดังนี้

๑. เจ้าคุณหญิงแวน
๒. เจ้าคุณหญิงทองอยู่
๓. เจ้าคุณชายชูโต ต้นตระกูลชูโต สวัสดิ์-ชูโต และ แสง-ชูโต
๔. สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี
๕. เจ้าคุณชายแดง
๖. เจ้าคุณหญิงชีโพ
๗. เจ้าคุณชายพู
๘. เจ้าคุณหญิงเสม
๙. เจ้าคุณหญิงนวล ต่อมาสมรสกับเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี ต้นตระกูลบุณนาค
๑๐. เจ้าคุณหญิงแก้ว ต้นตระกูล ณ บางช้าง

บุรพชนของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี เป็นผู้ที่มีฐานะดีในเขตอัมพวา ประกอบกับ สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ทรงมีพระสรีโรดมงาม เพียบพร้อมด้วยความรู้ของกุลสตรีใน ตระกูลสูง ดังนั้นกิตติศัพท์จึงเป็นที่เลื่องลือทั่วไป มีเรื่องเล่ากันว่า ครั้งปลายกรุงศรีอยุธยาในพระเจ้าแผ่นดิน โปรดให้สืบหาสตรีรูปงามผู้มีตระกูลและทรัพย์ทั้งในและนอกกรุงมาเป็นบาทบริจาริกาได้มีผู้มา ทาบตามกับพระชนกพระชนนีของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี แต่ทั้งสองพระองค์ไม่ทรงยินยอม ได้จัดคนมากราบบังคมทูลสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกให้ทรงช่วย สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกจึง นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ได้ทรงส่งขอสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ไว้ให้แก่พระราชโอรส แล้ว พระเจ้าแผ่นดินจึงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตามที่กราบบังคมทูลขอ ต่อมาเมื่อพระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้เสด็จไปรับราชการในตำแหน่งหลวงยกกระบัตรเมือง ราชบุรี ได้ทรงสมรสกับสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี หลังจากกรุงศรีอยุธยาเสียอิสรภาพแก่พม่าใน พ.ศ.๒๓๑๐ ทั้ง ๒ พระองค์ก็ยังคงประทับ ณ นิวาสสถานที่บ้านลุ่มอัมพวา

ถึงสมัยธนบุรี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้เข้ารับราชการ ในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงได้รับเลื่อนตำแหน่งราชการสูงขึ้นตามลำดับ ท้ายสุด คือสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีก็ได้ทรงมีบรรดาศักดิ์สูง ตามพระราชสวามีไปด้วย ในระหว่างนี้ได้ประทับ ณ ทำเนียบเจ้าพระยาอู่ราชอันเป็นตำแหน่งที่พระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงดำรงเทียบเท่า (ทำเนียบนี้อยู่ในบริเวณกรมอู่ทหาร เรือปัจจุบัน) นอกจากนี้ยังเสด็จเข้าประทับค้างแรมกับพระบิดาพระองค์ใหญ่ (เจ้าฟ้าฉิมใหญ่) ซึ่ง เป็นพระราชชายาของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และเป็นพระมารดาของเจ้าฟ้ากรมขุนกระษัตรานุชิต ณ พระตำหนักในพระราชวังเสมอจนกระทั่งพระราชบิดา (เจ้าฟ้าฉิมใหญ่) สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ.๒๓๒๒

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงปราบปรามจลาจลราบคาบและ เสด็จปราบดาภิเษกขึ้นครองกรุงรัตนโกสินทร์ในพ.ศ. ๒๓๒๕ นั้น สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ทรงดำรงตำแหน่ง “สมเด็จพระบรมราชินี” แต่ก็ยังคงประทับ ณ พระตำหนักเดิมทางฝั่งธนบุรี มิได้ เสด็จเข้ามาประทับในพระบรมมหาราชวัง คงจะเป็นด้วยขณะนั้นมีพระชนมายุ ๔๕ พรรษาแล้ว จึง พระราชประสงค์จะประทับอยู่อย่างสงบร่วมกับพระราชโอรสพระราชธิดามากกว่า พ.ศ.๒๓๔๔ เมื่อ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ ได้รับพระราชทานอุปราชภิเษกเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวง อิศรสุนทร กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ได้เสด็จประทับ ณ พระราชวังเดิมธนบุรี สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีก็ทรงเข้าประทับ ณ ที่นี้ด้วยจนกระทั่งสิ้นรัชกาลที่ ๑

พ.ศ.๒๓๕๓ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้ทรงสถาปนาพระเกียรติสมเด็จพระราชชนนี เป็นกรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีเทียบอย่างกรม

พระเทพมหายัตย ที่สมเด็จพระราชชนนี พันปีหลวงตามโบราณราชประเพณี ในรัชกาลนี้เข้าใจว่าได้เสด็จเข้าประทับในพระบรมมหาราชวัง แต่อาจจะไม่ทรงประทับเป็นการถาวร เนื่องจากหลักฐานบางแห่งกล่าวว่าประทับ ณ พระตำหนักเดิมที่กรุงธนบุรีจนตลอดพระชนม์ชีพ

ในช่วงปลายแห่งพระชนม์ชีพนั้น ปรากฏว่าสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีทรงพระราชศรัทธาในพระบรมพุทธานุภาพมาก เสด็จไปรักษาศีลและบำเพ็ญพระราชกุศล ณ วัดระฆังโฆสิตารามเป็นนิจ ทรงสถาปนาและบูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามต่าง ๆ เช่นทรงสถาปนาวัดเงิน ซึ่งเป็นวัดโบราณตั้งอยู่ที่คลองบางพรหมใหญ่ (ต่อมาในรัชกาลที่ ๓ ทรงปฏิสังขรณ์ และรัชกาลที่ ๕ พระราชทานนามใหม่ว่า วัดรัชฎาธิฐาน) และทรงบูรณะวัดอัมพวันเจติยาราม ตำบลบางช้าง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งสมเด็จพระรูปศิริโสภาคย์มหานาคนีพระราชชนนีทรงสร้าง ณ บริเวณนิวาสนสถานเดิม เป็นต้น

สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีทรงดำรงพระชนม์ชีพมาจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเสด็จสวรรคตในวันพฤหัสบดี เดือน ๖ แรม ๕ ค่ำ จ.ศ.๑๑๘๘ ตรงกับวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๓๖๓ สิริรวมพระชนมายุได้ ๘๕ พรรษา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นประดิษฐานถวายพระเพลิงพระบรมศพ ณ พระเมรุมาศที่ท้องสนามหลวงเป็นพิธีอย่างยิ่ง สมพระเกียรติและได้อัญเชิญพระบรมอัฐิเข้าประดิษฐานในพระบรมมหาราชวัง

สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ทรงได้รับการยกย่องว่าเป็นสตรีที่มีความเข้มแข็งเด็ดเดี่ยวกล้าหาญ ขณะเดียวกันก็ทรงมีพระทัยเมตตากรุณารักในพระราชโอรสพระราชธิดาอย่างยิ่ง จึงทรงเป็นที่เกรงพระทัยของสมเด็จพระราชสวามี พระราชโอรส พระราชธิดา ตลอดจนพระราชนัดดาตลอดมาทรงมีพระราชโอรสพระราชธิดารวมทั้งสิ้น ๕ พระองค์ คือ

๑. สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิง (สิ้นพระชนม์ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา)
๒. สมเด็จพระเจ้าฟ้าชาย (สิ้นพระชนม์ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา)
๓. สมเด็จพระเจ้าฟ้าฉิมใหญ่ พระราชชายาในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระราชมารดาของเจ้าฟ้ากรมขุนกระษัตราธิราช
๔. สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายฉิม คือพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
๕. สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงแจ่ม หรือสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ
๖. สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิง (สิ้นพระชนม์ตั้งแต่ทรงพระเยาว์)
๗. สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจุ้ย คือ สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์
๘. สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิง (สิ้นพระชนม์ตั้งแต่ทรงพระเยาว์)
๙. สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงเอื้อง หรือ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพยวดี

บรรณานุกรม

จดหมายเหตุเรื่องทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๘.

จังหวัดราชบุรี. พระบรมราชจักรีวงศ์กับเมืองราชบุรี. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๕.
(พิมพ์เป็นที่ระลึกในการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พ.ศ.๒๕๒๕).

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. พระบรมราชินีกรุงรัตนโกสินทร์. นครหลวงกรุงเทพธนบุรี : โพธิ์สามต้น
การพิมพ์, ๒๕๒๑.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓.
กรุงเทพฯ : ศรีหังส์, ๒๔๗๗.

ภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช, จอมพล สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าฯ กรมพระยา.
ราชินิกุล รัชกาลที่ ๕. ธนบุรี : บรรหาร, ๒๕๑๐.

มหาดไทย, กระทรวง. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช. กรุงเทพฯ :
ไทยอนุเคราะห์ไทย, ๒๕๒๕.

ราชบัณฑิตยสภา. อธิบายราชินิกุลบางช้าง. กรุงเทพฯ : โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๑.

ศิลปากร, กรม. พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. กรุงเทพฯ : หจก.ศิวพร, ๒๕๑๑.

_____. ราชสกุลวงศ์. กรุงเทพฯ : บริษัทจันวาณิชย์จำกัด, ๒๕๒๕.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี

ท่านผู้หญิง สมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา เรียบเรียง

พระประวัติของ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี พระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าหญิง มีปรากฏเป็นหลักฐานลายลักษณ์อักษรไม่มากนัก และแต่ละแห่งก็มีข้อความสั้น ๆ ไม่กล่าวพิสดารพอจะให้ความรู้ความเข้าใจแจ่มแจ้งแก่ผู้อ่าน ซึ่งเป็นคนไทยชั้นหลังได้มาก ขออ้างหลักฐานจากหนังสือที่นับถือและเชื่อถือกันเป็นทางการบางเล่ม ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระชาติกำเนิด พระประวัติของพระองค์ และเหตุที่ทรงได้รับสถาปนาเป็นกรมหลวงนรินทรเทวี ตามที่เห็นควรจะนำมา

หนังสือเรื่อง ประถมวงศ์ อันเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อประมาณ ๑๒๕ ปีมาแล้ว มีข้อความบางตอนเกี่ยวโยงถึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวีอยู่บ้าง ดังที่เชิญมานี้

“...สมเด็จพระบรมมหาไพบูลย์กษัตริย์ เป็นบรมชนกนาถพระเจ้าหลวง* และสมเด็จพระบรมมหาไพบูลย์* ซึ่งเป็นพระบรมชนนีพันปีหลวงนั้น เป็นท้าวท้าวเจ้าของบริจาศสร้างวัดสุวรรณดารารามในกรุงศรีอยุธยา วันขึ้นเดือนปีพระชนษาเป็นกาลเวลาประสูติแห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นนาคสมพักสร อัฐศก ผกคุณมาส กาฬปักษ์ ปัญจดิถี พุทธวาร* พระองค์มีภاتا มีภคินีร่วมพระชนกชนนีอันเดียวกัน ๕ พระองค์ คือ กรมสมเด็จพระเทพสุดาวดี เป็นสมเด็จพระพี่นางที่หนึ่ง พระเจ้าขุนรามณรงค์ เป็นพระเจ้าพี่ยาเธอ นับเป็นที่ ๒ กรมสมเด็จพระศรีสุदारักย์ เป็นพระเจ้าพี่นางเธอ นับเป็นที่ ๓ และถึงพระองค์เป็นที่ ๔* แล้วจึงถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก นับเป็นคำรบที่ ๕ ครั้นภายหลังมา สมเด็จพระบรมมหาไพบูลย์กษัตริย์ได้

---

* พระชนกนาถของพระมหากษัตริย์ คือ พระชนกในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)

* พระชนนีในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระนามเดิมว่าหยก บางแห่งว่าดาวเรือง

* ปีมะโรง เดือน ๔ แรม ๕ ค่ำ วันพุธ จุลศักราช ๑๐๕๘ พ.ศ. ๒๑๑๕

* คือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

สมเด็จพระนางของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งเป็นน้องนางของสมเด็จพระบรมมहाไปยิกาว่าพระชนกชนนีนั้น เป็นอัครชายาต่อมา พระอัครชายาประสูติพระธิดาพระองค์หนึ่ง คือ กรมหลวงนรินทรเทวี เป็นที่ ๖ และสมเด็จพระบรมมहाไปยิกาธิบดีได้มีหญาบาทบริจาริกอีกนางหนึ่ง นางนั้นประสูติพระโอรสองค์หนึ่ง คือ กรมหลวงจักรเจษฎา รวมพระโอรสพระธิดาในสมเด็จพระบรมมहाไปยิกาธิบดีได้เจ็ดพระองค์เท่านี้....”

ข้อความอีกตอนหนึ่งมีว่า

“....กรมหลวงนรินทรเทวีนั้น เมื่อแผ่นดินกรุงธนบุรีได้กรมหมื่นนรินทรพิทักษ์ ซึ่งคนเป็นอันมากเรียกว่า กรมหมื่นมุนนั้น เป็นพระภักดา ประสูติพระบุตรพระองค์หนึ่ง คือ กรมหลวงนรินทรเทพ แล้วมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ประสูติอีกพระองค์หนึ่ง คือ กรมหลวงนเรนทรบริรักษ์ กรมหมื่นซึ่งเป็นบุตรก็ได้เป็นต้นวงศ์ของหม่อมเจ้าชายและหม่อมเจ้าหญิงเป็นอันมากสืบลงมา....”

หนังสือจดหมายเหตุเรื่องตั้งบรมวงศานุวงศ์ กล่าวถึงพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งที่เฉลิมพระอิสริยยศพระอัฐิพระองค์เจ้ากู (กรมหลวงนรินทรเทวี) รวมอยู่ด้วย ขอคัดความมาเป็นบางตอนดังนี้

“....คราวใดพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระราชวงศานุวงศ์คิดถึงพระเดชพระคุณ และจะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวายพระราชวงศานุวงศ์ซึ่งทิว গতแล้ว ยังมีอยู่แต่พระอัฐินั้น ๆ หามิสำคัญที่จะออกพระนามให้รู้ชัดโดยสะดวกไม่ว่า อนึ่งเมื่อคราวใดจะกล่าวเรื่องราวในพระราชพงศาวดารก็ออกพระนามผิดบ้างถูกบ้างไม่ต้องกัน ยากที่จะเข้าใจกันได้ จึงมีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสให้ประกาศ....จึงรู้ทั่วกันว่า พระอัฐิพระบรมชนกนาถในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก....ให้เรียกว่า พระอัฐิในสมเด็จพระบรมมहाไปยิกาธิบดี....

....อนึ่ง พระเจ้าน้องนางเธอ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น ยังหามีพระนามปรากฏโดยบรรดาศักดิ์ไม่ จึงมีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรัสสั่งให้สถาปนาพระอัฐิเป็นกรมหลวงนรินทรเทวี....”

สรุปประวัติของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวีจากหลักฐานที่อ้างอิงมานี้ และประกอบกับหนังสืออื่น เช่น หนังสือราชสกุลวงศ์พอจะได้อความว่า

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี พระนามเดิมว่า (กุ) เป็นพระราชธิดาพระองค์ที่ ๖ ในสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ผู้ทรงเป็นต้นบรมราชวงศ์จักรี พระองค์มีพระนามเดิมว่า ทองดี เป็นที่หลวงพินิจอักษร ทรงรับราชการตำแหน่งเสมียนตราในกรมมหาดไทยในปลายสมัยพระนครศรีอยุธยา และทรงสืบเชื้อพระวงศ์ราชินิกุลในพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยา ส่วนพระ-

ชนนีของกรมหลวงนรินทรเทวีนั้น ไม่ปรากฏพระนาม กล่าวแต่ว่าเป็นพระน้องนางร่วมพระชนก-
 ชนนี้กับสมเด็จพระปฐมบรมราชชนนีแห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระนาม
 เดิมว่า หยก บางแห่งว่าดาวเรือง สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ทรงได้พระชนนีของกรมหลวง
 นรินทรเทวีเป็นพระชายา หลังจากพระอัครชายาเดิม (หยกหรือดาวเรือง) ทิวงคตแล้ว ต่อมา
 เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงรับคำอัญเชิญขึ้นเสวยราชย์ แล้วทรง
 สถาปนาพระบรมราชวงศ์จักรีขึ้น กรมหลวงนรินทรเทวีจึงทรงมีพระภูษานันดรศักดิ์เป็นพระเจ้าน้องนาง-
 เชอ พระองค์เจ้าหญิงกุ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวีทรงพระชนม์อยู่จนถึงรัชกาลที่ ๓ สิ้นพระชนม์
 เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๐ ทรงเป็นต้นราชสกุล “นรินทรกุล” เป็นเจ้านายฝ่ายในพระองค์เดียวที่ทรง
 เป็นต้นราชสกุล มีพระภักดาพระนามเดิมว่า หม่อมมุก บุตรเจ้าพระยามหาสมบัติ (พล) พระ
 บาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสถาปนาหม่อมมุกเป็น กรมหมื่นนรินทรพิทักษ์
 เสด็จอยู่จนถึงรัชกาลที่ ๒ แล้วสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๓๕๗ มีพระโอรสกับกรมหลวงนรินทร-
 เทวี ๒ พระองค์ คือ

๑. พระองค์เจ้าชายฉิม ประสูติ พ.ศ. ๒๓๒๓ รัชกาลที่ ๒ ทรงสถาปนาเป็นพระสั-
 มพันธ์เธอ กรมหมื่นนรินทรเทพ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๒ ไม่ปรากฏว่าปี่ใด

๒. พระองค์เจ้าชายเจ่ง ประสูติ พ.ศ. ๒๓๒๕ รัชกาลที่ ๓ โปรดสถาปนาเป็น พระ-
 สัมพันธ์เธอ กรมหมื่นนเรนทรบริรักษ์ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๗๓

แม้พระประวัติของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี ปรากฏเป็นหลักฐานไม่
 มากดังกล่าวนั้นแล้ว แต่มิงานวรรณกรรมเขียนไว้เป็นลักษณะของบันทึกความทรงจำอยู่ชิ้นหนึ่ง
 ซึ่งพิสูจน์ได้แล้วว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นี้ทรงบันทึกไว้ในสมัยที่ยังดำรงพระชนม์อยู่
 เป็นวรรณกรรมมรดกชิ้นสำคัญมีค่าในทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอย่างยิ่ง เพราะเป็นเรื่อง
 เกี่ยวกับเหตุการณ์บางตอนในสมัยกรุงศรีอยุธยาเสียแก่ข้าศึก สมัยกรุงธนบุรี และสมัยกรุง-
 รัตนโกสินทร์ตอนต้น ข้อความในบันทึกทรงจำนั้นมีบางแห่งบางตอนทรงเล่ารายละเอียดพิสดารไว้
 เป็นความรู้ที่มีสาระประโยชน์แก่นื้อหาของประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรมบางอย่างของ
 ไทย เช่น พระราชพิธี หรือวัตถุสำคัญ เป็นต้นว่าพระมหาพิชัยราชรถ บานประตู่วิหารวัดสุทัศน์ ฝั
 พระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย บันทึกนี้จึงทำให้คนชั้นหลังได้รู้ที่มาและรายละเอียด
 ของเหตุการณ์และสิ่งสำคัญ ๆ ของบ้านเมืองไทยเพิ่มขึ้น

วรรณกรรมบันทึกความทรงจำชิ้นสำคัญนี้มิได้บอกชื่อผู้เขียนไว้ ถ้าหากมิใช่เพราะพระปรีชา
 สามารถ และพระสติปัญญาเฉียบแหลมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรง
 ค้นพบและทรงใช้พระราชวิจารณ์อย่างลุ่มลึก ว่า “มิใช่หนังสือเหลว....จดลงด้วยความซื่อตรง

และความที่จำได้....เป็นหนังสือพรหมจารีมิได้มีดวงแสงเงาใดๆเลย ความยังคงเก่าบริบูรณ์” จึงทรงสนพระราชหฤทัยศึกษาค้นคว้าอย่างหนักและจริงจังแล้ว วรรณกรรมมีค่าเล่มนี้ก็จะเป็สมบัติ “ตกอยู่ก้นตู้” หรือไม่ก็หายสูญไปเหมือนหนังสือจำนวนมากที่สูญไปเพราะอยุธยาถูกทำลาย แต่กระนั้นก็ยังเข้าใจว่าเล่มที่ ๒ คงจะสูญหายไปแล้วก็ได้

บันทึกความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี ก่อให้เกิดหนังสือพระราชนิพนธ์มีค่ายิ่งขึ้น เล่มหนึ่ง ชื่อว่า “พระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยเรื่อง จดหมาย ความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี” หนังสือนี้ทรงคุณประโยชน์อย่างยิ่งแก่นักประวัติศาสตร์ โบราณคดี และอักษรศาสตร์ ผู้จะตักดวงความรู้ได้ไม่รู้สิ้น เป็นแบบอย่างของงานวิจารณ์หนังสือ ซึ่งกระทำไว้เกือบ ๘๐ ปีมาแล้ว และมีวิธีการต้องด้วยหลักวิชาการวิจัย วิจารณ์ วรรณกรรม ใน ปัจจุบันนี้อย่างน่าพิศวง

พระองค์ทรงพระราชอุตสาหะค้นหาตัวผู้เขียนเป็นขั้นตอนด้วยพระราชวิธีวิจารณ์อย่างสุขุม รอบคอบจนแนพระราชหฤทัยว่า ก็กรมหลวงนรินทรเทวีไม่ผิดพลาด ทรงเห็นว่าเนื้อหาแต่ละ ประโยค แต่ละตอนมีสาระเป็นอันมากอยู่ในตัว จึงทรงแบ่งประโยค แบ่งตอนที่มความสำคัญ ต่าง ๆ หลายประการไว้นั้นออกเป็นข้อ ๆ ถึง ๒๕๖ ข้อ แต่ละข้อทรงพระราชวิจารณ์โดยมี พระบรมราชาธิบายประกอบ พร้อมด้วยหลักฐานอ้างอิงเสนอผู้อ่านอย่างพร้อมมูล รวมเป็นหนังสือ ขนาดใหญ่ ๕๐๐ กว่าหน้า อุดมด้วยสรรพความรู้ที่นักอักษรศาสตร์ของไทยควรอ่านประดับสติ ปัญญาอย่างยิ่ง กระทรวงศึกษาธิการได้เคยเชิญจดหมายทรงจำและพระราชวิจารณ์ข้อ ๑๕๐ มาเป็นบท เรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายเกี่ยวกับงานฉลองวัดพระเชตุพนฯ ให้นักเรียนรู้ถึงความสำคัญของวัด คู่บ้าน คู่เมือง โดยเฉพาะในด้านที่วัดนี้เป็นคลังวิทยาการแห่งแรกของประชาชนไทย แต่บัดนี้ กระทรวงศึกษาธิการได้เลิกบทเรียนข้อนี้เสียแล้วอย่างน่าเสียดาย โรงเรียนเตรียมทหารเห็นความ สำคัญของบทเรียนนี้ จึงลงทุนสร้างหุ่นจำลองวัดพระเชตุพนฯ ไว้อย่างงดงามให้นักเรียนนายร้อย ได้ศึกษา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงค้นคว้าหาตัวผู้เขียนบันทึกนี้อย่างหลัก แแหลมรอบคอบ ทำให้ผู้อ่านได้ทราบพระประวัติของกรมหลวงนรินทรเทวีกว้างขวางออกไปอีก ดังจะขอเชิญพระราชวิจารณ์ตอนที่ทรงพบตัวผู้เขียนบันทึกได้แน่นอน ดังนี้

“....ไปพบเข้าอีกแห่งหนึ่งมีความว่า....พระโองการตรัสตั้งกรมหมื่นว่า สิ้นลูกคนนี้แล้ว พระเนตรมีดสีด้าน พระกรณดั่งสีด้าน อากรขนอนตลาดเจ้าดูชำระเถิดอย่าทูลเลย” และ “....กรม หมื่นสิ้นพระชนมายุประชุมเพลิง ณ วัดราชบูรณะ”

“เมื่อได้ความเช่นนี้ก็ปรากฏชัดว่า....กรมหมื่นองค์นี้ คือ กรมหมื่นนเรนทรพิทักษ์ พระนาม เดิมหม่อมมุก เป็นบุตรเจ้าพระยามหาสมบัติกรุงเก่า เป็นพี่เจ้าพระยาพลเทพ (ปิ่น) บิดาเจ้าพระยา

บดินทรเดชา ซึ่งเป็นตาสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เมื่อแผ่นดินเจ้ากรุงธนบุรีได้เป็นนายกวาด เป็นพระสามของเจ้ากู พระน้องนางเธอ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เรียกกันว่า เจ้าครอกวัดโพ เพราะตั้งวังอยู่ท้ายสนามแถบวิหารพระนอน วัดพระเชตุพน เจ้าครอกวัดโพนี้ได้เก็บ ตลาดท้ายสนามจนตลอดพระชนมายุ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓ ต่อเมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพจึงได้เป็นผู้เก็บต่อมา ถ้อยคำที่จดลงไว้ไม่ใช่ว่าสิ้นพระชนม์ ไม่ใช่ว่าถวาย พระเพลิง นี่ก็ปรากฏถูกต้องตามข้อความที่เล่ากันมาว่า กรมหมื่นนรินทรพิทักษ์ ไม่ใช่พระองค์เป็น เจ้าแท้ กรมหลวงนรินทรเทวีอยู่ข้างจะกดขี่....จึงได้ใช้คำผิดกับเจ้านายองค์อื่นสิ้นพระชนม์....ครั้น เมื่อขยายเขตพระราชวังออกไปชิดวัดพระเชตุพน จึงได้โปรดให้ย้ายไปอยู่ในที่ซึ่งเป็นวังบูรพาภิรมย์ เดียวนี้ กรมหมื่นนเรนทร์* เป็นปู่พระยาอร่ามมณเฑียรทุกวันนี้ ครั้นมาถึงรัชกาลที่ ๔ พระราชทาน เณิมพระอัฐิขึ้นเป็น กรมหลวงนรินทรเทวี ท่านจึงสนิทสนมกับรัชกาลที่ ๑ มาก ชื่อที่เรียก กรมหมื่น แปล่า ๆ ก็เหตุที่เป็นพระสามของท่าน....”

พระประวัติของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี จากหลักฐานลายลักษณ์อักษร บางเล่ม ที่เชื่อถือกันเป็นทางการ พอจะรวบรวมให้เห็นได้ดังที่เรียบเรียงมาแล้วนี้ ผู้สนใจใคร่จะทราบเกี่ยวกับจดหมายเหตุความทรงจำของพระองค์ ย่อมอ่านได้จากหนังสือ “พระราชวิจารณ์ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฯลฯ” แล้วจะได้รับความเพลิดเพลินจากสำนวนโวหารของ กรมหลวงนรินทรเทวี ซึ่งบางแห่งทรงใช้ภาษาทวิไพเราะแปลกหูแทรกไว้ ความรู้ต่าง ๆ ที่จะได้ รับจากข้อความพระราชวิจารณ์ และพระบรมราชาธิบายแต่ละข้อนั้น ทรงคุณค่าล้ำลึกสำหรับผู้ สนใจทางอักษรศาสตร์ และโบราณคดีทั่วไป

* กรมหมื่นนเรนทร์บริรักษ์ พระโอรสในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนรินทรเทวี

สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี

นางสาวฉวีงาม มจเจริญ เรียบเรียง

สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี สมเด็จพระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวงในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระนามเดิม “หม่อมเจ้าหญิงรำเพย” เป็นพระราชธิดาในสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ และพระชนนีน้อย ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๘ อุตตราศดขขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีมะเมีย ฉศก จุลศักราช ๑๑๙๖ ตรงกับวันที่ ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๗๗ เหตุที่ได้พระนาม “รำเพย” เพราะทรงถวายอยู่งานพัดพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นสมเด็จพระบรมอัยกาธิราชเป็นที่ต้องพระราชหฤทัย

สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ต้องเสด็จเข้าประทับในพระบรมมหาราชวังตั้งแต่วังทรงพระเยาว์ เนื่องจากพระชนกพระชนนีสิ้นพระชนม์ รัชชะแรกอยู่ในพระอภิบาลของสมเด็จพระปิตุจฉา (อา) คือ สมเด็จพระเจ้าบรมมไหยิกาเธอ กรมพระยาสุดารัตนราชประยูร (พระองค์เจ้าหญิงลอม่อม) ณ พระตำหนักตึกซึ่งเป็นพระตำหนักเดิมของสมเด็จพระศรีสุลาไลย ต่อมาทรงย้ายไปประทับกับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวรเสธฐสุดา (พระองค์เจ้าหญิงบุตรี) เพื่อทรงศึกษาอักษรวิธีและพระราชประเพณี ณ พระตำหนักต้นจำปีถึงรัชกาลที่ ๔ จึงเสด็จกลับมาประทับ ณ พระตำหนักตึกตามเดิม ต่อมาได้เป็นพระราชเทวีในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และทรงได้รับพระราชทานสมมตยาภิเษกในพ.ศ. ๒๓๙๕ พระนามว่า “พระนางเธอ พระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์” มีที่ประทับพัก ณ ห้องที่พระเฉลียงพระที่นั่งไพศาลทักษิณในหมู่พระมหามณเฑียร หลังจากสร้างพระอภิเนาวนิเวศน์เป็นพระราชมณเฑียรแห่งใหม่ในสวนขวาแล้ว ทรงย้ายไปประทับ ณ พระที่นั่งจันทรทิพโยภาสในหมู่พระราชมณเฑียรนั้น ภายหลังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างที่ประทับในหมู่พระตำหนักอีกหลังหนึ่ง เรียกว่า “พระตำหนักหอ” เป็นที่ประทับของสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี และสร้าง “พระที่นั่งสัตตลาภิรมย์” ติดต่อกับอาคารเดิมอีกหลังหนึ่ง เป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีที่เสด็จออกข้างหน้าได้ด้วย^๒ สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีได้ประทับอยู่ ณ พระตำหนักหอจนกระทั่งเสด็จสวรรคต

สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี มีพระราชโอรสพระราชธิดาทั้งสิ้น ๔ พระองค์ คือ

๑. สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจุฬาลงกรณ์ ต่อมาได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระบาท

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

๒. สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงจันทรมณฑล โสภณภควดี ต่อมาทรงได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าต่างกรม มีพระนามกรว่า กรมหลวงวิสุทธิกษัตริย์

๓. สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจาตุรนต์รัสมิ์ ต่อมาทรงได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าต่างกรมมีพระนามกรว่า กรมพระจักรพรรดิพงษ์ เป็นต้นราชสกุลจักรพันธุ์

๔. สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายภาณุรังษีสว่างวงศ์ ต่อมาทรงได้รับสถาปนาเป็นจอมพลสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าฯกรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงศักดินา ๑๐๐,๐๐๐ เป็นพระอิสริยยศพิเศษเสมอด้วยสมเด็จพระมหาอุปราช

สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี เป็นสมเด็จพระอัครมเหสีที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนิทเสน่หาอย่างยิ่ง คงจะเนื่องมาจากทรงมีพระอุปนิสัยสงบเสงี่ยมเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติของกุลสตรี พระวรกายมีลักษณะค่อนข้างบอบบาง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเรียกพระนามเดิมอย่างสั้น ๆ ว่า “แม่เพย” ในพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีถึงเจ้านายหรือข้าราชการ เมื่อทรงกล่าวถึงสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ก็ทรงใช้พระนามสั้น ๆ ว่า “ราเพย” หรือ “แม่เพย” เช่นกัน ดังพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าจอมมารดาพึง- เมื่อเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคพระราชทานกฐิน ณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ใน พ.ศ. ๒๓๕๔ ดังนี้

“....ลูกเมียและคนทั้งปวงที่มาด้วยก็สบายอยู่หมดทุกคน ทูลพระองค์ลุ่มม่อให้ทราบด้วยว่าชายฟ้าหญิงฟ้ากับราเพยก็สบายดี แม่พาลูกทั้งเล็กทั้งใหญ่ไปเที่ยวหลายแห่งก็ไม่เจ็บไข้อะไรดอก....”

สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ทรงมีพระพลานามัยไม่ค่อยแข็งแรงตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๕๕ อาการประชวรเริ่มปรากฏให้เห็นชัดเจนหลังจากประสูติสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ พระราชโอรสพระองค์ที่ ๔ ใน พ.ศ. ๒๔๐๒ เช่นทรงพระกาสะ (ไอ) อยู่เสมอ พระวรกายชুবลง แม้จะมีอาการประชวรแต่มิได้ทรงแสดงว่าได้รับทุกข์เวทนา ทรงปฏิบัติพระองค์เช่นปกติทุกประการ และทรงดูแลพระราชโอรสพระราชธิดาด้วยพระองค์เอง อย่างไรก็ดีตามพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระปริวิตกในพระอาการของพระราชเทวีอย่างยิ่ง ปรากฏว่าให้จัดหาแพทย์ที่มีชื่อทั้งแผนปัจจุบันและแผนโบราณผลัดเปลี่ยนกันเข้าถวายการรักษา แต่ก็เพียงทุเลาพระอาการได้เป็นครั้งคราวเท่านั้น สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ประชวรติดต่อกันมาเป็นเวลานานถึง ๕ ปี นับว่าทรงมีความอดทนอย่างสูง ใน พ.ศ. ๒๔๐๔ มีเหตุที่กระทบกระเทือนพระทัยอย่างแรงคือ พระองค์เจ้ามณฑลเสนา ซึ่งเป็นพระเชษฐาเพียงพระองค์เดียว ประชวรสิ้นพระชนม์ลงในวันที่ ๑๑ สิงหาคม สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ทรงเสียพระทัยอย่างยิ่ง อาการประชวร

จึงทรงลงมีใช้แทรกเนื่อง ๆ แม้กระนั้นเมื่อพระอาการคลายลงก็ได้ทรงดูแลพระราชโอรสตามโอกาส จนกระทั่งวันจันทร์เดือน ๑๐ ขึ้น ๕ ค่ำ ประกา ตรีศก จ.ศ.๑๒๒๓ พระอาการทรุดหนักลง และเสด็จสวรรคต ขณะนั้นพระชนมพรรษาได้ ๒๘ พรรษา หรือ ๔๘๒๓ วัน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เชิญพระศพเข้าสถิตในพระโกศ ประดิษฐาน ณ หอธรรมสังเวชริมกำแพงด้านตะวันตกของพระมหาราชวัง การที่ได้ประดิษฐานพระศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทตามประเพณีที่เคยปฏิบัติ เนื่องจากขณะนั้นใกล้จะถึงกำหนดพระราชพิธีตรุษ และจะได้จัดพระราชพิธีโสกันต์ พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้ายิ่งเยาวลักษณ์ธรรมาศรสุตา ในเวลาต่อไป แต่ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตกแต่งหอธรรมสังเวชใหม่ให้งดงามสมควรแก่พระอิสริยยศ ระหว่างประดิษฐานพระศพในพระบรมมหาราชวังนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บำเพ็ญพระราชกุศลพระศพตามราชประเพณี จนกระทั่งถึงเวลาออกพระเมรุในเดือนเมษายนพ.ศ. ๒๔๐๕ นอกจากนี้ยังมีพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการทั้งในพระนครและหัวเมือง ตลอดจนเจ้าภีษยานายอกร ร่วมจัดการบำเพ็ญกุศลสมทบ นำสิ่งของและเงินขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเนื่องในงานพระศพเป็นอันมาก

อนึ่ง เมื่อเสด็จสวรรคตนั้น สถานกงสุลต่างประเทศในประเทศไทยตลอดจนเรือของชาวต่างประเทศทุกลำที่จอดอยู่ในแม่น้ำเจ้าพระยา ได้ลดธงครึ่งเสาเพื่อไว้อาลัยเฉลิมพระเกียรติเป็นเวลา ๓ วัน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชหัตถเลขาเล่าให้คณะทูตไทยซึ่งเดินทางไปราชการ ณ ประเทศฝรั่งเศสทราบข่าวการสวรรคต เพื่อลดธงครึ่งเสา ๓ หรือ ๑ วัน ตามสมควร และแต่งกายไว้ทุกข์ถวายพระเกียรติด้วย

งานพระเมรุของสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี นั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีได้โปรดให้จัดเป็นงานใหญ่เช่นพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑-๓ แต่จัดในฐานะเป็นสมเด็จพระบรมราชินี โดยถือว่าพระองค์ซึ่งเป็นพระราชสวามีเป็นเจ้าภาพเพียงพระองค์เดียว จึงไม่มีพลับพลาที่ประทับสำหรับพระบรมราชวัง และฝ่ายพระบรมราชวังไม่ต้องจัดงานต่าง ๆ สมทบดังที่เรียกว่า “สองสนาม” เช่นงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อย่างไรก็ตาม งานพระศพครั้งนี้ก็ได้จัดเป็นงานใหญ่อย่างสมพระเกียรติ พระเมรุที่ท้องสนามหลวงมีลักษณะยกพื้นสูงทำเป็นภูเขาประกอบรอบเชิงพระเมรุ ส่วนที่เป็นสามส้างแปลงเป็นศาลารายมีพระที่นั่งทรงธรรมอยู่ด้านหนึ่งติดแท่นสามส้าง สิ่งของเครื่องประดับ ผ้าคาดหลังคาในบริเวณพระเมรุใช้ผ้าดำล้วน และโปรดให้มีพระราชอาคันตุั่งประโคมประกวดประชันกัน มีบรรพชิตญวนสาวดงเด็กทั้งกลางวันกลางคืน เป็นการเพิ่มเติมจากธรรมเนียมที่เคยจัดมา งานพระเมรุจัดขึ้นระหว่างวันที่ ๑๐-๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๕ รวมเป็นเวลา ๑๐ วัน คือ

วันที่ ๑๐ เมษายน เวลา ๑๔.๐๐ น. อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ พระบรมอัฐิแห่ออกจากพระบรมมหาราชวังทางประตูวิเศษไชยศรี เลี้ยวไปทางป้อมเผด็จดัสกรเข้าสู่พระเมรุท้องสนามหลวง

ทางประตูทิศตะวันออก กลางคืนมีงานสมโภช

วันที่ ๑๑ เมษายน มีการถวายไทยทานแก่พระสงฆ์ มีพระธรรมเทศนาและงานสมโภช เวลาบ่ายทรงโปรยทาน กลางคืนมีหนังและจุดดอกไม้เพลิง

วันที่ ๑๒ เมษายน พระสงฆ์รับพระราชทานฉันภัตตาหารเช้า แล้วแห่พระบรมสารีริกธาตุ และพระบรมอัฐิกลับ

วันที่ ๑๓-๑๔ เมษายน ตรงกับวันสงกรานต์ตั้งงานการพิธี ณ พระเมรุท้องสนามหลวง

วันที่ ๑๕ เมษายน เวลาเช้า เชิญพระศพออกทางประตูศรีสุนทรทวารแห่ไปตามทางท้ายสนาม เข้าขบวนใหญ่ที่หอกลอง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนั้นพระชนมายุได้ ๕ พรรษา) ทรงรถพระภูษาโยง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี (สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระจักรพรรดิพงษ์ พระชนมายุ ๖ พรรษา) ทรงพระยานุมาศ ทรงโปรยข้าวตอก ให้ทรงฉลองพระบาทอย่างงานพระราชพิธีโสกันต์ แห่พระศพไปยังพระเมรุท้องสนามหลวง มีการบำเพ็ญพระราชกุศลและงานสมโภช ๔ วัน ๔ คืน

วันที่ ๑๘ เมษายน เวลาบ่ายพระราชทานเพลิงพระศพ

วันที่ ๑๙ เมษายน เก็บพระอัฐิ ลอยพระอังคาร แล้วแห่พระบรมอัฐิพระอัฐิในสมเด็จพระวรวงศ์เธอ (ไม่ปรากฏว่าหมายถึงพระองค์ใด) ออกสู่พระเมรุท้องสนามหลวง มีงานสมโภชพร้อมกับพระอัฐิสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ๒ วัน

วันที่ ๒๑ เมษายน เชิญพระบรมอัฐิ และพระอัฐิแห่กลับคืนสู่พระบรมมหาราชวัง

ในพ.ศ.๒๔๑๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ ได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศสถาปนาเฉลิมพระนามพระอัฐิสนองพระเดชพระคุณในฐานะสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง เป็น “กรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี” ในรัชกาลที่ ๖ ได้เฉลิมพระนามาภิไธยเป็น “สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี”

นอกจากสถาปนาเฉลิมพระนามพระอัฐิแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอารามเพื่ออุทิศพระราชกุศลเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีขึ้น โดยพระราชทานนามว่า “วัดเทพศิรินทราวาส” ตามพระนามสมเด็จพระบรมราชชนนี. การก่อสร้างพระอารามแห่งนี้ สันนิษฐานว่าเริ่มสร้างประมาณพ.ศ.๒๔๑๕ มีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนเจษฎาผลพลสวัสดิ์ เป็นแม่กองอำนวยการสร้าง พระสิริสมบัติ (กร) และพระวิจิตรจนาเป็นนายด้าน ปัจจุบันมีฐานะเป็นพระอารามหลวงฝ่ายธรรมยุต ชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ในแขวงยศเส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพฯ มีพระพุทธรูปฉลองพระองค์สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ประดิษฐานอยู่ภายในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปยืนทรงเครื่องปางห้ามสมุทร สูง ๑.๗๓ เมตร ฐานสูง ๔๔ เซนติเมตร

สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี เป็นสมเด็จพระบรมราชินีของไทยที่สวรรคตตั้งแต่พระชนมายุยังน้อย ทรงรับราชการในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพียง ๑๐ ปี อย่างไรก็ตามพระราชโอรสของท่านทุกพระองค์ได้ทรงบำเพ็ญคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติและอาณาประชาราษฎร์อเนกประการ โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั้น พระมหากษัตริย์คุณทรงตรำอยู่ในสำนักของปวงชนชาวไทยอยู่ตลอดมา.

บรรณานุกรม

คณะอนุกรรมการประมวลเอกสารในคณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี.

ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่ม ๔ วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : หจก. โรงพิมพ์
ยูไนเต็ดโปรดักชั่น จำกัด, ๒๕๒๕. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี
พุทธศักราช ๒๕๒๕)

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔. พระนคร : การพิมพ์
เกื้อกูล, ๒๕๐๗. (ที่ระลึกงานฉาปนกิจศพ นางอนงค์ เทียมราช ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๗).

ภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช, จอมพล สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าฯ กรมพระยา.
ราชินิกุลรัชกาลที่ ๕. ธนบุรี : บรรหาร, ๒๕๑๐. (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงรำไพประภา
พิมพ์เนื่องในวาระพระชนมายุครบ ๕ รอบ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๑๐).

ศิลปากร, กรม. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม ๑-๓.
พระนคร : กุรุสภา, ๒๕๐๖.

ราชสกุลวงศ์. กรุงเทพฯ : บริษัทจันทวนิชย์ จำกัด, ๒๕๒๕.
(ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ร.ว.บุญรับ ฟินิจชนคดี ๓๐ มีนาคม ๒๕๒๕).

ลำดับราชินิกุลบางช้าง. พระนคร : หจก. ศิวพร, ๒๕๐๑.
(ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ ร.ต.อ.ขุนวารินทรสัจจร (ขาว ณ บางช้าง) ๑๘ มีนาคม
๒๕๐๑).

แสงสุริย์ ลดาวัลย์, ม.ร.ว. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และฐานันดรศักดิ์
แห่งพระราชวงศ์ของไทย. คณะอนุกรรมการเผยแพร่พระราชกรณียกิจในคณะกรรมการ
เอกลักษณ์ของชาติจัดพิมพ์.

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๙

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗

นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธา เรียบเรียง

พระบรมราชินีพระองค์สุดท้ายในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๒๗ เวลา ๒๑.๐๐ น. ได้มีประกาศสำนักพระราชวัง เรื่อง สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ สวรรคต ความว่า

“นายกรัฐมนตรี ในตำแหน่งบังคับบัญชาสำนักพระราชวัง รับสนองพระบรมราชโองการ เห็นเกล้าฯให้ประกาศว่า

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ประชวรสวรรคตด้วยพระหทัยวาย โดยพระอาการสงบ วันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๒๗ เวลา ๑๕ นาฬิกา ๕๐ นาที ณ พระตำหนักวังศุโขทัย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเศร้าสลดพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง และทรงอาลัยระลึกถึงพระคุณูปการที่ทรงมีพระจริยาวัตรตั้งอยู่ในสัจธรรมและขันติธรรมอย่างมั่นคง เป็นที่เคารพสักการะอย่างยิ่งของพระองค์ ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯให้สำนักพระราชวังจัดการพระบรมศพ ถวายพระเกียรติยศตามราชประเพณี ประดิษฐานพระบรมศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง

อนึ่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทในราชสำนัก ไว้ทุกข์ถวายมีกำหนด ๑๐๐ วัน ตั้งแต่วันสวรรคตเป็นต้นไป”

นอกจากนั้นสำนักนายกรัฐมนตรีได้ออกประกาศเมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๒๗ เรื่อง สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ สวรรคต ความว่ารัฐบาลได้รับทราบด้วยความโศกอย่างยิ่ง และได้พิจารณาเห็นว่าในฐานะที่พระองค์ทรงมีพระเมตตาเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนชาวไทยตลอดมา สมควรที่ข้าราชการประชาชนจะได้ไปถวายสักการะพระบรมศพ ถวายความจงรักภักดีทั่วกัน

อนึ่ง การไปถวายสักการะพระบรมศพนี้ ขอให้แต่งกายสุภาพ และไม่จำเป็นต้องไว้ทุกข์ก็ได้ ทั้งนี้เป็นไปตามพระราชดำริมิให้ประชาชนเดือดร้อน

ขณะเดียวกันสำนักนายกรัฐมนตรีได้ประกาศให้ส่วนราชการต่าง ๆ ทุกแห่งลดธงครึ่งเสา มีกำหนด ๓ วัน และให้ข้าราชการไว้ทุกข์ ๑๕ วัน นับตั้งแต่วันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๒๗ เป็นต้นไป

ส่วนการพระราชพิธีพระบรมศพนั้น เมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๒๙ เวลา ๑๓.๓๐ น. สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินจากพระที่นั่งบรมพิมาน พระบรมมหาราชวัง ออกไปรับพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๙ ณ ตำหนักวงศ์โขทัย เวลา ๑๓.๔๕ น. ขบวนรถยนต์นำพระบรมศพออกจากพระตำหนักวงศ์โขทัยวิ่งมาตามถนนสามเสนจนถึงสี่เสาเทเวศร์ เลี้ยวซ้ายเข้าถนนศรีอยุธยา ทะลุคูัดถนนราชดำเนินนอก ซึ่งมีประชาชนยืนรอถวายความเคารพอยู่ตลอดทาง ขบวนเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง ทางประตูเทวาภิรมย์ด้านท่าช้างวังหลวง ผ่านประตูศรีสุนทรและประตูพรหมโสภา เข้าสู่พระที่นั่งพิมานรัตยา อันเป็นสถานที่ตั้งพระบรมศพ

พระที่นั่งพิมานรัตยา เป็นอาคารทรงไทยเหมือนกับโบสถ์หรือวิหาร ก่ออิฐถือปูนยกพื้นสูงสร้างต่อจากมุขกระสันพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาททอดยาวไปทางทิศใต้ รอบระเบียงเป็นเสาราย หลังคาชั้นลด ๓ ชั้น มุขกระเบื้องเคลือบสี มีข้อฟ้าใบระกาหางหงส์ประดับ พระที่นั่งองค์นี้เคยเป็นพระวิมาน ที่บรรทมของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในโอกาสที่เสด็จมาประทับ ณ หมู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ดังเช่นเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบูรณะหมู่พระมหามณเฑียรเป็นเวลา ๑ ปี ก็เสด็จมาประทับ ณ พระที่นั่งองค์นี้ และต่อมาได้เคยเป็นที่สรงน้ำพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ และพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

เวลา ๑๕.๓๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา และเรืออากาศเอกวีระยุทธ ดิษยะศริน พระสวามีในสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ จากพระที่นั่งบรมพิมานไปยังพระที่นั่งพิมานรัตยาในพระบรมมหาราชวัง ในการพระราชพิธีถวายน้ำสรงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๙

เมื่อเสด็จพระราชดำเนินถึงพระที่นั่งพิมานรัตยาแล้ว เสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่ภายในพระฉาก ซึ่งพระบรมศพบรรทมอยู่บนพระแท่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับหมอน้ำพระสุคนธ์และโถน้ำขมิ้นจากเจ้าพนักงาน ถวายสรงที่ตรงพระอุระพระบรมศพ แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงรับขวดพระสุคนธ์จากท้าวโสภา นิเวศน์ ถวายสรงที่พระบาทพระบรมศพ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ ชั้นพระองค์เจ้าขึ้นไปและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เข้าไปถวายบังคมสรงพระบรมศพตามลำดับ ต่อจากนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปทรงหิวพระเกษาพระบรมศพขึ้นครั้งหนึ่งและหิวลงอีกครั้งหนึ่งเสร็จแล้วทรงหักพระสางนั้นวางไว้ในพานซึ่งเจ้าพนักงานเชิญอยู่

ทรงพระราชทานพระภูษาสวมที่พระเศียรพระบรมศพ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานเชิญพระบรมศพบรรจุลงในพระลองเงิน แล้วอัญเชิญขึ้นประดิษฐานเหนือพระแท่นแว่นฟ้า ณ มุขตะวันตกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทมีพระบรมโกศทองใหญ่ประกอบ ภายได้เสาศดฉัตร ๙ ชั้น ตามตำแหน่งพระบรมราชินี แวดล้อมด้วยเครื่องสูง บังแทรก ชุมสาย ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง เสร็จแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงจูดรูปเทียนเครื่องทองน้อยและเครื่องราชสักการะถวายบังคมพระบรมศพ แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจูดรูปเทียนเครื่องนมัสการที่หน้าพระแท่นเสาศดฉัตร ทรงทอดผ้าไตรและทรงหลั่งทักษิโณทกพระสงฆ์ ๙ รูป สดับปกรณ์ถวายอดิเรกถวายพระพรลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงกราบพระพุทธรูปที่หน้าพระแท่นมุกแล้วเสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถไปถวายบังคมที่หน้าพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจูดรูปเทียนที่เตียงพระอภิธรรม ณ มุขหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท แล้วเสด็จลงทางมุขเหนือประทับรถยนต์พระที่นั่งเสด็จพระราชดำเนินกลับ

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท สร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและซ่อมใหญ่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นปราสาทจตุรมุข มุขทั้ง ๔ มีขนาดเท่ากัน องค์พระที่นั่งก่ออิฐถือปูน ยอดเป็นเครื่องไม้ทรงมณฑปซ้อน ๙ ชั้น มุขด้านเหนือมีมุขเด็จ ประดิษฐานพระที่นั่งบุษบกมาลาสำหรับเสด็จออกมหาสมาคม ที่กลางผนังมุขด้านใต้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเจาะสร้างเป็นพระที่นั่งบุษบก สำหรับเป็นที่เสด็จออกให้ฝ่ายในเฝ้า ภายในพระที่นั่งองค์นี้มีศิลปวัตถุชิ้นเอกของชาติสมัยรัชกาลที่ ๑ อยู่ ๒ ชิ้น คือ พระแท่นราชบัลลังก์ประดับมุก และพระแท่นบรรจถรณ์ประดับมุกซึ่งเป็นพระแท่นบรรทมของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทใช้เป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีสำคัญ ๆ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีฉัตรมงคล และเป็นที่ประดิษฐานพระบรมศพสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าและพระอัครมเหสี ตลอดจนพระศพสมเด็จพระบรมวงศ์บางพระองค์ และเคยเป็นที่ชุมนุมสงฆ์ในการทำสังคายนาพระไตรปิฎก นับว่าเป็นสถาปัตยกรรมไทยที่สง่างามยิ่งแห่งหนึ่งของชาติ

ก่อนทรงเป็นพระบรมราชินี

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๙ พระนามเดิม หม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี สวัสดิวัตน์ ประสูติเมื่อวันอังคารที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๔๔๑ เป็นพระธิดาองค์ใหญ่ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัตน์วิชัญญ์ กับ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภาพรรณ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิ์วัฒนวิศิษฐ์ พระนามเดิม พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเจ้าจอมมารดาเปี่ยม ในสกุล สุจริตกุล ซึ่งต่อมาทรงสถาปนาเป็นเจ้าคุณจอมมารดาในรัชกาลที่ ๕ และเป็นสมเด็จพระปิยมมาดีศรีพัชรินทรมาตา ในรัชกาลที่ ๖ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิ์วัฒนวิศิษฐ์ ทรงมีพระเชษฐาและพระเชษฐภคินี ร่วมพระมารดาเดียวกันคือ

๑. พระองค์เจ้าชายอุณากรรณอนันตโรไชย ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๕ ทรงเป็นนายร้อยตรี ทหารมหาดเล็ก สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ พระชันษาได้เพียง ๑๘ ปี

๒. พระองค์เจ้าชายเทวัญอุไทยวงศ์ ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๑ ต่อมาทรงได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทรงเป็นมหาอำมาตย์นายก คือ เทียบเท่ากับจอมพลของฝ่ายทหาร ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศที่ยืนนานที่สุด ทรงเป็นสภานายกแห่งสภาการคลัง สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ พระชันษา ๖๖ ปี เป็นต้นราชสกุล เทวกุล

๓. พระองค์เจ้าหญิงสุนันทากุมารีรัตน์ ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระนางเจ้า สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๓ พระชันษา ๒๑ ปี ประชาชน जानพระนามว่าพระนางเรือล่ม เพราะสิ้นพระชนม์เนื่องจากเรือประทับล่มในแม่น้ำเจ้าพระยา อันเป็นเหตุการณ์ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสดดพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง

๔. พระองค์เจ้าหญิงสว่างวัฒนา ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๕ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชเทวี ในรัชกาลที่ ๖ ทรงเป็น สมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี ในรัชกาลที่ ๗ ทรงเป็น สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสามาตุจฉาเจ้า ในรัชกาลที่ ๘ ทรงเป็นสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เสด็จสวรรคตในรัชกาลที่ ๙ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ พระชนมายุ ๕๓ พรรษา เป็นพระราชมารดาของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร และ สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก

๕. พระองค์เจ้าหญิงเสาวภาผ่องศรี ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๖ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาเป็น สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทรงสำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์เวลาเสด็จประพาสยุโรป ถึงรัชกาลที่ ๖ ทรงเฉลิมพระปรมาภิไธยเป็น สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถพระบรมราชชนนีพระพันปีหลวง เสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒ พระชันษา ๕๗ ปี เป็นพระราชชนนีพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

๖. พระองค์เจ้าชายสวัสดิโสภณ ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘ เป็นพระราชโอรสพระองค์

เดียวของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้เสด็จไปทรงศึกษายังประเทศอังกฤษ เมื่อเสด็จกลับมารับราชการในรัชกาลที่ ๕ ทรงเป็นกรรมการกรมพระนครบาลเป็นประมุขเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ทรงจัดราชการกระทรวงนั้นให้เป็นแบบแผนด้วยพระวิริยอุตสาหะภายหลังได้โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่ยังเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ออกไปจัดการให้ทรงเล่าเรียนวิชา ณ ประเทศอังกฤษ และได้อยู่ประจำแนะนำราชการในสถานทูตไทยสามประเทศ จึงได้ทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ ถึงรัชกาลที่ ๖ เลื่อนเป็นกรมหลวง เมื่อจัดระเบียบศาลฎีกาขึ้นใหม่ ให้รวมเข้าอยู่ในกระทรวงยุติธรรม ก็ได้ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกา เป็นองค์แรก ในรัชกาลที่ ๗ ได้ทรงเฉลิมพระเกียรติจาก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เป็นกรณีพิเศษ สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๘ ที่เมืองปิ่นัง พระชันษา ๙๐ ปี ทรงเป็นต้นราชสกุลสวัสดิวัดน

ส่วนพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภาพรณี พระมารดาสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระนามเดิม หม่อมเจ้าหญิงอาภาพรณี เป็นหม่อมเจ้าองค์ใหญ่ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร พระองค์เจ้าชายคัคณางค์กุล พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นอธิบดีศาลรับสั่งชำระความฎีกา ทรงเป็นข้าหลวงต่างประเทศประจำมณฑลอีสาน และทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ทรงเป็นต้นราชสกุล คัคณางค์ หม่อมเจ้าหญิงอาภาพรณีนั้นได้เคยอยู่ในพระราชสำนักสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ปฏิบัติราชการสนองพระเดชพระคุณเป็นที่ทรงพระเมตตากรุณามาแต่ก่อน และทรงมีอัธยาศัยอันดี มีมรรยาทสุภาพ สมเป็นกัลยาณีนารีรัตน์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงสถาปนาเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภาพรณี

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ แต่เมื่อยังทรงเป็นหม่อมเจ้าหญิงนั้น ทรงอยู่ในพระอุปถัมภ์ของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ตั้งแต่พระชนมายุได้ ๒ พรรษา เรียกกันในเวลานั้นว่า ท่านหญิงนา พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ทรงนิพนธ์หนังสือชื่อ “เกิดวังปารุสก์” (เล่ม ๑ หน้า ๖๐) ทรงเล่าถึงที่มาของพระนามนี้ว่า “เพื่อนเล่นที่ข้าพเจ้ารักมากที่สุดเป็นหญิงและแก่กว่าข้าพเจ้าราวสามปี เป็นหม่อมเจ้าธิดาของเสด็จปู่สวัสด์ทรงนามว่า รำไพพรรณีและเรียกกันในเวลานั้นว่า ท่านหญิงนา หม่อมเจ้าหญิงนั้นโดยมากมักจะเรียกกันว่า ท่านหญิงใหญ่ ท่านหญิงเล็ก ท่านหญิงน้อย ดังนั้นเป็นต้น การถูกเรียกว่าท่านหญิงนานั้น ผู้อ่านบางคนอาจจะเห็นว่าแปลก เรื่องราวเป็นเช่นนี้ เมื่อเล็กๆ อยู่เป็นเด็กที่มีรูปร่างอ้วน จึงถูกล้อว่าเป็นเต้า สำหรับไทยเราการถูกเรียกว่าเต้าเมื่อเล็กๆ ไม่เป็นของเสียหาย แม้ทูลหม่อมลุนก็เคยถูกสมเด็จพระย้าเรียกว่าเต้า อย่างไรก็ดี เมื่อท่านหญิงนายังเล็กๆ อยู่ได้ถูกถามว่า “อยากเป็นอะไร อยากเป็นเต้าทองหรือเต้านา” ท่านหญิงองค์เล็กได้ยิ้มและ

ตอบว่า “อยากเป็นเต่านา” และก็เลยกลายเป็นท่านหญิงนาตั้งแต่นั้นมา”

ท่านหญิงนาทรงรับการศึกษาเบื้องต้นในพระบรมมหาราชวังและพระราชวังพญาไท จนพระชนมายุได้ ๑ พรรษา จึงได้เสด็จเข้าศึกษาที่โรงเรียนราชินี ขณะเดียวกันก็ได้ทรงศึกษาภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศสจากพระอาจารย์ชาวต่างประเทศ เมื่อพระชนมายุได้ ๑๕ พรรษา ทรงอภิเษกสมรสกับ พันโท สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อยปทุม โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมเชษฐาทรงไปสว่ขอให้ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้มีการอภิเษกสมรส ณ พระที่นั่งวโรภาสพิมาน พระราชวังบางปะอิน เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๔๖๑

เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชาเสด็จไปทรงศึกษาเพิ่มเติม ณ ประเทศฝรั่งเศส พระราชชายาก็ได้ตามเสด็จไปด้วย และได้ทรงใช้เวลาว่างศึกษาภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศสโดยสะดวก จนกระทั่งสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงสุโขทัยธรรมราชาเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ จึงเฉลิมพระนามหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี พระวรราชชายาเป็นสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี บรมราชินี ดังประกาศดังนี้

ประกาศ

ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนกาล ๒๔๖๘ พรรษา กุมภาพันธ์มาส ปุณณวิสุตimsุทธิน พุทธศักราชกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกฯ พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชดำริว่า ราชประเพณีมีสืบมาแต่โบราณ เมื่อพระมหากษัตริราชเจ้าเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติราชาภิเษกแล้ว ย่อมโปรดฯให้พระชายาเดิมเฉลิมพระเกียรติยศเป็นสมเด็จพระอัครมเหสี ราชประเพณีอันนี้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็ได้ทรงประพฤติสืบมา ทั้งสมเด็จพระมหาไปยกาธิราช พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และสมเด็จพระไปยกาธิราช พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มาวันข้างในรัชกาลภายหลัง ก็เพราะสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลนั้น ๆ มิได้มีพระราชชายาอันทรงศักดิ์ สมควรจะเป็นพระมเหสีอยู่ในเวลาเมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ จึงมิได้ทรงสถาปนาพระอัครมเหสีบ้าง ทรงสถาปนาต่อภายหลังบ้าง ส่วนสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบันนี้ เมื่อยังเสด็จดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ อยู่ในรัชกาลก่อน สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานอภิเษกสมรสกับหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี ตั้งแต่พระพุทธศักราช ๒๔๖๑ หม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณีได้ดำรงพระยศเป็นพระราชชายามาจนบัดนี้ และทรงศักดิ์เป็นอุภโตสุชาติขัตติยนารี สมควรที่จะทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระอัครมเหสีตามโบราณราชประเพณีได้ประการ ๑

อีกประการ ๑ ตั้งแต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอภิเษกกับหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณีมา ได้ทรงประจักษ์แจ้งความซื่อตรงจงรักของหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี อันมีต่อพระองค์ ได้ตั้งพระหฤทัยสนองพระเดชพระคุณทั้งปฏิบัติวิภูษากในเวลาเมื่อทรงเป็นสุขสำราญ และพยาบาลรักษาเมื่อเวลาทรงพระประชวร แม้เสด็จไปประทับ อยู่ที่ทูลกระหม่อมต่างประเทศ ก็อุตสาหะโดยเสด็จติดตามไปมิได้ย่อท้อต่อความลำบากครั้นนับได้ว่าเคยเป็นคู่ร่วมทุกข์สุขกับพระองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นนิรันดร์ จะหาผู้อื่นเสมอเหมือนมิได้ เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ก็สมควรที่จะทรงสถาปนาหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี ขึ้นเป็นสมเด็จพระอัครมเหสี เพราะความชอบความดีซึ่งได้มีต่อพระองค์มาแต่หนหลังด้วยอีกสถาน ๑

กระแสรบราชดำริทั้งนี้ ได้ทรงปรึกษาพระบรมวงศานุวงศ์ใหญ่ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน ก็ทรงยินดีเห็นชอบพร้อมกันดังพระราชบริหาร จึงมีพระบรมราชโองการมา ณ พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท ดำรัสสั่งให้ประกาศเฉลิมพระนามหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี พระวรราชชายา เป็นสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี บรมราชินี และให้มีพระเกียรติยศเป็นพระอัครมเหสีสมบูรณ์ตามพระราชกำหนดกฎหมายและพระราชประเพณีทุกประการ

ขออนุญาตแห่งคุณพระศรีรัตนตรัยและเทพยเจ้าทั้งหลาย จงอภิบาลสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี บรมราชินี ให้ทรงพระเจริญฤทฺธชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ ธนสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พัฒนามงคล ศุภวิบูลยมนูญผล พระเกียรติยศมโหฬารทุกประการเทอญ”

พระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันพุธที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๓๖ เป็นพระโอรสในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงเป็นเจ้าฟ้าพระอนุชาองค์สุดท้ายที่ร่วมพระบรมราชชนนีเดียวกัน ซึ่งมีตามลำดับดังนี้คือ

๑. สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชสมภพเมื่อวันเสาร์ที่ ๑ มกราคม ๒๔๓๗ เสด็จไปทรงศึกษาในประเทศอังกฤษ ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ ทรงศึกษาวิชาพลเรือนในมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด และวิชาทหารบกในโรงเรียนแซนด์เฮิสต์ ประเทศอังกฤษ เสด็จกลับมารับราชการได้เป็นนายพลเอก ราชองครักษ์ ตำแหน่งจเรทัพบก และผู้บัญชาการกรมทหารมหาดเล็ก เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ ทรงดำรงราชสมบัติได้ ๑๖ พรรษา เสด็จสวรรคตเมื่อ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๔๖๘ พระชนมพรรษา ๔๖ พรรษา

๒. สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ เสด็จไปทรงศึกษาในประเทศอังกฤษ แล้วไปประทับอยู่ในราชสำนักสมเด็จพระเจ้านิโคลัสที่ ๒ แห่งรัสเซีย ทรงเล่าเรียนในโรงเรียนมหาดเล็กหลวงซึ่งเป็นโรงเรียนนายร้อยทหารบกด้วย จนทรงสอบไล่ได้ชั้นสูงสุด เสด็จกลับมารับราชการจนเป็นเสนาธิการทหารบก ดำรงพระยศจอมพลทหารบก

๓. สมเด็จพระเจ้าฟ้าอภัยวงศ์เดชาวรุท กรมหลวงนครราชสีมา ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ เสด็จไปทรงศึกษาในประเทศอังกฤษ แล้วทรงกลับมารับราชการในกองทัพบก ต่อมาเลื่อนเป็นนายพลเรือเอกกำกับราชการกระทรวงทหารเรือ

๔. สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ เสด็จไปทรงศึกษาในประเทศอังกฤษ เป็นแบชเลอร์ ออฟ อาร์ต ในมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ เสด็จกลับมารับราชการในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนเพาะช่าง

๕. สมเด็จพระเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระองค์มีพระนามในราชสำนักว่า “ทูลกระหม่อมเอียดน้อย” ต่อมาพระราชมารดาไม่โปรด ทรงขอให้เปลี่ยนเป็น “ทูลกระหม่อมฟ้าน้อย” ครั้นพระชนมายุ ๑๒ พรรษา ได้รับพระราชทานพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนามเป็นเจ้าฟ้าต่างกรมว่า “สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา” เหตุที่เป็นพระราชโอรสองค์สุดท้าย สมเด็จพระบรมราชชนก และสมเด็จพระบรมราชชนนี จึงได้ทรงถนอมเลี้ยงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้ใกล้ชิดติดพระองค์แต่ยังทรงพระเยาว์มา เมื่อโสกันต์แล้วจึงโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จไปศึกษาวิชาการในประเทศอังกฤษ โดยทรงศึกษาวิชาสามัญที่วิทยาลัยอีตัน แล้วเสด็จไปทรงศึกษาวิชาทหารที่โรงเรียนนายร้อยเมืองวูลิช แผนกวิชาทหารปืนใหญ่มา ทรงสามารถสอบไล่ได้เต็มตามหลักสูตร ได้รับสัญญาบัตรเป็นนายร้อยตรีติดมัสกัตแห่งกองทัพบกอังกฤษ แล้วเสด็จไปประจำกรมทหารปืนใหญ่ม้าเมืองอดเดอซอด ทรงศึกษาหน้าที่นายทหารจนสำเร็จการศึกษาในขั้นนี้

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จนิวัตคืนสู่กรุงเทพมหานคร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ แล้วเข้ารับราชการในกองทัพบก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ เมื่อดำรงพระยศเป็น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา ได้ทรงลาราชการเสด็จออกทรงผนวชที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง แล้วประทับจำพรรษาที่วัดบวรนิเวศวิหารในสำนักสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเล่าเรียนพระธรรมวินัยเป็นที่พอพระหฤทัยสมเด็จพระอุปฮาดย์เป็นอันมาก จนมีวาทีสืบมาว่า สมเด็จพระมหาสมณะพระองค์นั้นทรงปรารภเหตุที่สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ ทรงเป็นเพียงพระอนุชาพระองค์น้อยสุดในจำนวนเจ้าฟ้าชายร่วมพระบรมราชชนนีถึง ๕ พระองค์

คงไม่มีเหตุจำเป็นต้องเสด็จเถลิงราชสมบัติ จึงมีพระประสงค์อันแรงกล้าที่จะชักชวนพระองค์ไว้ในสมณเพศตลอดไป เพื่อเป็นใหญ่และเป็นทายาทปกครองสังฆมณฑลสนองพระองค์พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระอัยกาธิราช ซึ่งเคยทรงผนวชเป็นเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหารมาแล้ว หากสมเด็จพระเจ้าฟ้าพระองค์นี้ทรงมีพระโรคเบียดเบียน ทั้งทรงมีห่วงกังวลอยู่แล้วทางฆราวาสวิสัย การจึงมิได้เป็นไปตามพระประสงค์นี้ และเมื่อทรงลาผนวชแล้วปีต่อมา พ.ศ. ๒๔๖๑ ก็รับพระราชทานอภิเษกสมรสกับหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี ซึ่งทรงสนิทเสน่หามาก่อนทรงผนวช

แต่ได้มีเหตุเศร้าสลดเกิดขึ้นในพระราชวงศ์จักรี คือ ภายในเวลาเพียง ๕ ปี ทูลกระหม่อมจักรพงษ์ จอมพล สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทูลกระหม่อมจุฑารักษ์ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย และทูลกระหม่อมอัษฎางค์ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา ก็เสด็จทิวงคตและสิ้นพระชนม์ตามลำดับ ดังนั้นทูลกระหม่อมประชาธิปไตย สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา จึงต้องทรงเป็นรัชทายาทขึ้นมาโดยไม่ทันรู้สีกพระองค์ เพราะขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังไม่มีพระราชโอรสพระราชธิดา จึงต้องเริ่มทรงศึกษาวิชาการแผ่นดินในหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ ต้องทรงเป็นประชาชนที่ประชุมสภาเสนาบดีในสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้เสด็จประทับอยู่ในพระนคร ซึ่งก็ได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยศึกษาจนยังรู้ถึงราชการนั้นๆ และปฏิบัติหน้าที่แทนพระองค์ด้วยความเรียบร้อย จึงทรงเลื่อนพระเกียรติขึ้นเป็น สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา

หลังจากได้ทรงรับสถาปนาเป็นกรมหลวงไม่ทันถึงเดือน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๔๖๘ พระบรมวงศ์และเสนาบดีได้ประชุมกันก่อนที่จะสว่างของวันนั้น เพื่อปรึกษาหารือปัญหาการสืบราชสมบัติและการพระบรมศพ ที่ประชุมได้เปิดพระราชหัตถเลขาณัติกรรมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงพระราชประสงค์ว่า หากพระนางสุวทนาซึ่งทรงพระครรภ์อยู่มีพระราชโอรส ก็ให้พระราชโอรสได้สืบราชสมบัติต่อไป แต่ถ้าไม่มีพระราชโอรสก็ใครให้สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา ทรงรับรัชทายาทสืบสันตติวงศ์ตามราชประเพณี แต่สมเด็จพระเจ้าฟ้าพระองค์นั้นเองไม่เต็มพระราชหฤทัยจะรับราชสมบัติ ทรงอ้างว่าพระองค์ไม่เคยแก้ราชการเพียงพอ เจ้านายที่มีอาวุโสพอจะรับราชสมบัติก็ยังน่าจะมี แต่ที่ประชุมได้ลงความเห็นเป็นเอกฉันท์ไว้ว่าในใจพระองค์โดยเฉพาะสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต ซึ่งอยู่ในข่ายสมควรได้รับราชสมบัติด้วยพระองค์หนึ่ง ได้ทรงรับรองแข็งแรงว่าจะถวายความช่วยเหลืออย่างเต็มความสามารถทุกสถาน จึงต้องทรงยินยอมรับอัญเชิญขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เจ้าฟ้ากรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา ทรงรับบรมราชาภิเษกเมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๖๔ ทรงพระนามโดยย่อว่า พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกฯ พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนาหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี พระวรชายา ขึ้นเป็น สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี บรมราชินี พระองค์ได้เสด็จขึ้นครองราชย์ด้วยความตระหนักถึงพระราชภาระที่จะต้องผจญกับปัญหาของบ้านเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือปัญหาเศรษฐกิจ ทรงประมาณพระองค์อยู่ตลอดเวลา ทรงใช้ชีวิตในราชสำนักด้วยความประหยัดเรียบง่าย แต่ได้ทุ่มเทพระสติปัญญาอย่างเต็มที่ เพื่อความสุขความเจริญของอาณาประชาราษฎร์และบ้านเมืองที่พระองค์รักและห่วงหาเนืองยั้งตลอดรัชกาล

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง – สละราชสมบัติ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงครองแผ่นดินด้วยความเป็นธรรม ทรงพยายามที่จะทะนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าตามกาลสมัย ทรงสถาปนาอภิรัฐมนตรีสภาขึ้นเป็นคณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดินระดับสูง โดยมีพระราชดำริว่า “สมองคนๆ เดียว จะคิดการให้รอบคอบไปทุกอย่างนั้นไม่ได้ ยังเป็นการแผ่นดินด้วยแล้ว ต้องระวังให้มาก” ทรงฟื้นฟูเสนาบดีสภาให้เข้มแข็งขึ้น และพยายามให้เสนาบดีสภามีความรับผิดชอบร่วมกัน ทรงปรับปรุงองคมนตรีสภาให้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินประเด็นที่สำคัญคือ มีพระราชประสงค์ให้องคมนตรีสภานี้เป็นที่ฝึกหัดการประชุมทำนองรัฐสภา เพื่อปูทางการปรับปรุงการปกครองให้เป็นระบอบประชาธิปไตยในกาลต่อมา นอกจากนั้นยังมีพระประสงค์ที่จะปลูกฝังการปกครองแบบประชาธิปไตยจากเบื้องล่างขึ้นมา โดยให้ประชาชนได้ฝึกหัดการปกครองตนเองในระดับท้องถิ่นอันได้แก่การเทศบาล โดยโปรดฯ ให้ตั้งคณะกรรมการขึ้นศึกษาการปกครองท้องถิ่นแบบเทศบาลของชาติต่างๆ แล้วร่างกฎหมายเทศบาลขึ้นมา แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าได้มีการกีดขวางถ่วงเวลาให้กฎหมายฉบับนี้ออกล่าช้าไป และพระราชกรณียกิจที่สำคัญยิ่งในการเตรียมประเทศให้มีการปกครองแบบประชาธิปไตยคือทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายเรมอนด์ บี สตีเวนส์ ที่ปรึกษากะทรวงการต่างประเทศ และพระยาศรีสวัสดิ์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ ร่างรัฐธรรมนูญถวาย เพื่อเตรียมพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทยในโอกาสวันฉลองพระนครครบ ๑๕๐ ปี เมื่อวันที่ ๖ เมษายน ๒๔๗๕ แต่มีพระบรมวงศานุวงศ์บางพระองค์ทรงคัดค้านว่ายังไม่ถึงเวลาอันสมควรที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญ การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยจากพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระราชอำนาจโดยสืบทอดจึงต้องชะงักงันไป

เรื่องหนักพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการบริหารราชการแผ่นดินคือทั่วโลกได้อยู่ในฐานะเศรษฐกิจตกต่ำ การทำมาหากินของประชาชนฝืดเคือง งบประมาณแผ่นดิน

ไปให้เขาตัดหัวคู่ออกจะไร้ประโยชน์ เป็นการเสียสละอันไม่มีใครได้ประโยชน์อะไรเลย แต่นั่นแหละ คำแถลงการณ์นั้นอาจเป็นถ้อยคำของผู้ที่ออกจะคิดสั้น และรุนแรงรวดเร็วจัดคนหนึ่ง และไม่ใช่นโยบายจริงของคณะ ฉันทเลตกลงใจเสีย โดยให้พวกผู้หญิงเขาเลือก ทั้งหญิง (สมเด็จพระนางรำไพพรรณีพระบรมราชินี) และหญิงอาภา (พระมารดา) ตกลงเลือกให้กลับอย่างแน่วแน่ และฉันเห็นว่าทั้งสองควรจะได้รับเกียรติอย่างเต็มที่ ในการตกลงใจอย่างกล้าหาญเด็ดเดี่ยวเช่นนั้น เพราะในเวลานั้นเราอาจกลับไปสู่ความตายก็ได้ ผู้หญิงเขาเลือกเอาความตายดีกว่าการเสียศักดิ์ (คือการหนี) เท่านั้นก็พอแล้วสำหรับฉัน”

หลังจากสมเด็จพระราชดำเนินขึ้นสู่พระนครแล้ว ต่อมาก็มีพระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม โดยในพระราชปรารภนั้นหวังว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ จะเป็นที่ยอมรับประสิทธิภาพเป็นบ่อเกิดแห่งความสุขของประชาชน และนำไปประเทศบรรลุถึงความเจริญวัฒนา แต่แล้วก็มีความคิดเห็นขัดแย้งกันระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับรัฐบาลในเรื่องหลักการสำคัญๆ เช่น รัฐบาลได้แต่งตั้งพรรคพวกเข้าเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่สอง และรัฐบาลไม่ให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนอย่างเพียงพอ ดังนั้นระหว่างที่เสด็จพระราชดำเนินไปรักษาพระเนตรที่ประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม ๒๔๗๗ จึงตัดสินใจพระราชหฤทัยว่า

“บัดนี้ข้าพเจ้าเห็นว่า ความประสงค์ของข้าพเจ้าที่จะให้ราษฎรมีสหิทธิออกเสียงในนโยบายของประเทศโดยแท้จริงไม่เป็นผลสำเร็จ และเมื่อข้าพเจ้ารู้สึกว่าบัดนี้เป็นอันหมดหนทางที่ข้าพเจ้าจะช่วยเหลือหรือให้ความคุ้มครองแก่ประชาชนได้ต่อไปแล้ว ข้าพเจ้าจึงขอสละราชสมบัติและออกจากตำแหน่งพระมหากษัตริย์แต่บัดนี้เป็นต้นไป”

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสละราชสมบัติแล้ว พระองค์พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี และพระประยูรญาติสนิทบางพระองค์ ได้เสด็จประทับที่ตำบลเวอจิเนียร์วอเตอร์ อันเป็นชนบทใกล้กรุงลอนดอน ครั้นถึงวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๔๘๔ ได้เสด็จสวรรคตโดยฉับพลันด้วยพระโรคพระหทัยวาย และได้ถวายพระเพลิงเสร็จในวันที่ ๓ มิถุนายน สกนั้น ต่อมา พ.ศ. ๒๔๘๒ รัฐบาลได้กราบบังคมทูลขอเชิญเสด็จสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ให้ทรงอัญเชิญพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกลับสู่พระนครเพื่ออัญเชิญขึ้นประดิษฐานไว้ในที่อันควรแก่พระบรมราชอิสริยยศ ร่วมกับกับสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า คือหอพระบรมอัฐิที่ชั้นบนพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง พร้อมกันนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานครบถ้วนตามพระราชประเพณี

พระราชกรณียกิจและพระราชจริยาวัตรแห่งพระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๙

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๙ มิได้ทรงตระหนักมาก่อนเลยว่าจะต้องทรงรับพระราชภาระในตำแหน่งพระบรมราชินีในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพราะทรงอภิเษกสมรสกับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เล็กเท่านั้น แต่เมื่อเหตุการณ์บังคับให้พระองค์ต้องทรงเป็นพระบรมราชินี เป็นศูนย์รวมของสตรีทั้งชาติที่จะต้องทรงเป็นผู้นำทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการศึกษาและศิลปวัฒนธรรม ก็ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจได้อย่างเรียบร้อยงดงาม ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสเยี่ยมราษฎรห่างไกลตลอดทั่วมณฑลพายัพ และเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมต่างประเทศตั้งแต่ อินโดจีนของฝรั่งเศส เกาะชาวลอดจนสหรัฐอเมริกา พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๙ ก็ได้ตามเสด็จไปปฏิบัติพระราชกิจด้วยพระวิริยะอุตสาหะยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านความจงรักภักดีแด่พระบรมราชสวามี ก็ได้ทรงบำเพ็ญพระองค์เป็นคู่ทุกข์คู่สุขอย่างแท้จริงตั้งแต่การตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนสุทธยาธรรมาชิราโชปภิเษกพระองค์ ณ ทวีปยุโรป จนกระทั่งตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไปรักษาพระเนตรที่ประเทศอังกฤษ จนทรงสละราชสมบัติ ก็ได้สนองพระเดชพระคุณรักษาพยาบาลอยู่ตลอดเสด็จสวรรคต ณ ประเทศนั้น ก็ยังมีพระราชภาระที่จะต้องอัญเชิญพระบรมอัฐิกลับประเทศไทยจนสำเร็จ

เมื่อสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๙ เสด็จกลับมาประทับในประเทศไทยแล้ว ในขณะที่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอสมเด็จพระเจ้าลูกเธอในรัชกาลปัจจุบันยังไม่เจริญพระชันษา ก็ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจแทนพระองค์ผ่อนคลายพระราชภาระของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันเป็นอันมาก เป็นการสร้างความจงรักภักดีของประชาชนต่อสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นอย่างยิ่ง นอกจากนั้นยังได้เสด็จไปซื้อที่ดินประมาณ ๑,๒๐๐๐ ไร่ที่จังหวัดจันทบุรี เพื่อทำสวนเป็นการสาธิตการกสิกรรมแก่ประชาชน โดยรับผู้ขายเข้าทำงานในสวนในไร่ และยังได้ทรงส่งเสริมงานหัตถกรรมการทอเสื่อกกพื้นเมืองให้เจริญก้าวหน้าขึ้น ด้วยการโปรดให้มีการค้นคว้าทดลองทางเคมีเพื่อที่จะปรับปรุงการย้อมสีเสื่อให้งามถาวร และทรงริเริ่มคิดประดิษฐ์ใช้เสื่อเป็นเครื่องใช้อื่นๆ เช่น กระเป๋าถือ แผ่นรองจานรองแก้วน้ำ ทั้งนี้ได้ทรงประดิษฐ์ลวดลายและรูปแบบของใช้งานหัตถกรรมเหล่านี้ด้วยพระองค์เอง และทรงช่วยเหลือตลอดไปจนถึงด้านการตลาด อันมีผลทำให้งานหัตถกรรมเสื่อจันทบูรณเจริญก้าวหน้าทำรายได้ให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นเป็นอย่างมากจนปัจจุบัน

นอกจากการส่งเสริมอาชีพกสิกรรมหัตถกรรมดังกล่าวแล้ว พระองค์ยังได้ทรงริเริ่มฟื้นฟูโรงพยาบาลประจำจังหวัดจันทบุรี ด้วยการสละพระราชทรัพย์ขยายกิจการของโรงพยาบาล เพราะทรงสดุดพระหทัยว่าโรงพยาบาลเดิมนั้นขาดเครื่องมือเครื่องใช้เป็นอย่างยิ่ง เมื่อความทราบถึงรัฐบาล

ก็ได้สนองพระราชประสงค์สนับสนุนโรงพยาบาลนี้ให้มีจำนวนเตียงรับคนไข้ได้มากขึ้น จนเจริญก้าวหน้าเป็นศูนย์ฝึกอบรมนักศึกษาแพทย์ในชนบท และได้เปลี่ยนนามเป็นโรงพยาบาลพระปกเกล้า เพื่อถวายเป็นพระราชนุสรณ์แด่พระมหากษัตริย์พระองค์นั้น

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ทรงมีพระบุญญาธิการประจำพระองค์อยู่ประการหนึ่งคือ ทรงพระสิริโฉมงดงามเป็นที่ยั้งตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ความงามของพระองค์นั้นเป็นความงามที่สมพระวัยน่านมหัศจรรย์ และยังมีพระปรีชาในการกำหนดฉลองพระองค์ได้อย่างเหมาะสม ดังที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ทรงพระนิพนธ์ไว้ในหนังสือ เกิดวังปารุสก์ (เล่ม ๒ หน้า ๑๐๙) ซึ่งกล่าวถึงตอนพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปรักษาพระเนตรที่ทวีปยุโรปหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วว่า “สมเด็จพระนางเจ้าจะงามยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนอีก แต่งพระองค์อย่างสตรีชาวยุโรปโดยทรงเลือกได้อย่างเหมาะสม ซึ่งผู้หญิงไทยน้อยคนจะทำได้ดีเท่า ขอนี้คนบางคนเคยเถียงว่า แม้ละท่านมีเงินมากจะซื้ออะไรก็ได้ แต่ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วย การแต่งตัวสวยนั้นไม่อยู่แต่ที่เงิน ถึงมีเงินมากเท่าใด ถ้าไม่มีความสามารถในทางเลือกแล้ว ก็แต่งกายเคอะเคอะอยู่ดี ข้าพเจ้าต้องยืนยันว่ายังไม่เคยเห็นผู้หญิงไทยที่เมืองนอกทั้งงดงามเท่าหรือแต่งกายเก๋และสวยเท่าสมเด็จพระเจ้ารำไพพรรณี”

แต่อย่างใดก็ตาม นอกจากพระสิริโฉมงดงามและการรู้จักแต่งพระองค์ได้เหมาะสมแล้ว ความประทับใจของประชาชนชาวไทยที่มีแด่สมเด็จพระนางเจ้าพระองค์นั้น ก็พระราชจริยาวัตรอันนุ่มนวล พระพักตร์ที่แจ่มใสแย้มพระโอษฐ์อยู่เป็นนิตย์ ทำให้ประชาชนที่ไปเฝ้ารับเสด็จได้สัมผัสกับพระเมตตาคุณด้วยตนเองอย่างชัดเจน ไม่น่าเชื่อว่า พระบรมราชินีที่ทรงประสบกับโลกธรรมและการสูญเสียที่ยิ่งใหญ่หลายครั้งหลายครา จะมีพระพักตร์อึมเิบเต็มไปด้วยพระเมตตากรุณาเช่นนั้น ดังนั้นในประกาศสำนักพระราชวังเรื่องการเสด็จสวรรคตจึงมีความตอนหนึ่งว่า “และทรงอาลัยรำลึกถึงพระคุณูปการที่ทรงมีพระจริยาวัตรตั้งอยู่ในสัจธรรมและขันติธรรมอย่างมั่นคง เป็นที่เคารพสักการะอย่างยิ่งของพระองค์ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง”

แม้ว่าสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ จะได้เสด็จสู่สวรรคาลัยแล้วก็ตาม พระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ และพระราชจริยาวัตรของพระองค์ ก็ยังคงอยู่ในความทรงจำรำลึกของประชาชนตลอดไป.

พระราชชายา เจ้าดารารัศมี

พระราชชายา เจ้าดารารัศมี

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เรียบเรียง

พระราชชายา เจ้าดารารัศมี เป็นธิดาองค์หนึ่งของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ อันเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งในบรรดาหัวเมืองฝ่ายเหนือของไทย และเป็นพระราชชายาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราชเจ้า พระประวัติของพระองค์ท่านมีความสำคัญอย่างไร จะกล่าวถึงต่อไปโดยลำดับ

สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชทรงพระนิพนธ์ เรื่อง พระญาติพระวงศ์ของพระราชชายา เจ้าดารารัศมี ไว้ในหนังสือ ชื่อ “ราชินิกุล รัชกาลที่ ๕” ว่า

บุรพชนของพระราชชายา เจ้าดารารัศมีนั้น มาแต่วงศ์ผู้ครองนครภาคพายัพ ซึ่งสมญาว่า สกุล ณ เชียงใหม่ จักไม่กล่าวถึงดึกดำบรรพ์ จักตัดเอาแต่เพียงชั้นพระยาภาณุ ผู้ครองนครลำปาง ได้เป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ มีบุตรผู้ ๑ ได้เป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่สืบมาภายหลังได้มีฐานันดรศักดิ์เป็นพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ มีพระธิดาผู้ ๑ ชื่อ เจ้าทิพเกสร เป็นภรรยา น้อยอินทนนท์ ซึ่งได้เป็นเจ้าบุรีรัตนและเจ้าอุปราชตำแหน่งในนครเชียงใหม่ตามลำดับต่อมาได้เป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ภายหลังได้เป็นพระเจ้าอินทวิชยานนท์ พระเจ้านครเชียงใหม่ผู้นี้ คือ ชนกของพระราชชายา เจ้าดารารัศมี อันเจ้าทิพเกสรธิดาพระเจ้ากาวิโลรสเป็นชนนี้ พระราชชายา เจ้าดารารัศมีนั้น เดิมสมญาว่า เจ้าจอมมารดาดารารัศมี ต่อมาได้เลื่อนศักดิ์ขึ้นเป็นพระราชชายาดังนามที่กล่าวแล้ว”

พระราชชายา เจ้าดารารัศมี เป็นพระธิดาของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ และเจ้าทิพเกสร ดังกล่าวไว้ในพระนิพนธ์ที่อ้างนั้น ประสูติเมื่อ วันอังคารที่ ๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๖ ที่คุ้มหลวงนครเชียงใหม่ เมื่อเจริญพระชันษา ได้ทรงศึกษาตามประเพณีของเจ้านายฝ่ายเหนือทุกประการ จวบจนกระทั่งมีพระชันษาได้ ๑๑ ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิษิตปรีชากร เชิญพระกุณฑล และพระธำมรงค์ประดับเพชรขึ้นไปทรงหมั้นไว้ และเมื่อพระชันษาได้ ๑๑ ปี ก็ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าอินทวิชยานนท์จัดพิธีโสกันต์หรือโกนจุกพระราชชายา เจ้าดารารัศมีตามขัตติยราชประเพณีแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ พร้อมทั้งพระราชทานเครื่องโสกันต์เพื่อเฉลิมพระเกียรติมีเจ้าหญิงองค์นี้เท่านั้นที่เข้าพิธีโสกันต์ตามแบบอย่างขัตติยราชประเพณีของพระบรม

ราชวงศ์จักรี ด้วยประเพณีทางฝ่ายเหนือแน่นหาได้มีพิธีโสกันต์ไม่

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๒๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ พระบรมราชโอรสพระองค์ใหญ่ขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ดำรงพระอิสริยยศในตำแหน่งรัชทายาท พระราชชายา เจ้าดารารัศมี โดยเสด็จพระเจ้าอินทวิชยานนท์พระชนก ลงมาในงานอันเนื่องด้วยพระราชพิธีสถาปนาครั้งนี้ด้วย และเมื่องานพระราชพิธีสมโภชสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมารพระองค์นั้นผ่านไปแล้ว ก็ได้ถวายตัวรับราชการฝ่ายในมาตั้งแต่นั้น

พระราชชายา เจ้าดารารัศมี เป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมากองค์หนึ่ง เพราะนอกจากจะมีพระอัธยาศัยอันประเสริฐงดงามแล้ว ความสัมพันธ์ที่อยู่ในฐานะรับราชการฝ่ายในนั้น ได้เป็นเครื่องเสริมสร้างความผูกพันนครเชียงใหม่และหัวเมืองฝ่ายเหนือไว้ได้อย่างมั่นคง ในยามที่ประเทศมหาอำนาจที่ยึดครองประเทศพม่าเพื่อนบ้านของไทยไปแล้ว กำลังมุ่งหน้ามาทางนครเชียงใหม่ ความสัมพันธ์อันดีระหว่างพระบรมราชวงศ์จักรีกับพระเจ้าเชียงใหม่ทำให้เหตุการณ์ผันแปรไปในทางที่ดีและประโยชน์แก่ประเทศเป็นอย่างยิ่ง พระราชชายา เจ้าดารารัศมี เป็นเจ้าจอมอยู่ประมาณปีเศษ ก็ประสูติพระราชธิดาพระองค์หนึ่ง เมื่อวันที่ ๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๒ คือ พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าวิมลนาคนพิสี เมื่อมีงานสมโภชเดือนสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พันปีหลวง ได้ทรงพระเมตตาจัดละครเรื่อง ขุนช้างขุนแผน พระราชทานในงานสมโภชพระเจ้าลูกเธอครั้งนี้ด้วย แต่พระเจ้าลูกเธอพระองค์นี้มีพระชันษาเพียง ๔ ปีก็สิ้นพระชนม์ และตั้งแต่นั้นมา พระราชชายา เจ้าดารารัศมี ก็มิได้มีพระราชโอรสและพระราชธิดาอีกเลย ถึงอย่างนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราชเจ้า ก็ยังโปรดปรานและมีพระมหากรุณาธิคุณมิได้เสื่อมคลาย ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ที่สำคัญ ๆ เกี่ยวกับพระราชชายาโดยลำดับดังนี้

พ.ศ. ๒๔๓๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างตราปฐมจุลจอมเกล้าฝ่ายในขึ้น สำหรับพระราชทานเจ้านายฝ่ายใน ซึ่งผู้ที่ได้รับพระราชทานตราชั้นนี้มีแต่พระอัครมเหสี พระมเหสี พระราชเทวี พระอัครชายา และพระเจ้าลูกเธอชั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้า มีผู้ได้รับพระราชทานเป็นพิเศษเพียง ๒ ท่านเท่านั้น คือ พระราชชายา เจ้าดารารัศมี และเจ้าคุณพระประยูรวงศ์

พ.ศ. ๒๔๔๕ พระราชชายา เจ้าดารารัศมี เริ่มประชวรด้วยโรคปัสสาวะพิการ ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แพทย์หลวงถวายการรักษาพยาบาลโดยรีบด่วน ยิ่งกว่านั้นยังโปรดให้เสด็จไปประทับรักษาที่อ่างศิลา จังหวัดชลบุรี อันเป็นสถานที่มีอากาศบริสุทธิ์ พร้อมกับโปรดให้แพทย์ชาวญี่ปุ่นที่เชี่ยวชาญโรคนี้ไปถวายการรักษาด้วย

พ.ศ. ๒๔๔๕ พระราชชายา เจ้าดารารัศมี เริ่มประชวรด้วยโรคปัสสาวะพิการ พระเชษฐาต่างพระชนนีของพระราชชายา เจ้าดารารัศมี ได้ลงมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทที่กรุงเทพฯ พระราชชายา เจ้าดารารัศมี ได้กราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตตามเสด็จพระเชษฐาเพื่อทรงเยี่ยมนครเชียงใหม่ เพราะตั้งแต่ลงมารับราชการฝ่ายในแล้วยังมีได้เสด็จกลับไปเลย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว พระราชทานพระบรมราชานุญาต ยิ่งกว่านั้นยังได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาพระอิสริยยศเป็นพระราชชายา อันเป็นพระอิสริยยศที่ทรงสถาปนาขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชกาลนี้ พระราชชายา เจ้าดารารัศมี เสด็จเชียงใหม่ครั้งนี้ประมาณ ๑๐ เดือน ก็เสด็จออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๑ และเสด็จกลับถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๑ ในตอนเสด็จกลับนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จโดยรถยนต์พระที่นั่งไปรับที่จังหวัดอ่างทอง แล้วพามาประทับแรม ณ พระราชวังบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๒ คืน พร้อมกันนี้ได้พระราชทานสร้อยพระกระปัดใบเพชร เป็นของขวัญ เมื่อเสด็จกลับถึงกรุงเทพฯ แล้วโปรดเกล้าฯ ให้พระราชชายา เจ้าดารารัศมีขึ้นพระตำหนักสวนฝรั่งกังไส อันเป็นพระตำหนักที่สร้างพระราชทาน อยู่ภายในพระราชวังสวนดุสิต

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ พระราชชายา เจ้าดารารัศมีทรงได้รับพระมหากรุณาธิคุณจุลงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทุกประการ แต่ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ พระราชชายา เจ้าดารารัศมี ได้กราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตเสด็จกลับไปประทับอยู่ ณ นครเชียงใหม่ โดยเสด็จไปกับเจ้าแก้วนารัฐ ซึ่งลงมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเพื่อรับพระราชทานยศ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตตามพระประสงค์ ดังนั้น พระราชชายา เจ้าดารารัศมี จึงเสด็จออกจากกรุงเทพฯ ในวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๑

เมื่อได้เสด็จกลับมาประทับ ณ นครเชียงใหม่แล้ว พระราชชายา เจ้าดารารัศมี ได้ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจนานัปการอันถือได้ว่าเป็นหิตานุหิตประโยชน์แก่นครเชียงใหม่ ซึ่งอาจแบ่งออกไปได้ดังนี้

การพระศาสนา ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุ พระวิหาร และลานพระอุโบสถ วัดพระบรมธาตุดอยสุเทพ สร้างวิหารวัดชัยมงคลในอำเภอสารภี วัดขุนแส อำเภอหางดง วัดช้างเหล็ก อำเภอแม่ริม พระบรมธาตุจอมทอง และถวายพระตำหนักบนดอยสุเทพถวายให้เป็นสมบัติของพระบรมธาตุดอยสุเทพ นอกจากนี้ยังเอาพระทัยใส่ ในการบำเพ็ญพระกุศลเป็นเนืองนิตย์ตามแบบฉบับของพุทธศาสนิกชนฝ่ายเหนือ

การศึกษา ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ที่สำคัญของการศึกษาของนครเชียงใหม่ เมื่อประทับอยู่กรุงเทพฯ พระภิกษุสามเณรภาคเหนือที่ลงมาศึกษาเล่าเรียน จะได้รับการอุปถัมภ์ทุกรูปและยัง

ทรงอุปถัมภ์โรงเรียนมหาดเล็กหลวงเชียงใหม่ด้วยทุนทรัพย์และด้วยคำปรึกษาแนะนำ ทรงประทานทุนการศึกษาให้แก่นักเรียนและเป็นกรรมการจัดการโรงเรียนมหาดเล็กหลวงเชียงใหม่ จนกระทั่งเมื่อโรงเรียนแห่งนี้ย้ายมารวมกับโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัยที่กรุงเทพฯ แล้ว ก็ยังทรงรับเป็นสมาชิกพิเศษของสมาคมนักเรียนเก่าของโรงเรียนนี้ด้วยนอกจากนี้ยังทรงอุปถัมภ์โรงเรียนอื่นๆ ในนครเชียงใหม่ เช่น โรงเรียนดาราวิทยาลัย เป็นต้น ดังนั้นจึงทรงได้รับการเทิดพระเกียรติว่าเป็นเจ้าฝ่ายเหนือที่มีบทบาทสำคัญที่สุดพระองค์หนึ่งในการพัฒนาการศึกษาของนครเชียงใหม่

การเกษตร ทรงบุกเบิก ริเริ่ม และพัฒนาการเกษตรในภาคเหนือให้เจริญก้าวหน้ากว่าที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ในขั้นต้นได้ทรงวางโครงการสร้างสวนทดลองขึ้นที่หลังที่ว่าการอำเภอแม่ริม โดยซื้อที่ดินต่างๆ มารวมกันขึ้นเป็นที่ดินผืนเดียวกัน ทำเป็นสวนทดลองทางการเกษตร แล้วสร้างตำหนักสำหรับประทับขึ้นในบริเวณที่ดินผืนนี้ จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงตั้งชื่อให้ว่าตำหนักดาราภิรมย์ และตั้งชื่อสวนว่า สวนเจ้าสบาย ในการดำเนินการด้านเกษตร ทรงขอให้เจ้าชั้นสีโรสจากโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีกรรม จังหวัดเชียงใหม่ มาเป็นผู้ดำเนินการปลูกกะหล่ำปลี และขอให้ ม.จ.สิทธิพร กฤดากร ส่งเมล็ดพันธุ์กะหล่ำปลีจากต่างประเทศมาให้ด้วย ผลของการปลูกกะหล่ำปลีดีมากและแพร่หลายไปถึงชาวบ้านโดยทั่วไป จนกลายเป็นสินค้าสำคัญอย่างหนึ่งของเชียงใหม่ต่อจากนั้นทรงทดลองปลูกถั่วลิสง ฝ้าย ดอกไม้ เช่น กุหลาบและกล้วยไม้ ได้ผลเป็นอย่างดีทั้งสิ้น

ศิลปะ ทรงนำเอาบทละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ขึ้นไปฝึกซ้อมให้คณะละครของเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์แสดง เช่น เรื่องพระลอ เรื่องสาวเครือฟ้า และเรื่องอิเหนา เป็นต้น และทรงหัดมโหรีรุ่นเล็กขึ้นในนครเชียงใหม่ เพราะทรงชำนาญในการดัดจะเข้ และรอบรู้ทางดนตรีมากโดยศึกษามาแต่ครั้งประทับอยู่ที่ตำหนักฝรั่งกังไส ในพระราชวังสวนดุสิต

วรรณกรรม ทรงสนับสนุน กล่าวขอ อันเป็นศิลปพื้นเมืองของชาวเหนืออย่างเต็มที่

นาฏศาสตร์ ทรงฟื้นฟูและนำเอาศิลปทางภาคกลางไปดัดแปลงให้เข้ากันได้กับศิลปของภาคเหนือแล้วนำออกแสดงจนเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย เช่น เรื่อง สุวรรณหงส์ พระนารายณ์ปราบหนุมาน เป็นต้น กล่าวกันว่า มีช่างฟ้อนอยู่ ณ พระตำหนักของพระราชชายา เจ้าดารารัศมีและคุ้มของเจ้าแก้วนารัฐ เป็นจำนวนมาก และส่วนมากเป็นคนในสกุล ณ เชียงใหม่ ณ ลำปาง ณ ลำพูน และ ณ น่านซึ่งเป็นลูกหลานทรงฝึกหัดไว้เป็นช่างฟ้อนประจำวัง ระบุว่า และฟ้อนที่ทรงใช้ช่างฟ้อนแสดงร่วมกันในงานต่างๆ ก็มี ฟ้อนเล็บ ฟ้อนเทียน ฟ้อนม่านม้ายี่เข่งดา ฟ้อนมอญ หรือ ผีผีด เป็นต้น โดยเฉพาะฟ้อนม่านม้ายี่เข่งดา พระราชชายา เจ้าดารารัศมีทรงดัดแปลงรำกับรำพม่า ผสมกันขึ้นมาเป็นแบบอย่าง

งานฝีมือ ทรงรวบรวมผู้มีฝีมือในเชียงใหม่มาฝึกสอนการเย็บปักถักร้อย บายศรี ทรงสอนวิธีจัดดอกไม้สด ร้อยมาลัย จัดพุ่ม ร้อยตาข่าย เป็นต้น โดยใช้ดอกไม้สดที่ปลูกในสวน แม้การเย็บปักถักร้อยก็ทรงสอนเอง เพราะทรงชำนาญการถักนิตตั้งอยู่แล้ว ส่วนการทอชิ้นยกดอก นั้น ทรงรวบรวมผู้ชำนาญในการทอชิ้นดินจกจากหมู่บ้านวัดดวงดีมาสอนการทอที่โรงทอในบริเวณ ตำบลท่าหนัก จะเป็นบุคคลภายในหรือภายนอก พวกมีความสนใจแล้ว ก็โปรดให้เข้ามาเรียนได้ จนการทอผ้าแบบนี้ได้แพร่หลายไปยังจังหวัดอื่น ๆ ด้วย เช่น ลำพูน เป็นต้น

พระราชชายา เจ้าดารารัศมี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เป็นผู้ที่ได้รับการเทิดพระเกียรติจากชาวเชียงใหม่ว่า เป็นขัตติยนารีที่เป็นศรีสง่าของ นครเชียงใหม่ อย่างแท้จริง แต่แล้วพระโรคเดิมก็เกิดขึ้นอีกครั้งทรงประชวรปัสสาวะ ขณะประทับอยู่ ณ พระตำหนักดาราภิรมย์ หรือตำหนักเจ้าสหาย อันเป็นที่ตั้งของค่าย ตำรวจตระเวนชายแดน “ค่ายดารารัศมี” เจ้าแก้วนารีรัฐเชษฐเสด็จมาประทับที่คุ้มรินแก้ว ในตัวเมืองเชียงใหม่ แล้วโปรดให้นายบรรดาแพทย์ถวายการรักษาอย่างเต็มที่ แต่แล้ว ในวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ก็สิ้นพระชนม์ สิริรวมพระชันษาได้ ๖๐ ปีเศษ หม่อม เจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิสกุล พระธิดาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่ง ตรัสเรียกพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ว่า เจ้าป้า ได้ทรงนิพนธ์คำไว้อาลัย ไว้ในหนังสือที่ระลึกงาน เถลิงฉลองในโอกาสครบรอบ ๔๐ ปี จากวันสิ้นพระชนม์และครบ ๑๐๐ ปีของวันประสูติ ของพระราช ราชยา เจ้าดารารัศมีอย่างน่าจับใจตอนหนึ่ง ซึ่งขอนำมาเทิดพระเกียรติขัตติยนารีของนครเชียงใหม่ ก็คือ

“เจ้าป้าทรงเป็นอัจฉริยบุคคล ซึ่งน่าเสียดายที่มีคนรู้จักท่านน้อยไปมาก ถ้าเราจะดูเพียง พระจริยาวัตรของท่าน ก็จะเห็นได้ว่าท่านอ่านคนออกอย่างวิเศษ และทำพระองค์ของท่านได้ เหมาะแก่สภาพทั้งปวง จนท่านเป็นที่รักและเคารพแก่ผู้ที่ได้เฝ้าท่านทั่วไป ยกตัวอย่าง ในเวลาท่านประทับอยู่ในระหว่างพวกเจ้าจอมมารดาด้วยกัน ท่านก็ทรงทำพระองค์เป็นเจ้า จอมเช่นเดียวกัน เล่นหัวสนุกสนานเช่นเดียวกัน จนเป็นที่รักของพวกพ้อง ไม่เคยได้ยินว่าผู้ใด เกลียด ถ้าท่านเสด็จไปเชียงใหม่ประทับอยู่ระหว่างข้าราชการฝ่ายเหนือและใต้ ๒ ข้าง ท่าน จะตรัสเป็นภาษาเหนือและใต้ได้ทันทีทั้ง ๒ ข้าง ความเห็นที่ประหลาดโดยมาก ทำให้เขาต้อง เลื่อมใสและเคารพ เพราะท่านเป็นผู้ทรงเห็นการณ์ไกล และเข้าพระทัยในเหตุการณ์ดี ข้าพเจ้าคิดว่าผู้ที่รู้เรื่องพงศาวดารเชียงใหม่ได้ดี คือ เจ้าป้าองค์นี้ถ้าจะพรรณนาให้ถี่ถ้วน ก็คงจะยาวเกินควร ฉะนั้น ขอสรุปรวมความว่า เสด็จพ่อของข้าพเจ้าตรัสแก่ข้าพเจ้าว่า กราบเจ้าป้าลงกับพื้นได้โดยไม่ต้องร้องเกียจ เพราะท่านมีทั้งชาติวุฒิ และคุณวุฒิเพียงพอ และข้าพเจ้าก็ได้ทำตามรับสั่งนั้นด้วยความเต็มใจเสมอมา

ข้าพเจ้าขอกราบกับพื้นอีกครั้งด้วยความรักและระลึกถึงพระองค์ท่านมิได้เสื่อมคลาย”

สมเด็จพระเจ้าฟ้านิภาณภคธ กรมขุนอุทุมทองเขตขัตติยนารี

สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี

นางสายไหม จบกมลศึก เรียบเรียง

เมื่อมหามงคลสมัยพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาเสมอสมเด็จพระบรมอัยกาธิราช วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๒๘ ซึ่งพึงจะผ่านไปเมื่อไม่นานวันนี้ ท่านผู้ฟังก็ได้รับทราบทั่วกันว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีความละม้ายคล้ายกันหลายประการ ทั้งในส่วน พระราชประวัติ พระราชจริยวัตร พระราชกรณียกิจ และแม้กระทั่งเหตุการณ์ในรัชกาลทั้ง ๒ สมัย ครั้นเมื่อระลึกถึงวันที่ ๒ เมษายน ๒๕๒๘ ซึ่งจะเวียนมาอีกครั้งในไม่ช้าวันข้างหน้า คือ วันพระราชสมภพ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ด้วยแล้ว ก็ยังเห็นความแจ่มชัดในความละม้ายคล้ายคลึงกันมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ก็เพราะด้วยเหตุว่า สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ผู้ทรงประจักษ์ดั่งราชเลขานุการในสมเด็จพระบรมชนกนาถนั้น ทรงมีความละม้ายคล้ายคลึงกับราชเลขานุการส่วนพระองค์ในสมเด็จพระบรมอัยกาธิราชเสมือนเลียนแบบกันทีเดียว และราชเลขานุการส่วนพระองค์ พระองค์นั้น คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี

ความละม้ายคล้ายคลึงกันของราชเลขานุการส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองรัชสมัย มีอยู่หลายประการ ดังนี้ คือ ทรงมีพระสรีโรดมงดงามและคล้ายกันมาก พระจริยวัตรละมุนละม่อมอ่อนโยนทรงเมตตาโอบอ้อมอารีและเกื้อหนุน เป็นพระราชธิดาที่พระบรมชนกนาถทรงไว้วางพระราชหฤทัยมอบหมายให้ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจเลขานุการฝ่ายในและส่วนพระองค์แทน ทรงมีความเฉลียวฉลาดรอบรู้ด้วยพระอัจฉริยภาพรอบรู้ปรีชาสามารถ รับราชการสนองพระราชกิจนานาประการของพระบรมชนกนาถได้อย่างครบถ้วน และนอกจากพระราชกิจของพระบรมชนกนาถแล้ว พระภาระของพระราชชนนีก็ทรงแบ่งเบาไว้ทั้งหมดอย่างแข็งขันด้วย

ในโอกาสนี้ จึงใคร่จะได้นำพระประวัติสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี ราชเลขานุการในพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาเผยแพร่พระเกียรติคุณ เพื่อผู้ฟังจะได้ทราบว่า ราชเลขานุการในพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้ง ๑๕ ปีที่แล้วไปแล้วนั้น ทรงพระปรีชาสามารถเพียงใดบ้าง

สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ กรมขุนอุททองเขตขัตติยนารี

ทรงเป็นพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระวิมาดาเธอฯ กรมพระสุทธาสินีนาฏปิยมหาราชปดิวรัดา ประสูติเมื่อวันเสาร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมะแม จุศักราช ๑๒๔๘ ตรงกับวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๔๒๕ ซึ่งสายราชสกุลทางพระชนนี เป็นพระเจ้าหลานเธอในรัชกาลที่ ๓ พระธิดากรมหมื่นภูมินทร์ภักดี พระโอรสในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้นราชสกุล “ลดาวลย์”

เมื่อยังทรงพระเยาว์ทรงมีแววจลาดเฉลียวหลักแหลม สมเด็จพระบรมชนกนาถโปรดให้อยู่ใกล้ชิดพระองค์ ทรงเรียกว่า “ลูกหญิงน้อย” ทรงอบรมสั่งสอนวิชาความรู้ภาษาไทยและภาษาอังกฤษด้วยพระองค์เอง เป็นที่ถูกพระราชหฤทัยที่สามารถเล่าเรียนเข้าใจและรอบรู้ได้รวดเร็วแตกฉาน ยิ่งเมื่อเจริญวัย สมเด็จพระบรมชนกนาถก็ยังทรงเอาพระทัยใส่มากขึ้น ทรงสั่งสอนทั้งงานของบ้านเมืองและวิชาหนังสือ โปรดให้ทรงพระอักษรและให้ทำหน้าที่ราชเลขาธิการฝ่ายใน ดังประกาศเกียรติคุณของพระองค์ ในหนังสือเฉลิมพระยศเจ้านาย กล่าวว่า “...พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระเมตตาคุณมาก ด้วยพระปัญญาอุตสาหะศึกษาวิชาการตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงสังเกตเห็นอุปนิสัยว่า ทรงพระสติปัญญาสูงมาก จึงเอาเป็นพระราชธุระทรงฝึกสอนพระราชทานเอง ต่อมาเมื่อทรงพระเจริญวัยขึ้นจนรอบรู้กิจและวิชาการ สามารถรับราชการตำแหน่งราชเลขาธิการฝ่ายใน ได้สนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมชนกนาถ อยู่ใกล้ชิดติดพระองค์มาจนเสด็จสวรรคต สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระเสนาหา ไว้วางพระราชหฤทัยในสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธเป็นยิ่งนัก...” พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบรมชนกนาถเช่นนี้ทำให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธทรงพัฒนาจนขยายพระองค์ให้มีความรู้รอบรู้เสมอ ไม่ว่าพระราชกิจใหญ่หรือเล็กก็สามารถปฏิบัติได้คล่องแคล่ว โดยเฉพาะภาษาอังกฤษทรงศึกษาเพิ่มเติมและหมั่นฝึกฝนด้วยพระองค์เอง ทรงอ่านได้อย่างคล่องแคล่วสมัยที่มีภาพยนตร์เงียบไม่มีคำสนทนาออกเป็นเสียง แต่จะเขียนคำบรรยายเป็นตัวหนังสือไว้ใต้ภาพเป็นตอน ๆ ส่งเข้ามาเผยแพร่ในเมืองไทย พระองค์ทรงเป็นผู้พากย์ถวายพระราชวงศ์ที่ร่วมทอดพระเนตรอยู่ด้วย เป็นที่สนุกสนานและชื่นชมในพระปรีชาสามารถยิ่งนัก

เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ มีพระราชประสงค์จะให้ตามเสด็จด้วย หากแต่มีความขัดข้องจึงระงับไว้ และได้ปรากฏว่า ขณะที่เสด็จพระราชดำเนินไปถึงแห่งใด จะทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระธิดา เล่าเรื่องพระราชกิจนานาตลอดทั้งความเป็นไปในการเสด็จพระราชดำเนินส่งมาถึง สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธทุกเที่ยวเมล์ เป็นหนังสือถึง ๔๓ ฉบับ มีความยาวถึง ๑๘๕๐ หน้า ความนั้นถ้าได้กล่าวถึงผู้ใด สมเด็จพระ

เจ้าฟ้านิภานภดลฯ จะคัดลอกส่งไปถวายผู้นั้นทอดพระเนตรทั้งสิ้น และต่างกราบบังคมทูลว่า เรื่องราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชหัตถเลขาภาษานั้น มีประโยชน์มากน่าจะ ได้รวมพิมพ์เป็นเล่มหนังสือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้ดำเนินงาน เรียกหนังสือเล่มนี้ว่า “ไกลบ้าน” ด้วยพระอุตสาหวิริยะและความเอาพระทัยใส่ของราชเลขาณูการ ในพระองค์นี้เอง วงการหนังสือไทยจึงได้มีหนังสือจดหมายเหตุลักษณะน่าเที่ยวขึ้นเป็นหลักฐาน อีกเล่มหนึ่ง

ในรัชกาลที่ ๕ งานที่กรมพระสุทธาสินีนาฏฯ พระชนนีสมเด็จพระเจ้าฟ้านิภานภดลฯ ทรงปฏิบัติ ประจำ คือ งานห้องเครื่องเสวยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และการจัดดอกไม้ เครื่องสดถวายพระศพพระบรมวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ทุกพระองค์ตลอดเวลาบำเพ็ญกุศล ๗ วัน ซึ่งจะต้อง เปลี่ยนดอกไม้ทุกวันจนครบ ๗ วัน โดยมีทรงรับคำตอบแทนไม่ว่าจะเป็นเงินทองหรือสิ่งใด การจัด ดอกไม้ต้องออกแบบคิดลวดลายตกแต่งทั้งเครื่องเย็บเครื่องร้อย เครื่องตั้งเครื่องแขวน ประดับ พระโกศเครื่องประกอบอิสริยยศศักดิ์และสถานที่ เช่น บานประตู หน้าต่าง โดยรอบที่ตั้งพระศพ ปรากฏว่าการจัดดอกไม้สดเป็นงานภายใต้ความอำนวยการของสมเด็จพระเจ้าฟ้านิภานภดล กรมขุน อุทองเขตขัตติยนารี ทรงเป็นแม่งานแทนพระชนนีโดยตลอดเป็นที่ยกย่องว่าทรงมีพระอัจฉริยะ ในการคิดแบบออกลาย และมีฝีพระหัตถ์ที่ยอดเยี่ยมวิจิตรประณีตสวยงามเหลือประมาณ ทั้งการ เขียนลายและการประดิษฐ์ ซึ่งการตกแต่งแต่ละครั้งไม่เคยปรากฏว่า มีลวดลายที่ซ้ำกันเลย ถ้าผู้ที่ เคยเห็นงานฉลองพระนครครบ ๑๕๐ ปี และได้ชมการตกแต่ง สะพานพระพุทธยอดฟ้า หรือได้เห็น มาลัยสดพระบรมรูปทรงม้าทุก ๆ ปี สมัยเมื่อครั้งที่ยังมีพระชนม์ชีพอยู่แล้ว ก็จะสามารถบรรยายได้ว่า ฝีพระหัตถ์ของพระองค์นั้นยากที่จะมีผู้ใดทัดเทียมได้

พระจริยาวัตรของสมเด็จพระเจ้าฟ้านิภานภดล กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี คือ โปรดทรงบำเพ็ญ พระกุศล เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสด็จสวรรคตแล้ว ในรัชกาลที่ ๖ ได้ประทับ ณ ตำหนัก ในวังสวนสุนันทา ปัจจุบันคือวิทยาลัยครูสวนสุนันทา เมื่อทรงหมดพระภาระหน้าที่ราชการ ก็ทรง หันมาสนพระทัยที่จะบำเพ็ญพระองค์ให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นและบ้านเมือง

ด้านการศึกษาทรงสร้าง “โรงเรียนนิภา” ในบริเวณตำหนักวังสวนสุนันทาเพื่อชุบเลี้ยงเด็ก และข้าหลวงให้มีการศึกษาอย่างดี ทรงให้ครูไทยจากโรงเรียนวัฒนาซึ่งเป็นโรงเรียนที่มีชื่อเสียงใน เวลานั้นมาสอนทั้งภาษาไทยและอังกฤษ หากครูหม่อมมาสอนพิเศษ ได้เปิดสอนตามหลักสูตรของ กระทรวงศึกษาธิการ นักเรียนที่เรียนชั้นมัธยม ๖ ทรงคัดเลือกผู้ที่เรียนเก่งไปสมทบสอบที่โรงเรียน สายปัญญา เมื่อนักเรียนผู้ใดสอบสำเร็จได้คะแนนดี ก็จะทรงทำเข็มกลัดทองคำลงยาประทาน เป็นรางวัล ผู้ที่ทรงอุปการะชุบเลี้ยงปรากฏว่าได้สำเร็จการศึกษาระดับสูง โดยเฉพาะได้รับปริญญา เป็นจำนวนมากมายทีเดียว

ด้านการพระศาสนา ทรงสร้างตึกนิภาให้เป็นสถานศึกษาพระธรรมวินัย ในวัดเทพศิรินทร์वास ตัวอาคารยังปรากฏอยู่จนปัจจุบันนี้ ทรงมีศรัทธาที่จะเกื้อหนุนกุลบุตรให้บวชในพระบวรพุทธศาสนาเป็นประจำทุกปี ปีหนึ่งๆ จำนวนหลายองค์ พระจริยาวัตรที่ทรงยึดมั่นอย่างสม่ำเสมอ เช่นนี้ ได้เป็นแบบอย่างและปลูกฝังข้าหลวงผู้ใกล้ชิดทั้งปวง พลอยเจริญรอยตามเป็นนิสัย เรียกว่าแผ่ความโอบอุ้มไปสู่ข้าหลวงดังเช่น ข้าหลวงของพระองค์ท่านผู้หนึ่ง มีศรัทธาจัดการบวชให้สามเณรองค์หนึ่งเป็นพระภิกษุ ซึ่งต่อมาได้เจริญรุ่งเรืองมีสมณศักดิ์สูงถึงชั้นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ ข้าหลวงผู้นั้นได้ชื่นชมว่า เป็นเพราะพระบารมีใน “สมเด็จพระนุ้ย” ที่ทรงเมตตาอบรมไว้

ในการทรงปฏิบัติธรรม พระองค์ทรงเลื่อมใสและศึกษาธรรมอย่างใกล้ชิดกับสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ แห่งวัดราชบพิธ และสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ แห่งวัดเทพศิรินทร์वास

พระจริยาวัตรของสมเด็จพระเจ้าฟ้านิมิตต์ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารีนั้นเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับผู้ที่ใฝ่หาความรู้ความชำนาญและความเจริญ ด้วยทรงมีความสามารถเฉลียวฉลาดทั้งวิชาการทางหนังสือและวิชาทางการเรือน การช่าง การเกษตร การฝีมือ เย็บปักถักร้อย ทำขนม ปลูกต้นไม้ จัดสวนให้มีศิลปงดงาม มีความคิดทันสมัยก้าวหน้าตามความเจริญของวัฒนธรรมสมัยใหม่ โปรดการกีฬาฟุตบอล เทนนิส และทรงจักรยาน นอกจากนั้นทรงโปรดการถ่ายภาพ ทรงมีความสามารถในการเล่นกลองได้อย่างดีอีกผู้หนึ่ง

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นช่วงที่บ้านเมืองเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช เป็นระบอบประชาธิปไตย พระราชวงศ์และพระประยูรญาติกระเทือนด้วยวิถีทางการเมืองได้ย้ายไปพำนักยังต่างประเทศหลายพระองค์ เป็นสาเหตุให้สมเด็จพระเจ้าฟ้านิมิตต์ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี ต้องพลัดพรากจากพระญาติสนิทที่มีความคุ้นเคยกัน ประจวบกับพระชนนีและพระเชษฐาต่างก็สิ้นพระชนม์หมดแล้ว จึงเสด็จตามพระเชษฐาต่างพระชนนี คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิตไปประทับอยู่ที่ประเทศสวา ทรงโปรดให้ปลูกตำหนักอยู่ใกล้กับพระประยูรญาติได้รับความอบอุ่นอยู่ในระยะเวลาประมาณ ๒ ปีเศษ จากนั้นพระโรควัณโรคพิการ ซึ่งเป็นโรคที่เป็นเหตุให้สมเด็จพระบรมชนกนาถและพระเชษฐาหลายพระองค์ต้องจากไป เริ่มคุกคามพระพลานามัยทรงต้องทุกข์ทรมานด้วยความเจ็บป่วย อาการประชวรมิได้ลดละแม้จะได้เยียวยาอย่างใกล้ชิด ในที่สุดก็สิ้นพระชนม์ที่เมืองบันดง ในประเทศสวาหรืออินโดนีเซียในปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๔๗๘ พระชันษาได้เพียง ๔๕ ปี จากนั้นก็ได้เชิญพระศพกลับสู่ประเทศไทย

พระประวัติของพระองค์ แม้จะไม่แพร่หลายเพราะเนื่องด้วยทรงเป็นเจ้านายฝ่ายใน ทั้งๆ ที่ทรงพระปรีชาสามารถอย่างล้นลึก แต่ผลงานที่ทรงประกอบไว้ยังอยู่ในความทรงจำของผู้ใกล้ชิด

ทั้งปวง ความดีงามย่อมเชิดชูพระเกียรติคุณของพระองค์ให้เจิดจ้าเพื่อเป็นแบบแผนที่ดีงามแก่
บุคคลรุ่นหลังต่อไป และคงจะเป็นที่ประจักษ์แก่ผู้ฟังทั้งหลายว่า พระราชเลขาในพระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวทั้งในรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลปัจจุบัน ทรงกอปรด้วยพระราชภารกิจสูงและยากยิ่ง
นานาประการ สุดที่จะพรรณาพระปรีชาสามารถได้อย่างครบถ้วน

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๒๘

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา

ศาสตราจารย์ พันตรีหญิง คุณหญิงผะอับ โปะะกะฤษณะ เรียบเรียง

วันที่ ๖ พฤษภาคม ๒๕๒๖ เป็นดิถีอันเป็นมหามงคล ประชาชนชาวไทยต่างก็มีความปลื้มปิติโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง ที่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา พระเชษฐภคินีในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ได้เจริญพระชันษามาครบ ๖๐ ทศ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ทรงปฏิบัติพระภารกิจช่วยราชการแผ่นดินอันเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติและอาณาประชาราษฎร์เป็นเอนกประการ โดยเฉพาะในด้านการศึกษา และการสาธารณสุข เจริญรอยพระยุคลบาทสมเด็จพระบรมราชชนก และสมเด็จพระบรมราชชนนี

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ทรงรับการศึกษา ณ เมืองโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ตั้งแต่ชั้นประถมจนทรงสำเร็จการศึกษาได้ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิตทางเคมีจากมหาวิทยาลัยโลซานน์ เมื่อ พ.ศ.๒๔๙๑ หลังจากนั้นได้ทรงศึกษาเพิ่มเติมในด้านวรรณคดีและปรัชญา เมื่อเสด็จกลับประเทศไทย ทรงสนพระทัยในชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย มีพระทัยเปี่ยมไปด้วยความเมตตา ดังจะเห็นได้จากการสละความสุขส่วนพระองค์ตามเสด็จสมเด็จพระบรมราชชนนี เพื่อทรงเยี่ยมและสงเคราะห์ราษฎรที่ยากจนในท้องถิ่นทุรกันดารในจังหวัดต่าง ๆ และข้าราชการที่ปฏิบัติหน้าที่ตามชายแดน โดยมิได้ทรงย่อท้อต่อความยากลำบาก นอกจากนั้นยังทรงสนพระทัยในเรื่องการศึกษาของชาติ พระองค์ได้ทรงใช้พระปรีชาสามารถที่ได้ทรงศึกษามาประสัทธิประสาทวิชา แก่กุลบุตรกุลธิดา เริ่มด้วยทรงรับเป็นองค์บรรยายพิเศษคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๙๕ - พ.ศ.๒๕๐๑

ด้วยน้ำพระทัยที่เปี่ยมไปด้วยพระเมตตากรุณาที่จะเกื้อกูลเยาวชนและการศึกษาของประชาชนชาวไทย สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ได้ทรงพระกรุณารับคำกราบทูลเชิญของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ให้ทรงดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสอนภาษาต่างประเทศ และหัวหน้าอาจารย์ภาษาฝรั่งเศส คณะศิลปศาสตร์ ซึ่งเป็นภารกิจอันหนักที่ต้องทรงรับผิดชอบมาก เพราะต้องปรับปรุงขยายการศึกษาภาษาต่างประเทศ อาทิ ภาษาฝรั่งเศส ภาษาเยอรมัน ภาษาญี่ปุ่น และยังคงทรงปกครองและควบคุมการสอนของอาจารย์ ด้วยพระวิริยะอุตสาหะและพระปรีชาสามารถของพระองค์ ได้ทรงปฏิบัติหน้าที่อย่างยากที่จะหาผู้เสมอเหมือนได้ นับแต่ได้ทรงศึกษาค้นคว้าหาทฤษฎีใหม่ๆ มาปรับใช้กับปัญหาต่างๆ ทรงเข้าสอน ตรวจงาน ออกข้อสอบ ตรวจข้อสอบ

เช่นเดียวกับอาจารย์อื่น ๆ เพื่อจะได้ทราบปัญหาให้ถ่องแท้ ในฐานะผู้บังคับบัญชาสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ทรงรับฟังความคิดเห็นของผู้ร่วมงานเสมอ พระจริยวัตรอันงามเป็นที่ประทับใจแก่บรรดาอาจารย์เป็นอย่างยิ่ง

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ทรงปฏิบัติงานในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มาตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๒ มาจนบัดนี้นับเป็นเวลา ๑๓ ปีเต็ม นอกจากพระภารกิจที่ทรงปฏิบัติเป็นประจำอยู่ในคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นภาระอันหนักอยู่แล้ว เมื่อมหาวิทยาลัยเชียงใหม่กราบทูลเชิญเป็นองค์บรรยายพิเศษเสด็จไปสอนวรรณคดีฝรั่งเศส เพื่อเพิ่มพูนความรู้พิเศษแก่นักศึกษาคณะมนุษยศาสตร์ เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๕ และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ได้กราบทูลเชิญให้ทรงเป็นองค์บรรยายพิเศษ คณะมนุษยศาสตร์และวิทยาศาสตร์ เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๕ ก็ทรงรับด้วยความเต็มพระทัย แม้ว่าจะต้องทรงงานหนักขึ้นกว่าเดิม ทั้งนี้ก็ด้วยทรงมุ่งมั่นที่จะบำเพ็ญวิทยาทานโดยแท้ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ มิได้ทรงกระทำหน้าที่เป็นหัวหน้าคณาจารย์เท่านั้นพระองค์ยังทรงส่งเสริมความก้าวหน้าในทางวิชาการและการศึกษาของมหาวิทยาลัยอย่างแท้จริง พระองค์ได้พระราชทานทรัพย์สินส่วนพระองค์เป็นทุนเก็บดอกผลเป็นค่าใช้จ่ายในการซื้ออุปกรณ์ต่าง ๆ หนังสือ ตำรับตำราต่าง ๆ ตลอดจนนิเทศสารที่เกี่ยวกับภาษาฝรั่งเศส และยังประทานเงินเดือนที่ได้รับจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเงินสมนาคุณจากมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ให้เป็นทุนการศึกษาแก่นักศึกษาของมหาวิทยาลัยนั้น ๆ อีกด้วย พระองค์ทรงติดตามผลการศึกษาของศิษย์ ประทานโอกาสให้เฝ้าอย่างใกล้ชิด พระกรณียกิจและการสอนที่ทรงบำเพ็ญนั้นเป็นวิทยาทานแก่เยาวชนของชาติโดยแท้

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ทรงสนพระทัยในการสอนภาษาฝรั่งเศสมาก เมื่อได้ทรงเป็นองค์บรรยายพิเศษหลายมหาวิทยาลัย จึงมีพระดำริที่จะให้ครูภาษาฝรั่งเศสได้แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเพื่อจะได้มีความรู้กว้างขวางในการให้ความรู้แก่ศิษย์ จึงทรงก่อตั้งสมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๐ สมาคมนี้เป็นศูนย์กลางประสานงานส่งเสริมความเข้าใจและความร่วมมือระหว่างสถาบันองค์การและหน่วยงานต่าง ๆ ที่ใช้ภาษาฝรั่งเศส มีจุดประสงค์ที่จะส่งเสริมประสิทธิภาพการสอนการวิจัยค้นคว้า ภาษา อารยธรรม วัฒนธรรม ของประเทศที่ใช้ภาษาฝรั่งเศสทุกระดับและแขนงวิชา ทั้งจะเป็นศูนย์กลางการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้านวิชาการ สื่อการสอน วิธีการสอนและประสบการณ์ พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งองค์นายกตั้งแต่อีกก่อตั้ง พ.ศ.๒๕๒๐ จนถึงปี พ.ศ.๒๕๒๔ และทรงดำรงตำแหน่งนายกกิตติมศักดิ์มาจนบัดนี้

ในส่วนที่เกี่ยวกับกิจการของสมาคมได้ทรงอนุเคราะห์ประทานสำนักงานแก่สมาคม ทรงเป็นองค์ประธานสัมมนาและจัดดำเนินการด้วยพระองค์เอง และทรงดำเนินการขอทุนการศึกษาแก่อาจารย์ภาษาฝรั่งเศสและทุนอบรมถึงปีละ ๕๐ ทุน สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ทรงเข้าร่วมประชุมในการประชุมอาจารย์ภาษาฝรั่งเศสนานาชาติ ณ ประเทศบราซิล ระหว่างวันที่ ๑๕-๒๔

กรกฎาคม ๒๕๒๔ ในฐานะที่ทรงเป็นผู้แทนครูภาษาฝรั่งเศสจากประเทศไทย พระปรีชาสามารถเป็นที่ยกย่องของนานาประเทศ ใน พ.ศ.๒๕๒๔ รัฐบาลฝรั่งเศสได้ถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูง Commandeur de L'Ordre des Arts et Lettres (Insignia of Commander in the Order of Arts and Letter) แต่พระองค์

ด้วยเหตุที่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ได้ทรงอุทิศพระองค์ให้แก่การศึกษาในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ พระปรีชาสามารถเป็นที่ประจักษ์แก่บุคคลทั่วไป สภามหาวิทยาลัยต่าง ๆ จึงมีมติเป็นเอกฉันท์ถวายปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ดังต่อไปนี้

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	พ.ศ.๒๕๑๕
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	พ.ศ.๒๕๑๕
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	พ.ศ.๒๕๒๐
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	พ.ศ.๒๕๒๒
มหาวิทยาลัยรามคำแหง	พ.ศ.๒๕๒๓
มหาวิทยาลัยศิลปากร	พ.ศ.๒๕๒๔

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ มิได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์แต่ในด้านการสอนภาษาฝรั่งเศสในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เท่านั้น ในด้านการแพทย์และการสาธารณสุขก็ได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์เป็นเอกประการ อาทิ ในโอกาสที่โดยเสด็จสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเยี่ยมราษฎรในจังหวัดต่าง ๆ ในแดนทุรกันดารและทหารที่ปฏิบัติราชการชายแดน ได้ทรงดูแลทุกข์สุขของราษฎรเกี่ยวกับการบำบัดโรคภัยไข้เจ็บและอนามัยทรงแนะนำวิธีการปฏิบัติตนให้ถูกต้องเพื่อรักษาสุขภาพและพลานามัย และยังทรงรับเป็นองค์ประธานมูลนิธิโรคไตด้วยทรงเห็นว่าโรคไตและทางเดินของอาหารนี้ราษฎรเป็นกันมากโดยเฉพาะในภาคอีสาน คนส่วนมากไม่เข้าใจว่าโรคไตเป็นโรคร้ายแรง ความจริงโรคไตเป็นโรคเรื้อรังและร้ายแรง เมื่อถึงจุด ๆ หนึ่งจะทรมานและได้วยเป็นอันตรายถึงแก่ชีวิต แต่วิทยาการสมัยใหม่สามารถช่วยได้ จึงทรงรับเป็นองค์ประธานมูลนิธิโรคไต เพราะมูลนิธินี้มีจุดประสงค์ช่วยในการรักษาพยาบาลโรคไต สนับสนุนการศึกษาค้นคว้าวิจัย เพื่อให้การรักษาและป้องกันโรคไตได้ผลดียิ่งขึ้น และเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการป้องกันโรคไตและการปฏิบัติที่ถูกต้องของคนที่ไข้โรคไต และพระองค์ยังทรงรับเป็นองค์อุปถัมภ์มูลนิธิช่วยการสาธารณสุข-ชุมชน (ม.ส.ช.) อีกด้วย พระกรุณาคุณของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ เป็นที่ซาบซึ้งแก่วงการแพทย์เป็นอย่างยิ่ง มหาวิทยาลัยมหิดลได้ถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์แด่-พระองค์เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๕

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ได้ทรงอุทิศเวลาให้กับการศึกษาของชาติในระดับมหาวิทยาลัย

หลายแห่งดังกล่าว แต่ก็ได้ทรงแบ่งเวลาบำเพ็ญพระกรณียกิจช่วยประเทศชาติในการบำบัดทุกข์ บำรุงสุขราษฎรในระหว่างที่ตามเสด็จสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เสด็จเยี่ยมราษฎรใน จังหวัดต่าง ๆ ด้วยทรงสนพระทัยในความเป็นอยู่ของราษฎร พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นความทุกข์ยาก ของราษฎรที่ขาดแคลนหลายอย่าง ซึ่งต้องการความช่วยเหลือ โดยเฉพาะการศึกษา ของเด็ก ๆ ในจังหวัดแดนทุรกันดารทรงเห็นความแตกต่างของความเป็นอยู่พื้นบ้านทางภาษาและ วัฒนธรรมซึ่งเป็นการยากที่สอนให้ลงรอยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงมีพระดำริที่จะช่วยให้การเรียน- การสอนชั้นประถมได้ผลดี โดยจะทรงนำวิธีที่จะเสริมการสอนให้เกิดความเข้าใจในบทเรียนดียิ่งขึ้น ดังนั้น ทุกครั้งที่ตามเสด็จสมเด็จพระบรมราชชนนี จึงทรงนำสื่อการสอนแบบเกมส์ต่าง ๆ ซึ่ง พระองค์ประทานทรัพย์ส่วนพระองค์ให้มูลนิธิสตรีอุดมศึกษาในพระอุปถัมภ์จัดทำและนำขึ้น ถวายไปทดลองสาธิตเกมส์การสอนแก่กลุ่มครู นักเรียนระดับประถมด้วยพระวิริยะอุตสาหะ และได้ทรงนำปัญหาต่าง ๆ ที่ประสบมาชี้แจงและประทานข้อวิจารณ์แนะนำผู้จัดทำเพื่อปรับปรุง ให้ได้ผลดียิ่งขึ้น นอกจากนั้นยังทรงแนะนำให้ครูจัดทำบัตรเกมส์ต่าง ๆ โดยใช้วัสดุในท้องถิ่นเอง

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ได้ทรงแนะนำผู้เล่นเกมส์เสมอว่า เป็นการเสริมไม่ใช่สอน จะทำให้เด็กสนุกสนาน เด็กจะได้มีแรงจูงใจ และข้อสำคัญต้องแนะและให้เด็กมีระเบียบด้วย เกมส์เหล่านั้นนอกจากเสริมให้รู้ให้เข้าใจแล้วยังหัดระเบียบวินัยและฝึกให้มีความคิดสร้างสรรค์ และรู้จักทำงานร่วมเป็นคณะ ผู้ที่ได้รับพระกรุณาและนำไปปฏิบัติได้ผลเป็นที่น่าพอใจ สื่อการสอนชุดต่าง ๆ ที่โครงการศิลปสื่อการสอน มูลนิธิสตรีอุดมศึกษาจัดทำถวายและได้ทรงนำไปทดลองและที่มี ผู้บริจาคจัดทำเผยแพร่ และปรากฏว่ามีผลดีและทรงโปรดมากคือ

๑. ชุดไปโรงเรียน เสริมทักษะวิชาภาษาไทย ทรงนำไปสาธิตและสอนในโรงเรียนต่าง ๆ หลายแห่ง ชุดนี้ทรงโปรดมาก ได้ทดลองใช้มาแล้วกว่า ๓๐ จังหวัด รับสั่งว่า “เกมส์นี้ดี ข้อเสีย มีน้อย ถ้าไม่คิดจะไม่เสียเวลาที่ละ ๓ ชั่วโมง” ในทุกจังหวัดที่ทรงทดลอง พระองค์ได้ประทาน คำแนะนำว่า “เด็กในต่างจังหวัดไม่ได้เรียนชั้นอนุบาล เมื่อเข้า ป.๑ ใหม่ ๆ หัดอ่านเสียเวลา มาก ไม่เหมือนนักเรียนในกรุงเทพฯ แต่ปลายปีต้องจบเล่มเท่ากัน” สำหรับเด็กเข้าใหม่ที่ไม่เคย เรียนอนุบาลก็มีเกมส์ชุดต่อเติมใช้วิธีต่ออักษร

๒. ชุดบันไดงู มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับอนามัย มีเบี่ยงเดินไปตามช่องต่าง ๆ ถึงบันไดก็ขึ้น บันไดเมื่อเดินถึงช่องใดต้องอ่านออกเสียงดัง เช่น ช่อง ๓ อ่านว่า กินผัก-แข็งแรง อ่านออก แล้วจึงจะขึ้นบันไดไปได้เกมส์นี้ทรงโปรดมากเช่นเดียวกัน โรงเรียนตำรวจชายแดนเคยทูลว่า ได้ผลดีมากเด็กจำได้ เด็กบางคนก่อนจะดื่มน้ำถามว่า ดื่มหหรือเปล่า

๓. ชุดเสริมทักษะคณิตศาสตร์ชั้น ป.๑ เคยนำไปแจกโรงเรียนตำรวจชายแดนในวโรกาส วันพระราชสมภพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ปี ๒๕๒๕ เพื่อโดยเสด็จพระราชกุศล

ส่งเสริมการเล่าเรียนของเยาวชนในชนบท และเผยแพร่ไปแล้วกว่า ๑,๐๐๐ โรงเรียน

นอกจากนั้นก็มีหนังสือคู่มือสร้างสื่อการสอนแนะวิธีทำสื่อการสอน ซึ่งจะมีประโยชน์แก่ครูและนักเรียนนำไปใช้ให้เหมาะและต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด ส่วนชุดอื่นๆ ยังทดลองอยู่ก็ถือชุดไปตลาดเกี่ยวกับอาหารหลัก ๕ หมู่ ชุดแผนที่ประเทศไทยส่งเสริมประสบการณ์ชีวิต ชุดเสริมสร้างประสบการณ์ทางวิทยาศาสตร์

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ทรงตระหนักในความสำคัญของการศึกษาระดับก่อนวัยเรียน และระดับประถมศึกษา ซึ่งเป็นพื้นฐานของการศึกษาขั้นสูง ทรงส่งเสริมการศึกษาของเด็กควบคู่กันไปทั้งด้านสังคมสงเคราะห์หมีไซ้แต่ในต่างจังหวัด แม้ในกรุงเทพมหานครก็ได้เสด็จไปเยี่ยมเยียนโรงเรียนต่างๆ เช่น เมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๒๖ นี้ก็เสด็จไปโรงเรียนราชประชาสมาสัย ในพระบรมราชานุเคราะห์ ศูนย์เด็กก่อนวัยเรียนวัดพญาขวัญ และสถานพัฒนาเด็กก่อนวัยเรียน ศูนย์สาธิตสุข ๑๖ (ลุมพินี) และทุกแห่งก็ได้ทรงแนะนำวิธีสอนการใช้สื่อการสอน และทรงแนะวิธีจัดทำอุปกรณ์ในราคาถูกโดยใช้วัสดุในท้องถิ่น และดัดแปลงให้เหมาะสมกับนักเรียน

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ทรงเป็นตัวอย่างของครูที่ดีอย่างหาที่เปรียบมิได้ ทั้งในฐานะครูเด็กเล็กและครูในมหาวิทยาลัย เคยรับสั่งว่า ทรงโปรดเด็กมาก และมีพระประสงค์จะสอนเด็กมากกว่า แต่อย่างไรไม่ทราบ ถึงได้ไปสอนเด็กโตตามมหาวิทยาลัย จนเป็นอาชีพนั่น

พระกรุณาธิคุณที่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ ได้มีต่อประชาชนชาวไทยทั่วราชอาณาจักร นานัปการ วิทยาทานที่ทรงประสิทธิ์ประสาทให้กุลบุตรกุลธิดาสุดที่จะพรรณนา ในวโรกาสที่พระองค์มีพระชันษาครบ ๖๐ ปี ในวันนี้ ขอเชิญชวนมวลชาวไทย อาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัยได้ดลบันดาลให้ทรงพระเกษมสำราญ ปราศจากภัยอันตราย ทรงประสงค์จ้านงหมายสิ่งใด ได้สมมโนรททุกประการ วิทยาทานที่ได้ทรงบำเพ็ญ จงเป็นผลสมดังที่ทรงตั้งปณิธาน เป็นคุณประโยชน์มหาศาลแก่ประเทศชาติสืบไป.

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๖ พฤษภาคม ๒๕๒๖

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์

ศาสตราจารย์ พันตรีหญิง คุณหญิงผะอับ โปษะกฤษณะ เรียบเรียง

๔ กรกฎาคม ๒๕๐๐ เป็นวาระมหามงคลที่ประชาชนชาวไทยต่างมีใจชื่นชมโสมนัสเป็นอย่างยิ่งที่ได้สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงเป็นมิ่งขวัญของชาวไทยอีกพระองค์หนึ่ง ในวันนั้นเป็นวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระองค์นี้ได้รับพระราชทานนามว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี

หลังจากได้รับทราบแถลงการณ์จากสำนักพระราชวังว่า สมเด็จพระบรมราชินี มีพระประสูติกาลพระราชธิดา ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต แล้ว พสกนิกรชาวไทยต่างก็เฝ้าสดับตรับฟังข่าวอันเกี่ยวกับพระองค์ท่านด้วยความจงรักภักดีตลอดมา เมื่อยังทรงพระเยาว์ก็เสด็จเข้าศึกษาในโรงเรียนจิตรลดาตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ เช่นเดียวกับสมเด็จพระเชษฐาและสมเด็จพระเชษฐภคินี

เมื่อสำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมแล้วก็ทรงตัดสินพระทัยที่จะเข้าศึกษาต่อในสาขาวิทยาศาสตร์ จึงเสด็จเข้าสอบคัดเลือกเข้ามหาวิทยาลัยในคณะแพทยศาสตร์ คณะสัตวแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในที่สุดทรงสอบได้เข้าคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในขณะที่ทรงศึกษาอยู่นั้น ก็ทรงปฏิบัติพระองค์เช่นนิตอื่น ๆ และได้ทรงเข้าร่วมกิจกรรมของมหาวิทยาลัย อาทิ ทรงเป็นประชาสัมพันธ์ฝ่ายกิจการภายนอกของชุมนุมนิสิตหญิง ประธานชมรมวิชาการของคณะ และบรรณาธิการวารสารเคมี ก่อนจบได้ทรงจัดสัมมนาวิชาการ เรื่องน้ำมันยูคาลิปตัส พระองค์ทรงสนพระทัยในด้านเคมีเป็นพิเศษ จึงทรงเข้าศึกษาในวิชาเคมีอินทรีย์ เพราะทรงตั้งพระทัยที่จะนำวิชาความรู้ใช้ในการทดลองตามโครงการพระราชดำริของสมเด็จพระบรมชนกนาถ ด้วยความตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ และพระปรีชาสามารถเป็นพิเศษ พระองค์จึงประสบความสำเร็จในการศึกษาเป็นอย่างดี จนทรงได้รับรางวัลเรียนดีประจำปีขณะที่ทรงศึกษาอยู่ชั้นปีที่ ๑ และปีที่ ๒ และเมื่อสำเร็จการศึกษาก็ได้รับปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง

ในระหว่างที่ทรงศึกษาในคณะวิทยาศาสตร์นั้น มหาวิทยาลัยได้กำหนดให้นิสิตเรียนวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เป็นหมวดความรู้ทั่วไปด้วย จึงทรงรอบรู้ในวิชาที่ทรงเลือก คือ สังคมวิทยา จิตวิทยา เศรษฐศาสตร์ และปรัชญา ซึ่งพระองค์ได้ทรงใช้วิชาเหล่านี้ในการทรง

ช่วยเหลือราษฎรในเวลาต่อมาเป็นอย่างดี และวิชาการพิเศษอีกแขนงหนึ่งซึ่งเรียนจนจบหลักสูตร ก็คือวิชาดาราศาสตร์และการเดินเรือตั้งแต่การหาที่เรือริมฝั่ง การเดินเรือยุทธวิธีในการรบ พระองค์ทรงออกฝึกภาค และทรงสามารถเดินเรือได้ดีโดยทรงศึกษากับผู้บังคับการเรือต่างๆ ในขณะที่ตามเสด็จแปรพระราชฐานที่สวนไถลกังวล หัวหิน และพระตำหนักทักษิณราชโนวสน์ นราธิวาสเพราะมีเรือรบหลวงถวายอารักขา

เมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีภาควิชาเคมีอินทรีย์ ซึ่งเกี่ยวกับการใช้สารอินทรีย์ธรรมชาติมาใช้ให้เป็นประโยชน์ แล้วก็เสด็จไปสมัครเข้าทำงานที่สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์ประยุกต์ในตำแหน่งนักทดลองวิทยาศาสตร์ กองอุตสาหกรรมเภสัช ซึ่งว่างอยู่หนึ่งตำแหน่ง เพราะทรงชอบทำงานด้านคันคว่ำ และได้เคยฝึกงานที่สถาบันนี้ในด้านวิเคราะห์คุณภาพอาหารและการถนอมรักษาอาหารจากพืชผล และเคมีอุตสาหกรรม ระหว่างปิดภาคเรียน เมื่อครั้งยังทรงศึกษาอยู่ชั้นปีที่ ๓ ขณะที่ทรงปฏิบัติงานอยู่ในสถาบันนี้ ก็ทรงกระทำตามระเบียบข้อบังคับเช่นเดียวกับพนักงานอื่น ๆ เช่น ทรงลงเวลาไปกลับเป็นประจำ เสด็จมาถึงที่ทำงานเวลา ๘.๐๐ น. ทุกวัน ถ้ามีงานพิเศษก็ทำงานนอกเวลา เพราะทรงโปรดความมีระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัด

ที่สถาบันนี้สมเด็จพระเจ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ ได้ทรงเข้าร่วมในโครงการต่างๆ ที่สถาบันกำลังค้นคว้าวิจัย เพื่อส่งเสริมอุตสาหกรรมในสาขาต่างๆ ที่จะช่วยพัฒนาประเทศ เช่น การทำสีโดยใช้วัตถุดิบในประเทศ การผลิตน้ำมันจากน้ำมันพารา การผลิตอาหารจำพวกโปรตีนทางด้านอุตสาหกรรมหนัก การทดลองวิจัยเกี่ยวกับน้ำมันหอมระเหยจากพืชในประเทศ โดยทรงศึกษาค้นคว้าว่า การสกัดน้ำมันหอมระเหยจากพืชบางอย่างที่จะเป็นประโยชน์แก่อุตสาหกรรมทางด้านอาหาร เครื่องดื่ม และยารักษาโรค เป็นต้น

ในขณะที่ทรงทำงานที่สถาบันวิจัยนี้ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ ได้สมัครเข้าศึกษาต่อชั้นปริญญาเอกในสาขาเคมีอินทรีย์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ตั้งแต่พฤษภาคม ๒๕๒๒ นอกจากนั้นยังทรงเป็นพระอาจารย์พิเศษของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และทรงรับเป็นพระอาจารย์พิเศษของโรงเรียนนายเรืออากาศ ตามคำกราบทูลเชิญด้วย เพราะทรงเห็นว่าจะได้ใช้วิชาที่ทรงศึกษามาให้เป็นประโยชน์แก่ทางราชการ ได้ทรงปฏิบัติพระภาระในการเป็นพระอาจารย์โดยสมบูรณ์ ทั้งในการถ่ายทอดความรู้ และในการอบรมความประพฤติของนักเรียน พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถในการอธิบายและแนะนำเรื่องต่างๆ ที่ยากให้เข้าใจได้ง่าย ทรงเอาพระทัยในความเป็นอยู่ของนักเรียนด้วยน้ำพระทัยเปี่ยมด้วยพระเมตตา

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ ได้รับพระราชทานยศเป็นร้อยเอกหญิง ร้อยเอกหญิง และเรืออากาศเอกหญิง เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๒๔ และทรงสมัครเข้ารับราชการ

เป็นนายทหารประจำการในตำแหน่งอาจารย์ กองวิทยาศาสตร์ กรมยุทธศึกษาทหารอากาศ ตั้งแต่เดือนมีนาคม ๒๕๒๐

พระปรีชาสามารถด้านอื่นที่เด่นชัด ก็คือดนตรี และนาฏศิลป์ ดนตรีที่ทรงโปรดมาก ก็คือ เปียโน กีตาร์ และการขับร้อง สำหรับเปียโนนั้นได้ทรงศึกษามาตั้งแต่พระชันษาได้ ๕ ปี เมื่ออยู่ในโรงเรียนจิตรลดาและได้ทรงศึกษาถึงขั้นคอนเสริทเปียโน คือ นักเปียโนที่เล่นคอนเสริท ทรงสามารถร้องเพลงสากลได้อย่างไพเราะ พระปรีชาสามารถของพระองค์ได้เป็นที่ประจักษ์ชัดตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ตั้งแต่ครั้งได้โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ไปทรงดนตรีร่วมกับนักศึกษาในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เมื่อทรงพระเจริญวัยก็ได้ทรงใช้ความสามารถในด้านนี้เพื่อสาธารณกุศลเสมอมา ส่วนด้านนาฏศิลป์นั้นก็ทรงโปรดบัลเลต์และรำไทย ได้เคยทรงออกงานร่วมกับพระสหายหลายครั้งนอกจากนั้นก็ยังทรงโปรดการกีฬาบางประเภท เช่น วัยน้ำ ทรงม้า และทรงขับรถ

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ฯ ทรงมีน้ำพระทัยล้าเลิศในการประกอบกิจเพื่อสาธารณประโยชน์ แม้จะทรงกระทำให้สิ่งใดก็นึกถึงหน้าที่ที่ทรงรับผิดชอบต่อปวงประชา ทรงใช้ความรู้ที่ศึกษามาบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวม ทรงห่วงใยในความเดือดร้อนของราษฎร เมื่อทรงสามารถช่วยเหลือในด้านใดได้จะทรงกระทำโดยมิได้เห็นแก่ความยากลำบาก ถ้ามีปัญหาเมื่อใดก็จะทรงใช้ความรู้ความสามารถของพระองค์ฯจัดปัดเป่าให้เบาบางลงด้วยพระวิริยะอุตสาหะ ทรงเป็นกำลังสำคัญของพระบรมชนกนาถ และพระบรมราชชนนี ในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขของราษฎร ดังเช่นเมื่อชาวบ้านที่ชะอำ ประสบวิกฤตการณ์ทางการเกษตร ฝนไม่ตกติดต่อกันถึง ๘ เดือน ปลูกสับปะรดไม่ได้ผลตามขนาดที่จะป้อนเข้าโรงงานได้ ยังความเดือนร้อนให้แก่เกษตรกรเหล่านั้นเป็นอันมาก เพราะดินไม่ดีปลูกอย่างอื่นก็ไม่ได้ ชาวบ้านจะอดตายไปตาม ๆ กัน จึงทรงนำผลสับปะรดนั้นไปทดลองทำน้ำสับปะรดเข้มข้นได้ แล้วทรงแนะนำวิธีนำสับปะรดไปทำน้ำสับปะรดเข้มข้นและนำไปเนื้อไปกวน ทรงควบคุมคุณภาพด้วยพระองค์เอง น้ำสับปะรดนี้ได้ทรงทดลองว่าอยู่ได้ประมาณ ๓-๔ เดือน โดยไม่ใส่ตู้เย็น และทรงหาตลาดให้โดยทรงรับไว้ในโครงการศิลปาชีพ ส่งไปจำหน่ายที่ร้านจิตรลดา และกองราชเลขาธุการในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และต่อมาได้ขยายออกมายังท้องตลาดโดยทั่วไป การทำน้ำสับปะรดเป็นงานที่ทำได้ในเวลาอันสั้นเหมาะสำหรับการต้องการเงินด่วน พระองค์ยังได้ทรงแนะนำให้ทำน้ำส้มสายชูจากสับปะรดซึ่งเป็นงานระยะยาวด้วย

นอกจากการที่ทรงแนะนำให้ชาวบ้านทำน้ำสับปะรดแก้ปัญหาเฉพาะหน้าแล้ว ยังทรงขยายงานการทำน้ำผลไม้จากวัตถุดิบของเมืองไทย เช่น มะยม มะขาม ลูกหว้า กะเจี๊ยะ และ ได้ทรงทดลองทำไวน์จากวัตถุดิบเหล่านี้ด้วย

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ฯ ทรงสรรค์สร้างงานใหม่ ๆ โดยเฉพาะในด้านการทดลอง ผลงานของพระองค์ท่านถ้าเป็นผลสำเร็จก็จะบรรเทาความเดือดร้อนของราษฎร เพราะจะสามารถทำให้ราษฎรได้มีอาชีพทำมาหากินได้อีกหลายอย่าง เช่น การทำน้ำมันหอมระเหยจากดอกไม้ไทยถ้าได้ผลสำเร็จถึงขั้นอุตสาหกรรมก็จะทำให้เกิดอาชีพปลูกต้นไม้ เก็บดอกไม้และงานในโรงงาน เป็นต้น งานที่ทรงทดลองที่สำคัญก็คือ ทรงร่วมในคณะปฏิบัติงานในโครงการการสกัดน้ำมันหอมระเหยจากดอกไม้ไทยและการสกัดน้ำมันจากสมุนไพร ขณะนี้กำลังทรงดำเนินงานการสกัดน้ำมันจากโกจุกาลาปา ซึ่งเป็นสมุนไพรที่มีมากทางภาคเหนือ ซึ่งถ้าเป็นผลสำเร็จน้ำมันชนิดนี้จะมาเชื่อมมาลาเรียได้

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ฯ ทรงปฏิบัติหน้าที่เพื่อประเทศชาติ สมเป็นขัตติยนารีที่ประเสริฐ พระองค์ทรงตระหนักถึงหน้าที่ในแผ่นดิน และสภาวะการณ์ของแผ่นดินเหนือสิ่งอื่นใดดังเช่นเมื่อสำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาตรีแล้ว ทรงสอบเข้าที่อังกฤษ และเข้าได้มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์แต่ก็ได้แสดงไปศึกษาต่อ เพราะทรงเห็นว่าการทำงานที่ประทับอยู่ในเมืองไทยจะได้ทรงทำงานที่เป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง จึงตัดสินใจพระทัยเข้าเรียนต่อที่มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งคงจะสำเร็จในไม่ช้านี้ ทั้ง ๆ ที่พระองค์ประกอบพระภารกิจอันหนักในการตามเสด็จพระบรมชนกนาถและพระบรมราชชนนี ไปทุกหนทุกแห่งเพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขราษฎร และทรงร่วมในโครงการหลายโครงการ ทรงเป็นกำลังสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะโครงการส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษ ซึ่งสมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงตั้งขึ้นเพื่อช่วยยกฐานะของราษฎรให้มีความเป็นอยู่ดีขึ้น

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ฯ ได้เสด็จต่างประเทศเพื่อสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศหลายครั้ง ครั้งแรกโดยเสด็จสมเด็จพระเชษฐภคินีสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีที่ประเทศอิสราเอล ต่อมาก็ได้โดยเสด็จสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เพื่อเผยแพร่งานของโครงการส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษที่สหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ฯ อัครราชกุมารี ทรงมีน้ำพระทัยเป็นประชาธิปไตยโดยแท้ ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตทำการสมรสกับเรืออากาศโท วีระยุทธ ดิษยะสริน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราชานุญาต และทรงประกอบพิธีเสกสมรส ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เมื่อวันที่ ๗ มกราคม ๒๕๒๕ ด้วยเหตุที่ทรงประกอบความดีต่อแผ่นดินเสมอมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ดำรงพระอิสริยยศฐานันดรศักดิ์อย่างเดิม ประจักษ์พยานอันเด่นชัดจะเห็นจากตอนหนึ่งในประกาศเรื่องการเสกสมรสของพระองค์ เมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๒๔ ความว่า “ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทาน พระบรมราชานุญาต และทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระองค์นี้ ได้รับสนองพระราชมารกในการทูลบำรุงอาณาประชาราษฎร์

มาด้วยพระปรีชาสามารถ และวิริยะอุตสาหะสม่ำเสมอตลอดมา นับว่าเป็นความดีความชอบ ทั้งในส่วนพระองค์และส่วนราชการแผ่นดิน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ดำรง อีสริยศฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์สืบต่อไปทุกประการ

ในสุภาวระมหามงคลนี้ ขอประทานพระวโรกาสถวายพระพรให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงพระเกษมสำราญ ทุกทิวาราตรี มีพระพลานามัย สมบูรณ์ เพิ่มพูนด้วยจตุรพิธพรทุกประการ.

ออกราชการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๒๕

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต

นางอรสา สนธิไทย เรียบเรียง

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต พระนามเดิมหม่อมเจ้าวิภาวดีรังสิต ราชสกุลเดิมรัชนี เป็นพระธิดาพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (พระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัส ต้นราชสกุลรัชนี ซึ่งในวงการประพันธ์รู้จักดีในนาม น.ม.ส.) และหม่อมเจ้าพรพิมลพรรณ (วรวรรณ) รัชนี ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๔๖๓ มีพระอนุชาร่วมพระบิดาและพระมารดาเดียวกันเพียงองค์เดียว คือหม่อมเจ้าภีศเดช รัชนี ได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๒๐

เมื่อพระชันษาถึงกำหนดเข้าโรงเรียน ได้ทรงเข้าเรียนที่โรงเรียนมาแตร์เดอีวิทยาลัย จนสำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ ๘ แล้วได้ทรงศึกษาหลักสูตรพิเศษ ณ โรงเรียนเดียวกันต่อไปอีก ๓ ปีจนมีความรู้แตกฉานในภาษาศาสตร์ทั้งไทยและอังกฤษ นอกจากนี้ยังทรงเป็นนักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี ที่มีความรู้กว้างขวางและลึกซึ้ง ตรัสภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสได้คล่องแคล่ว

พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต ได้ทรงเสกสมรสกับหม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต โอรสองค์ใหญ่ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร เมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม ๒๔๘๔ โดยได้รับพระราชทานน้ำพระมหาสังข์จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลซึ่งมีเพียงคู่เดียวในรัชกาลนั้น

เนื่องจากได้ทรงปฏิบัติหน้าที่เลขานุการของพระบิดา และทรงสันทัดในการประพันธ์ เป็นพิเศษมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ จึงโปรดการแต่งหนังสือตามรอยพระบิดา ทรงใช้นามปากกาว่า ว.ณ.ประมาญมารค ได้ทรงประพันธ์หนังสือไว้หลายเรื่อง ทั้งนวนิยาย เรื่องสั้น บทละครและสารคดีปรากฏเป็นที่ติดใจและเป็นที่ยอมรับอย่างสูงของผู้อ่าน นอกจากนี้ยังได้ทรงแปลหนังสือของนักประพันธ์ผู้มีชื่อเสียงชาวต่างประเทศอีกหลายเรื่อง ผลงานด้านวรรณกรรมของพระองค์ท่านทำให้ทรงเป็นนักประพันธ์ผู้มีชื่อเสียงเกียรติคุณแพร่หลายตราบจนถึงปัจจุบัน

อนึ่ง โดยที่ความปรากฏเป็นที่ประจักษ์โดยทั่วไปว่าพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต ทรงมีความรู้ความสามารถกว้างขวาง เนื่องจากทรงใฝ่หาความรู้ด้วยพระองค์เองอยู่เป็นนิจสิน จึงได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้รับราชการสนองพระเดชพระคุณอย่างใกล้ชิดอยู่ตลอดเวลา ทั้งในประเทศและเมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปยังนานาประเทศก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงเป็น

นางสนองพระโอษฐ์สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถอีกด้วย ซึ่งพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต ก็ได้ทรงปฏิบัติราชกิจน้อยใหญ่สนองพระเดชพระคุณด้วยความสามารถและเรียบร้อยเป็นอย่างดีตลอดมา จากการที่ได้เสด็จไปต่างประเทศทั้งที่เป็นการส่วนพระองค์เองและในโอกาสตามเสด็จพระราชดำเนิน ทำให้ทรงเป็นที่รู้จักของบุคคลสำคัญๆ ของโลกโดยทั่วไปเป็นอย่างดี ทั้งนี้ นับว่าทรงมีส่วนช่วยในการเผยแพร่เกียรติภูมิของชาติส่วนหนึ่งด้วย

กรณียกิจของพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต ที่ได้ทรงปฏิบัติอันเป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติและประชาชนนอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีอีกประการหนึ่งที่นับว่าสำคัญยิ่ง ก็คือทรงมีพระทัยเปี่ยมด้วยเมตตากรุณา ทรงห่วงใยในความเป็นอยู่ของประชาชนทั่วไป ได้เสด็จออกไปเยี่ยมเยียนและสงเคราะห์ อนุเคราะห์ประชาชนด้วยการส่งเสริมในทางความเป็นอยู่ การอาชีพ การศึกษา การรักษาพยาบาลในชนบททุกแห่งที่มีโอกาสเสด็จไปถึง ได้ทรงปฏิบัติเป็นประจำมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานอันเป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงอาศัยเป็นกำลังในด้านนี้มาโดยตลอดโดยเฉพาะด้านการพัฒนาทางจังหวัดภาคใต้ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต ได้สนองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในภารกิจที่ได้รับมอบหมายด้วยความกล้าหาญ เต็ดเดี่ยวมิได้หวาดเกรงความยากลำบาก และภยันตรายใด ๆ ในระยะ ๑๐ ปีสุดท้ายของพระชนม์ชีพ ทรงตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ที่จะปฏิบัติภารกิจเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ชาติบ้านเมืองและประชาชนส่วนใหญ่เป็นสำคัญ แม้ว่าบางครั้งต้องเสี่ยงอันตรายต่อชีวิตก็มิได้ทรงย่อท้อ ทรงมีพระอุตสาหะ อย่างแรงกล้าในอันที่จะปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มพระสติกำลัง มุ่งมั่นแต่จะช่วยเหลือประชาชนทั้งในทางวัตถุและทางกำลังใจ จนเป็นที่รักใคร่ของประชาชนในท้องที่หลายจังหวัดในภาคใต้ ถึงกับเรียกพระองค์ท่านว่า ‘เจ้าแม่’

และแล้วในที่สุด เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๐ ในระหว่างที่เสด็จโดยเฮลิคอปเตอร์นำสิ่งของพระราชทานไปตรวจเยี่ยมบำรุงขวัญ ตำรวจทหาร ที่ปฏิบัติหน้าที่อำเภอเวียงสระจังหวัดสุราษฎร์ธานีตามปกติ ขณะที่ประทับอยู่บนเฮลิคอปเตอร์นั้น ทรงทราบจากวิทยุว่ามีตำรวจตระเวนชายแดนได้รับบาดเจ็บสาหัสจากกับระเบิด ๒ คน ด้วยความห่วงใยผู้ได้รับบาดเจ็บ เกรงว่าจะได้รับอันตรายถึงชีวิตหากมิได้รับการรักษาพยาบาลให้ทันทั่วทั้งที่ จึงทรงให้นักบินนำเฮลิคอปเตอร์ร่อนลงเพื่อรับคนเจ็บนำส่งโรงพยาบาล ขณะที่นักบินนำเครื่องร่อนลงต่ำที่ใกล้บ้านเหนือคลอง ได้ถูกผู้ก่อการร้ายไม่ทราบจำนวนซึ่งซุ่มอยู่ภาคพื้นดินระดมยิงอย่างหนักแน่นกระสุนของผู้ก่อการร้ายถูกเฮลิคอปเตอร์ และทะลุเข้ามาถูกพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต เป็นบาดแผลฉกรรจ์ และในที่สุดก็ได้สิ้นพระชนม์บนเฮลิคอปเตอร์ที่นำเสด็จกลับไปยังจังหวัดสุราษฎร์ธานีในวันนั้นเอง นับเป็นเวลา ๑๐ ปี พอดี หลังจากที่เสด็จถึงที่นั่นเป็นครั้งแรก นับพระชันษาได้ ๕๘ ปี

เมื่อพิจารณาถึงกรณียกิจและพระประวัติข้างต้นแล้ว อาจกล่าวได้ว่าพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต

ได้ทรงมีศรัทธาความเชื่อที่ต้งมั่นด้วยความสวามิภักดิ์ จงรักภักดีในองค์พระมหากษัตริยาธิราชเจ้า ในประเทศชาติ และในพระพุทธศาสนา รวมทั้งในกรรมและผลของกรรม จึงมิได้ทรงย่อท้อต่ออันตรายอันจะเกิดขึ้นจากการเสด็จไปปฏิบัติภารกิจเพื่อยังประโยชน์แก่อุศลแก่ผู้อื่น จนถึงกับต้องสละพระชนม์ชีพดังกล่าว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงตระหนัก ซึ่งในความเสียสละเป็นอย่างยิ่งของพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต โดยลำดับมาจนถึงวาระที่สุด จึงทรงพระกรุณาพระราชทานพระราชอุปการะเป็นเกียรติแก่พระศพ โดยเสด็จพระราชดำเนินไป พระราชทานน้ำสรงพระศพ ณ พระที่นั่งทรงธรรม วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เป็นกรณีพิเศษ และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานเป็นการประกาศยกย่อง พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต ให้ปรากฏเป็นที่ประจักษ์ทั่วไป นับตั้งแต่วันตั้งพระศพจนกระทั่งถึงวันพระราชทานเพลิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อทรงพิจารณาถึงกรณีกิจที่ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต ได้รับมอบหมายให้ไปปฏิบัติ จนประสบความสำเร็จเป็นผลดีต่อราชการแผ่นดินจนต้องสิ้นพระชนม์ นับได้ว่าได้ทรงทำคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติ และประชาชนอย่างใหญ่หลวง สมควรแล้วที่จะได้รับการยกย่อง สถาปนาอิสริยยศฐานันดรศักดิ์ให้สูงขึ้น ให้สมกับความคิดความชอบตามแบบอย่างอันมีมาแล้ว แต่กาลก่อน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศสถาปนาพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต เป็นพระเจ้า-วรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๐ อันเป็นวันพระราช-พิธีออกเมรุก่อนหน้าวันพระราชทานเพลิง ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ เพียง ๓ วัน

การสิ้นพระชนม์ของพระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต เป็นเรื่องที่น่าสลดใจอย่างยิ่ง และเป็นการสูญเสียครั้งใหญ่ของชาติบ้านเมืองของเรา นับว่าเป็นสตรีผู้กล้าหาญที่ได้สิ้นพระชนม์ไปโดยเปล่าประโยชน์ วีรกรรมของพระองค์ท่านยังคงเป็นเครื่องเตือนใจปวงชนชาวไทยอยู่ตลอดไป และพวกเราที่อยู่เบื้องหลังควรจะต้องปฏิบัติสืบกันไปไม่มีที่สิ้นสุด

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๑

หม่อมเจ้าหญิงมณฑาทิพย์ กมลาศน์

หม่อมเจ้าหญิงมณฑารพ กมลาสน์

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เรียบเรียง

หม่อมเจ้าหญิงมณฑารพ กมลาสน์ เป็นพระธิดาของพระเจ้าบรมเธอ ชั้น ๔ กรมหมื่น-
ราชศักดิ์สโมสร กับหม่อมวาศ ประสูติเมื่อวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๕ ครั้นมีพระชันษา
ได้ ๔ ปี ก็ทรงเริ่มศึกษาหนังสือไทยที่วัง ซึ่งตั้งอยู่ ณ ตำบลสำราญราษฎร์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
โดยทรงศึกษากับครูไทยชื่อเปลี่ยน และศึกษาภาษาอังกฤษตอนต้นกับครูชาวอินเดียชื่อ บุราสะมี

หม่อมเจ้าหญิงมณฑารพ กมลาสน์ สนพระทัยในการศึกษาวิชาทางหนังสือมาก ดังนั้น
พระบิดาจึงโปรดให้เข้าเป็นนักเรียนอยู่ประจำในโรงเรียนสุนันทาลัย อันเป็นโรงเรียนที่พระบาท-
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงธรรมการ
จัดตั้งขึ้นสำหรับสอนภาษาไทยและภาษาต่างประเทศแก่พระธิดาของพระบรมวงศานุวงศ์ และ
บุตรของข้าราชการ โรงเรียนสุนันทาลัยมีอาจารย์ใหญ่ อาจารย์ที่สองและที่สามเป็นแม่หม่มที่ส่ง
เข้ามาโดยตรงจากประเทศอังกฤษ ครูไทยเป็นเพียงผู้ช่วย ดังนั้นระเบียบการกินอยู่และการฝึกหัด
อบรม จึงใกล้เคียงไปทางโรงเรียนของชาวอังกฤษมากกว่าคนไทย ภาษาที่อาจารย์ใช้พูดกับนักเรียน
ใช้ภาษาอังกฤษเป็นพื้น และเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้นักเรียนของโรงเรียนนี้ แม้จะเรียนยังไม่ทัน
ถึงชั้นหกอันเป็นชั้นสูงสุดของโรงเรียนก็สามารถอ่านเขียนและพูดภาษาอังกฤษได้เป็นอย่างดี
ประกอบกับในระยะแรกของการเปิดสอน นักเรียนมีไม่มากนักจึงเป็นโอกาสให้อาจารย์
และครูอยู่ใกล้ชิดกับนักเรียนดูแลฝึกหัดอบรมได้อย่างทั่วถึง

เพื่อนนักเรียนของหม่อมเจ้าหญิงมณฑารพ กมลาสน์ รุ่นแรก คือ หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา
เทวกุลและ หม่อมเจ้าหญิงจันทรีภา เทวกุล พระธิดาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา-
เทเวศวร์โปกการ คุณเรียบ บุนนาค และ หม่อมชั้น สุริยง ธิดาของพระเจ้าสุรวงศ์วิวัฒน์ศักดิ์
หม่อมหลวงจิตรกุล เพชรดา ธิดาเจ้าพระยาเทเวศวงศ์วิวัฒน์ และคุณเวก ธิดาของเจ้าพระยา-
โชฎีกราชเศรษฐี

ระหว่างที่ทรงศึกษาอยู่ในโรงเรียนสุนันทาลัย หม่อมเจ้าหญิงมณฑารพ กมลาสน์ ได้
ทรงหาโอกาสศึกษาภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาบาลีเพิ่มเติมเสมอ เช่น เวลาที่โรงเรียน
หยุด โดยมีครูพิเศษรับสอนให้ดังนั้นผลของการเรียนจึงปรากฏว่าทรงสอบไล่ได้คะแนนเป็นที่
หนึ่งหลายครั้ง ครั้งสำคัญก็คือ ครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้นักเรียนชายของโรงเรียนราชวิทยาลัยและนักเรียนหญิงของโรงเรียนสุนันทาลัย

ที่สอบได้ชั้นหกแล้ว เข้าสอบชิงทุนหลวง ถึง สกอลาชีพ เพื่อไปศึกษาต่อในต่างประเทศ ผลของการสอบปรากฏว่า หม่อมเจ้าหญิงมณฑาทิพย์ กมลาศน์ ได้คะแนนเป็นที่หนึ่ง แต่ขณะนั้นการส่งเจ้าหญิงไทยไปทรงศึกษา ณ ต่างประเทศยังไม่มีที่นิยม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงพระราชทานเงินสามสิบซึ่งเป็นรางวัลแทนการไปศึกษาเพิ่มเติม ณ ต่างประเทศ

เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ โปรดเกล้าฯ ให้เข้าไปถวายพระอักษรภาษาอังกฤษแด่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ในพระบรมมหาราชวัง และทรงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนราชินีชั่วคราว ผลของการถวายพระอักษรภาษาอังกฤษ ตลอดจนพระอภัยมณีของหม่อมเจ้าหญิงมณฑาทิพย์ กมลาศน์ เป็นที่พอพระทัยของสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระองค์นั้นมาก จึงทรงพระเมตตาประทานพระอุปการะช่วยเหลือทุก ๆ อย่างเท่าที่จะทรงช่วยได้ตลอดมาจนสิ้นพระชนม์

เมื่อสิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ พร้อมด้วยพระราชโอรสและพระราชธิดาในสมเด็จพระบรมชนกนาถ มีพระราชศรัทธาร่วมกันจัดสร้างโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เป็นอนุสรณ์อุทิศถวาย พร้อมกันนั้นได้ฟื้นฟูงานของสภาภาษาไทยให้มีการรักษาพยาบาลซึ่งต่อมารวมโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เข้าดำเนินงานแผนกหนึ่งของสภาภาษาไทย จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถทรงดำรงตำแหน่งอุปนายกผู้อำนวยการสภาภาษาไทย และมีพระดำริเห็นว่า หม่อมเจ้าหญิงมณฑาทิพย์ กมลาศน์ สามารถควบคุมการพยาบาลและโรงเรียนพยาบาลได้ด้วยทรงทราบว่าหม่อมเจ้าหญิงมณฑาทิพย์ กมลาศน์ มีความรู้วิชาภาษาไทยชั้นสูง รู้ภาษาอังกฤษแปลตำราได้ และเป็นนักเรียนพยาบาลเพื่อเป็นครูสอนและเป็นนางพยาบาลชั้นหัวหน้าอยู่ด้วย

เมื่อหม่อมเจ้าหญิงมณฑาทิพย์ กมลาศน์ ทรงสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรวิชาพยาบาลแล้ว ก็รับหน้าที่เป็นหัวหน้ากองโรงเรียนใน พ.ศ. ๒๔๖๑ เป็นผู้ปกครองนักเรียนพยาบาลและครูสอนวิชาพยาบาลกับสอนภาษาอังกฤษ ใน พ.ศ. ๒๔๖๒ ต่อมาก็ทรงได้รับเลื่อนตำแหน่งเป็นหัวหน้ากองพยาบาลและหัวหน้านางพยาบาลจนถึง พ.ศ. ๒๔๘๑

ระหว่างที่หม่อมเจ้าหญิงมณฑาทิพย์ กมลาศน์ ทรงดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองพยาบาลและหัวหน้านางพยาบาลอยู่นั้น ผู้อำนวยการโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์เห็นว่า ประเทศไทยควรจะมีสมาคมนางพยาบาลขึ้นเหมือนกับสมาคมนางพยาบาลในประเทศญี่ปุ่น และในประเทศฟิลิปปินส์ ซึ่งได้สร้างความเจริญให้แก่ประเทศของตนเป็นอันมาก จึงเชิญนางพยาบาลชั้นหัวหน้าของไทยมาประชุมปรึกษาหารือตั้งสมาคมนางพยาบาลแห่งกรุงสยาม และให้อยู่ในความอุปการะของกองบรรเทาทุกข์ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภาภาษาไทย และหม่อมเจ้าหญิงมณฑาทิพย์ กมลาศน์ ทรงได้รับเลือกเป็นนายกของสมาคมนางพยาบาลแห่งกรุงสยาม จึงนับว่าหม่อมเจ้าหญิงมณฑาทิพย์ กมลาศน์

เป็นนายกของสมาคมนางพยาบาลเป็นคนแรก

สมาคมนางพยาบาลตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๐ จอมพล สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตร-
สุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ในฐานะที่ทรงดำรงตำแหน่งอุปนายกสภาอากาศไทย
ขณะนั้น เสด็จเปิดสมาคมเมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ ณ ตึกสุทธาพิทย โรงพยาบาล
จุฬาลงกรณ์ และทรงสนับสนุนสมาคมตลอดมา

ส่วนตราของสมาคมที่เป็นรูปดาวแฉกสีทอง มีตัวอักษรว่า สมาคมนางพยาบาลแห่งกรุงสยาม
เป็นขอบนอกของรูปข้างเผือกสามเศียรอยู่กลางนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรม-
พระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพระกรุณาออกแบบประทาน

หม่อมเจ้าหญิงมณฑารพ กมลาสน์ ทรงพยายามสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่สมาคม
นางพยาบาลทุกวิถีทาง เช่น จัดให้มีการแสดงปาฐกถาเผยแพร่ความรู้ ออกหนังสือจดหมายเหตุ
นางพยาบาลจำหน่ายแก่สมาชิกโดยทรงดำรงตำแหน่งบรรณาธิการ ทรงติดต่อกับหนังสือพิมพ์-
รายวันบางกอกไทม์ฉบับภาษาอังกฤษ เพื่อแก้ไขความเข้าใจผิดระหว่างคนไข้และเจ้าหน้าที่ที่มี
ผู้นำไปลงเป็นทำนองติเตียนโรงพยาบาลและนางพยาบาล

ส่วนงานด้านการรักษาพยาบาล ก็ทรงใฝ่พระทัยที่จะให้ผู้ป่วยได้รับการรักษาพยาบาลเป็น
อย่างดี ทรงจัดวางระเบียบแบบแผนการรักษาพยาบาลให้เข้าแบบโรงพยาบาลของต่างประเทศที่
เจริญแล้ว โดยจัดหานางพยาบาลที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศมาเป็นผู้ช่วย นอกจากนี้ยัง
ทรงช่วยการศึกษาของชาติ ด้วยการจัดตั้งโรงเรียนเด็ก ๆ ขึ้นในโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ให้ชื่อ
ว่า “โรงเรียนเจ้าบำรุง” เพื่อให้การศึกษาแก่บุตรธิดาของผู้ยากจนและของคนงานที่ทำงานอยู่ใน
สภาอากาศไทย ทรงจัดหาครูมาสอน โดยใช้ทุนทรัพย์ส่วนพระองค์โดยตลอด และทรงริเริ่มหา
เงินบำรุงโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ด้วยวิธี “ขายน้ำชาเพื่อการกุศล” ตามสถานที่ชุมนุมชนพักผ่อน-
หย่อนใจ เช่น ตำบลสี่แยกพญาไท พุทศาลาแดง ในฤดูที่มีการเล่นวาว เป็นต้น เพื่อให้ผู้ที่มา
พักผ่อนได้รับความสำราญและรู้เรื่องกิจการของสภาอากาศไทยไปพร้อมกันด้วย

ด้านการปกครองนั้น ปรากฏว่า หม่อมเจ้าหญิงมณฑารพ กมลาสน์ ทรงวางพระองค์ใน
ฐานะผู้บังคับบัญชาเป็นที่นิยมชมชอบของผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาโดยทั่วไป กล่าวคือ ทรงใช้วิธี
ปกครองแบบแม่ปกครองลูกจะว่ากล่าวสั่งสอนและช่วยเหลือก็เป็นไปทางที่ชอบและยุติธรรม

พลตรี พระยาดำรงแพทยาคณ (ชื่น พุทธิแพทย์) ได้กล่าวสรรเสริญพระเกียรติคุณของ
หม่อมเจ้าหญิงมณฑารพ กมลาสน์ ไว้ว่า

“สิ่งที่หม่อมเจ้าหญิงมณฑารพ มีอยู่ในพระนิสัยอีกอย่างหนึ่ง ก็คือ วินัย ปฏิบัติตามคำสั่ง
ของผู้บังคับบัญชาโดยเคร่งครัด หรือถ้าสงสัยก็ไปสอบถามผู้สั่ง และทรงพยายามเรียนหาความรู้
จากผู้ใหญ่เสมอ ฉะนั้น งานจึงดำเนินไปด้วยดี และผู้ใต้บังคับบัญชาของท่านก็ปฏิบัติตามเป็น

ชั้น ๆ ลงไปตามลำดับ วินัยจึงเกิดขึ้น อันเป็นหลักสำคัญในการปกครองและการปกครองก็เป็นระเบียบเรียบร้อย นี่แหละเป็นหลักสำคัญของสำนักต่าง ๆ ถ้าผู้น้อยหย่อนวินัย ผู้ใหญ่ไม่เอาใจริงการงานก็ย่อมปั่นป่วนเป็นธรรมดา การทำงานโดยซื่อสัตย์สุจริต และการมีวินัยคืออย่างหม่อมเจ้าหญิงมณฑการพนี้สมควรเป็นตัวอย่างอันดีแก่กุลสตรีทั้งหลายสืบไป”

หม่อมเจ้าหญิงมณฑการพ กมลาสน์ ประวรพระโรคความดันของโลหิตสูง ได้เสด็จไปประทับรักษาพระองค์ที่วังหม่อมเจ้าสุทธดิเดช ชยางกูร แต่ย้ายไปประทับที่วังหม่อมเจ้าพระปรีชา กมลาสน์ พระอาการทรงกับทรุด จนถึงวันสิ้นชีพิตักษัย เมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๑ รวมพระชนม์ได้ ๕๖ ปีกับ ๑๒ วัน หากพระองค์ท่านจะทรงทราบด้วยญาณวิถีดุจว่า บัดนี้สมาคมนางพยาบาลแห่งกรุงสยาม หรือสมาคมนางพยาบาลแห่งประเทศไทยในบัดนี้ได้มีความเป็นปึกแผ่น ความสามัคคีพร้อมเพรียง ความเข้มแข็งของคณะกรรมการที่ปฏิบัติงานให้แก่สมาคมสืบเนื่องต่อมาจนเจริญก้าวหน้า และอยู่ในพระอุปถัมภ์ของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ก็คงจะทรงปลาบปลื้มหาน้อยไม่เพราะการณ์ทุกอย่างเป็นไปตามพระประสงค์ที่ได้ทรงพระอุตสาหะสร้างขึ้นมาทุกประการแล้ว.

[illegible]

หม่อมเจ้าหญิงจันทร์ภา เทวกุล

หม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภา เทวกุล

ศาสตราจารย์ พันตรีหญิง คุณหญิงพะอบ โปษะกฤษณะ เรียบเรียง

วันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๒๗ เมื่อนับย้อนขึ้นไป ๑๐๐ ปีเป็นวันประสูติของม.จ.หญิงจันทรนิภา เทวกุล นักการศึกษาสำคัญของชาติองค์หนึ่ง

หม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภา เทวกุล เป็นพระธิดาองค์ที่ ๔ ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการกับหม่อมใหญ่ เทวกุล เป็นชนิษฐาร่วมพระมารดาเดียวกันกับหม่อมเจ้าหญิงอัปสรสมาน กิตติยากร พระอัยกีของสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ และหม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล อาจารย์ใหญ่โรงเรียนราชินี ประสูติที่วังสะพานด้านใน ใกล้ศาลาเฉลิมกรุงในปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๗ ครั้นเจริญพระชันษาได้ ๕ ปี พระบิดาทรงส่งให้เข้าศึกษาในโรงเรียนสุนันทาลัย จนจบชั้นมัธยมปีที่ ๖ ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดในสมัยนั้นเมื่อพ.ศ. ๒๔๔๐ ทรงมีความรู้แตกฉานทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษเพราะหลักสูตรการเรียนการสอนในสมัยนั้นต่างจากสมัยนี้มากโดยมุ่งให้มีความสามารถใช้ภาษาไทยเป็นสื่อความหมายได้อย่างดี และให้มีความรู้ภาษาอังกฤษสามารถเข้าใจจนนำความรู้ที่ได้รับมาใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ สมความมุ่งหมาย ประกอบกับจำนวนนักเรียนมีไม่มาก ครูทั้งครูไทยและครูชาวต่างประเทศจึงกวาดขันนักเรียนได้เต็มที่ ส่วนวิชาความรู้อื่น ๆ ก็ให้ได้รับความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ผู้ที่จบการศึกษาชั้นนี้จึงปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพสูง

เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนสุนันทาลัยแล้วได้ไปประทับที่พระตำหนักของสมเด็จพระศรีสวรินทิรา พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ตั้งแต่ยังดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชเทวี สมเด็จพระนางเจ้าฯ ทรงไว้วางพระราชหฤทัย และทรงใช้สอยในพระราชภารกิจส่วนพระองค์ หม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภาทรงตั้งพระทัยสนองพระเดชพระคุณด้วยความจงรักภักดีเป็นที่ยิ่งต่อมา สมเด็จพระนางเจ้าฯ ได้ทรงมอบภารกิจทั้งปวงในสำนักของพระองค์ให้ดูแลโดยสัทธิดา ม.จ.หญิงจันทรนิภา มีพระอัยยาศัยละมุนละม่อมและพระจริยวัตรน่ารัก จึงเป็นที่โปรดปรานของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าลูกเธอทุกพระองค์ที่พระตำหนักนั้น และเป็นที่นับถือยำเกรงของบรรดาเจ้านายและข้าราชการบริพารในพระตำหนักนั้น

ต่อมาเมื่อสมเด็จพระนางเจ้าฯ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีผู้มาช่วยแบ่งเบาภารกิจในพระตำหนักในวังหลวง ให้เบาบางลง เมื่อพ.ศ. ๒๔๕๑ หม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภา ได้ทรงรับหน้าที่เป็นครูสอนประจำโรงเรียนราชินี ซึ่งย้ายมาอยู่โรงเรียนสุนันทาลัยเดิมที่ถนนมหาธาตุอันเป็นที่ตั้งในปัจจุบันนี้ เพื่อช่วยเหลือ

หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ผู้ทรงดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนนั้นแต่ก็ยังทรงกลับไปปฏิบัติราชการในวังหลวงด้วยเป็นครั้งคราว จนมีผู้มารับหน้าที่แทนโดยสืบทอดแล้ว จึงเสด็จมาประทับที่โรงเรียนราชินีเป็นประจำ

หม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภา ทรงรับหน้าที่สอนภาษาอังกฤษและวิชาคำนวณในชั้นสูง และได้ทรงช่วยแบ่งเบางานในหน้าที่อาจารย์ใหญ่ของหม่อมเจ้าพิจิตรจิราภาด้วย โดยทรงปฏิบัติหน้าที่เป็นอาจารย์รองหรือตำแหน่งรองผู้อำนวยการในปัจจุบันของโรงเรียนนั้น หม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภา ทรงสนพระทัยในการสอน และทรงช่วยงานของหม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภาอย่างเข้มแข็งทั้งในด้านวิชาการ ด้านบริหารและการริเริ่มเพื่อพัฒนาการศึกษาของนักเรียนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น อาทิ เปิดแผนกวิสามัญศึกษาอีก ๒ ปี ต่อจากมัธยมบริบูรณ์ โดยมีหลักสูตรสอนภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศส และให้นักเรียนได้เรียนจากครูชาวต่างประเทศ นักเรียนของโรงเรียนสตรีอื่นที่ต้องการศึกษาในชั้นสูงต่อไปต้องมาศึกษาต่อที่โรงเรียนราชินี เพราะเป็นโรงเรียนที่เปิดสอนแต่เพียงแห่งเดียว นับได้ว่าหม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภาเป็นกำลังสำคัญของหม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา อาจารย์ใหญ่และมีส่วนในการช่วยประสานความเจริญรุ่งเรืองแก่โรงเรียนราชินีด้วยองค์หนึ่ง หม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภา จึงเป็นที่รักและเคารพของนักเรียนราชินี เมื่อกล่าวถึงท่านอาจารย์ใหญ่ก็มักจะคู่กันไปกับท่านอาจารย์น้อย เสมอ

พระปรีชาสามารถของหม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภา ในการปฏิบัติงานในโรงเรียนราชินี ได้เป็นที่ประจักษ์แก่เสนาบดีกระทรวงธรรมการหรือกระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงธรรมการ จึงได้ทูลขอหม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภาจากหม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภาเพื่อไปดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่โรงเรียนเบญจมราชาลัยโรงเรียนสตรีอันดับหนึ่งและเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีแห่งเดียวในขณะนั้นเพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้น ดังข้อความตอนหนึ่ง ในพระประวัติสดุดีพระเกียรติของหม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ในวาระประสูติครบร้อยปีขององค์ท่าน เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๒๔ มีความว่า

“เรื่องความมีพระทัยกว้าง เห็นแก่ส่วนรวมและชาติบ้านเมืองนั้น ท่านทรงปฏิบัติคุณธรรมข้อนี้อย่างมั่นคงดังจะเห็นได้จากการตัดสินใจพระทัยอนุญาตให้หม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภา ไปดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่โรงเรียนเบญจมราชาลัย ตามคำทูลขอของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงธรรมการสมัยนั้น เมื่อพ.ศ. ๒๔๖๕ หม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภา นั้นทรงเป็นประดุจพระพาหาของท่าน แต่ท่านก็มิได้ทรงหวงไว้ ทั้งนี้เพราะทรงเห็นแก่ประโยชน์ของชาติบ้านเมืองมากกว่าประโยชน์ของพระองค์เอง ฉะนั้นจึงทรงยินดีประทานหม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภา เทวกุล ซึ่งนักเรียนราชินีเรียกกันว่า “ท่านอาจารย์น้อย” ให้ ท่านอาจารย์น้อยก็ทรงยินดีไปบุกเบิกและปรับปรุงโรงเรียนเบญจมราชาลัยให้ดีไม่แพ้เจ้าพี่ของท่านเลย”

หม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภา เทวกุล ได้ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่โรงเรียนเบญจมราชาลัย ตั้งแต่พ.ศ. ๒๔๖๕ ท่านได้แก้ไขและปรับปรุงระเบียบวิธีการสอนหลายอย่าง และได้นำบางสิ่งบางอย่างที่เคยปฏิบัติมาแล้วเป็นผลดีที่โรงเรียนราชินีมาเสริมหลักสูตรให้นักเรียนได้มีความรู้เหมาะสมแก่สมัยเช่นการเปิดหน่วยอนุภาษาดพร้อมทั้งโรงเรียนราชินีในปีแรกที่ทรงดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ สอนให้นักเรียนรู้จักบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นและให้ถือคำนี้เป็นคำปณิธานของอนุภาษาด เปิดหลักสูตรสอนและอบรมให้รักษานามยทั้งของตนเองและส่วนรวมได้ทรงแต่งบทละครที่เกี่ยวกับอนามยแสดงในพิธีประจำหน่วยของอนุภาษาดในวันกาชาดประจำปีก็ได้ส่งนักเรียนไปแสดงละครและร่วมกิจกรรม ต่อมาได้มีการวางหลักสูตรมีการสอบเลื่อนชั้นจากการเริ่มต้นเป็นอนุตรี ขึ้นเป็นอนุโท และอนุเอก ครั้งหนึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้นำเข้ามาเป็นวิชาหนึ่งในหลักสูตร ถึงกับกำหนดว่าผู้ที่สำเร็จประโยคมัธยมบริบูรณ์หญิง (ม.๘) จะต้องสอบได้เป็นอนุเอก เช่นเดียวกับวิชาลูกเสือของนักเรียนชาย กิจการอนุภาษาดได้วัฒนาการเป็นยุวกาชาดในปัจจุบัน

งานที่สำคัญในการปรับปรุงด้านวิชาสามัญคือได้ทรงขยายชั้นเรียนขึ้นที่โรงเรียนเบญจมราชาลัยอีก ๒ ชั้นเช่นเดียวกับที่เปิดสอนที่โรงเรียนราชินี เรียกว่าชั้นมัธยมวิสามัญหญิงรับนักเรียนที่จบชั้นมัธยมปีที่ ๖ ซึ่งเป็นมัธยมบริบูรณ์หญิงในสมัยนั้นมาเรียนต่ออีก ๒ ปี โดยเน้นหนักไปทางภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส ท่านได้ทรงทดลองเปิดสอนมัธยมวิสามัญปีที่ ๑ เมื่อพ.ศ. ๒๔๖๕ และทรงรับสอนภาษาอังกฤษบทละครฉบับจริงของ วิลเลียม เชกสเปียร์ และได้ทรงเชิญอาจารย์พิเศษที่เชี่ยวชาญทางภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส มาสอนนับได้ว่าเป็นครั้งแรกที่มีการเชิญอาจารย์พิเศษมาเพื่อให้นักเรียนได้มีความรู้กว้างขวางและตรงสายตามที่ต้องการ ต่อมาในปีพ.ศ. ๒๔๗๑ จึงได้ใช้หลักสูตรเดียวกับนักเรียนชายและมีสิทธิเข้าสอบชิงทุนเล่าเรียนหลวงด้วย

หม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภา ได้ทรงนำความเจริญมาสู่โรงเรียนเบญจมราชาลัย หลายประการซึ่งไม่สามารถจะนำมากล่าว ณ ที่นี้ให้ครบถ้วนได้ สิ่งใดที่เคยทรงปฏิบัติที่ร.ร. ราชินีแล้วได้ผลดีก็นำมาใช้ สิ่งใดที่ริเริ่มไว้ก็นำมาสานต่อแต่ก็ทรงพยายามที่จะให้กลมกลืนกับหลักสูตรเดิมที่มีอยู่หรือบางเรื่องก็เสริมขึ้นคล้ายกิจกรรมนอกหลักสูตรในปัจจุบันนี้ เช่นวิชาการขับร้องเพลงไทยซึ่งใช้เนื้อร้องเพลงจริยธรรม การฝึกกายบริหารแบบสากลให้บริหารทุกส่วนของร่างกายให้ถูกต้องดังที่เป็นที่นิยมกันในปัจจุบันนี้ หม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภาทรงปรับปรุงทั้งในด้านพุทธศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา หัตถศึกษา คหกรรมศาสตร์ตลอดจนกิริยามารยาท ซึ่งเป็นคุณวิเศษที่นักเรียนหญิงควรรู้ควรประพฤติ และด้วยเหตุที่ประทับเป็นประจำที่ตำหนักในโรงเรียนเบญจมราชาลัยที่ทางราชการจัดถวาย จึงทรงใกล้ชิดสนิทสนมกับนักเรียน กอปรด้วยไม่ทรงถือองค์นักเรียนจึงเคารพรักเป็นที่ยิ่ง สามารถรับการถ่ายทอดวิชาความรู้ต่างๆ ได้เป็นอย่างดี หม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภาได้

เจ้าน้องมาช่วยเหลือเป็นกำลังสำคัญอีกองค์หนึ่งคือ หม่อมเจ้าหญิงสมรศรีโสภา เทวกุล ด้วยเหตุที่โรงเรียนเบญจมราชาลัยเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูแห่งเดียวในประเทศไทย นักเรียนโรงเรียนใดที่ต้องการจะเป็นครูต้องมาศึกษาต่อที่โรงเรียนนี้ กระทรวงศึกษาธิการจัดส่งนักเรียนทุนของจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศมาศึกษาเมื่อจบการศึกษาแล้วก็กลับไปสอนตามภูมิลำเนาเดิม จึงกล่าวได้ว่าโรงเรียนเบญจมราชาลัยเป็นแหล่งผลิตครูสตรีทั่วประเทศ ฉะนั้นสิ่งใดที่ได้รับการสอนและอบรมไว้จากโรงเรียนซึ่งม.จ.หญิงจันทร์ภา เทวกุล เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทให้จึงแผ่ขยายไปทั่วประเทศ แต่เดิมที่โรงเรียนเบญจมราชาลัยเปิดสอนเพียงวิชาครูมูลและวิชาครูประถม หม่อมเจ้าหญิงจันทร์ภา เทวกุล ทรงเห็นว่าควรที่จะขยายให้ถึงขั้นวิชาครูมัธยมซึ่งมีข้อบังคับว่าจะต้องจบวิชาสามัญชั้นมัธยมปีที่ ๘ หรือเทียบเท่าเมื่อโรงเรียนเบญจมราชาลัยเปิดวิชาสามัญเทียบเท่า ม. ๘ แล้วก็ควรเปิดวิชาครูมัธยมขึ้น จึงทรงขออนุญาตเปิดสอนวิชาครูมัธยมด้วยในปี พ.ศ. ๒๔๖๕ กระทรวงศึกษาธิการก็อนุญาต หม่อมเจ้าหญิงจันทร์ภา จึงเป็นผู้ริเริ่มเปิดทางให้ครูสตรีได้มีวิทยฐานะสูงขึ้น ผู้สำเร็จวิชาครูมัธยมถ้าทำราชการครูจะได้รับพระราชทานเงินเดือน ๘๐ บาท ในสมัยที่ค่าของเงินบาทยังสูงอยู่มาก

ต่อมาเมื่อกิจการของโรงเรียนเบญจมราชาลัยเข้ารูปรอยดีแล้ว สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ สมเด็จพระบรมราชชนกในรัชกาลปัจจุบัน ผู้สนพระราชหฤทัยในกิจการโรงพยาบาลศิริราชสมัยนั้น ได้ทรงขอให้หม่อมเจ้าหญิงจันทร์ภา เทวกุล ไปเป็นผู้ปกครองนักเรียนและนางพยาบาลที่โรงพยาบาลศิริราชอีกตำแหน่งหนึ่ง เพราะทรงคุ้นเคยและตระหนักในความสามารถและความเข้มแข็งในการทำงานของหม่อมเจ้าหญิงจันทร์ภา เทวกุล ท่านก็สนองพระราชประสงค์และเข้ารับตำแหน่งเพิ่มเติมนี้ในปีพ.ศ. ๒๔๗๑ ด้วยความเต็มพระทัยและด้วยพระวิริยะอุตสาหะอย่างเต็มที่ แต่ผลงานยังมีทันได้ปรากฏสมเด็จพระบรมราชชนก ทรงพระประชวรหนัก เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๒ ด้วยความคุ้นเคยและเคารพรักในสมเด็จพระบรมราชชนก และเป็นที่ยาวพระราชหฤทัยของสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้ามาแต่เดิม ได้ทรงเข้าช่วยถวายเป็นการพยาบาลอย่างใกล้ชิดตลอดมา จนสมเด็จพระบรมราชชนกสวรรคต ต่อมาไม่นานหม่อมเจ้าหญิงจันทร์ภา ก็เริ่มประชวรด้วยโรคประสาทไม่สามารถจะปฏิบัติงานได้ จึงทรงลาออกจากการงานทุกตำแหน่งเมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๔๗๕ สิ้นชีพิตักษัยเมื่อวันที่ ๗ มิถุนายน ๒๔๘๘

ด้วยเหตุที่หม่อมเจ้าหญิงจันทร์ภา ได้ทรงเคยเป็นอาจารย์ใหญ่ อาจารย์รองถึงสองโรงเรียน เป็นผู้ปกครองนักเรียนและนางพยาบาลที่โรงพยาบาลศิริราชและยังได้ทำหน้าที่ครูสอนครูทั่วประเทศ จึงทรงมีศิษยานุศิษย์และผู้เคารพนับถือพระองค์มากมาย ผลงานของหม่อมเจ้าหญิงจันทร์ภา เทวกุล จึงไปแผ่ขยายได้ไกล โดยเฉพาะในด้านการศึกษาศิษยานุศิษย์ของท่านได้ดำรงตำแหน่งสำคัญๆ ในกระทรวงศึกษาธิการก็มากหลาย นับตั้งแต่ ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ผู้อำนวยการโรงเรียน

จนถึงรองอธิบดี อธิบดี รองปลัดกระทรวง ซึ่งเป็นตำแหน่งที่คุมมนโยบายและบริหารการศึกษา
ของชาติ หม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภา เทวกุล เป็นผู้บุกเบิกการศึกษาของสตรีไทยให้พัฒนามาเป็น
ลำดับโดยแท้ จึงนับได้ว่าหม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภา เป็นนักการศึกษาสำคัญของชาติองค์หนึ่ง

ในวันนี้หากหม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภา จะดำรงชนม์ชีพอยู่ก็จะมีพระชันษาครบ ๑๐๐ ปีแม้
ว่าท่านจะถึงชีพิตักษัย ไปเป็นเวลา ๓๕ ปี แล้วก็ตามผลงานของท่านก็ยังปรากฏเป็นผลสืบเนื่อง
มาเป็นที่ประจักษ์แก่ทางราชการและเป็นที่ประทับใจแก่ศิษยานุศิษย์ หากท่านทรงมีญาณวิถีดวง
จะทรงทราบถึงความมกตัญญูตเวทีตา ที่บรรดาศิษย์จัดงานเทิดพระเกียรติของท่านด้วยการเผยแพร่
พระเกียรติคุณให้ทราบกันโดยทั่วไปในโอกาสสำคัญนี้

ออกรายการ

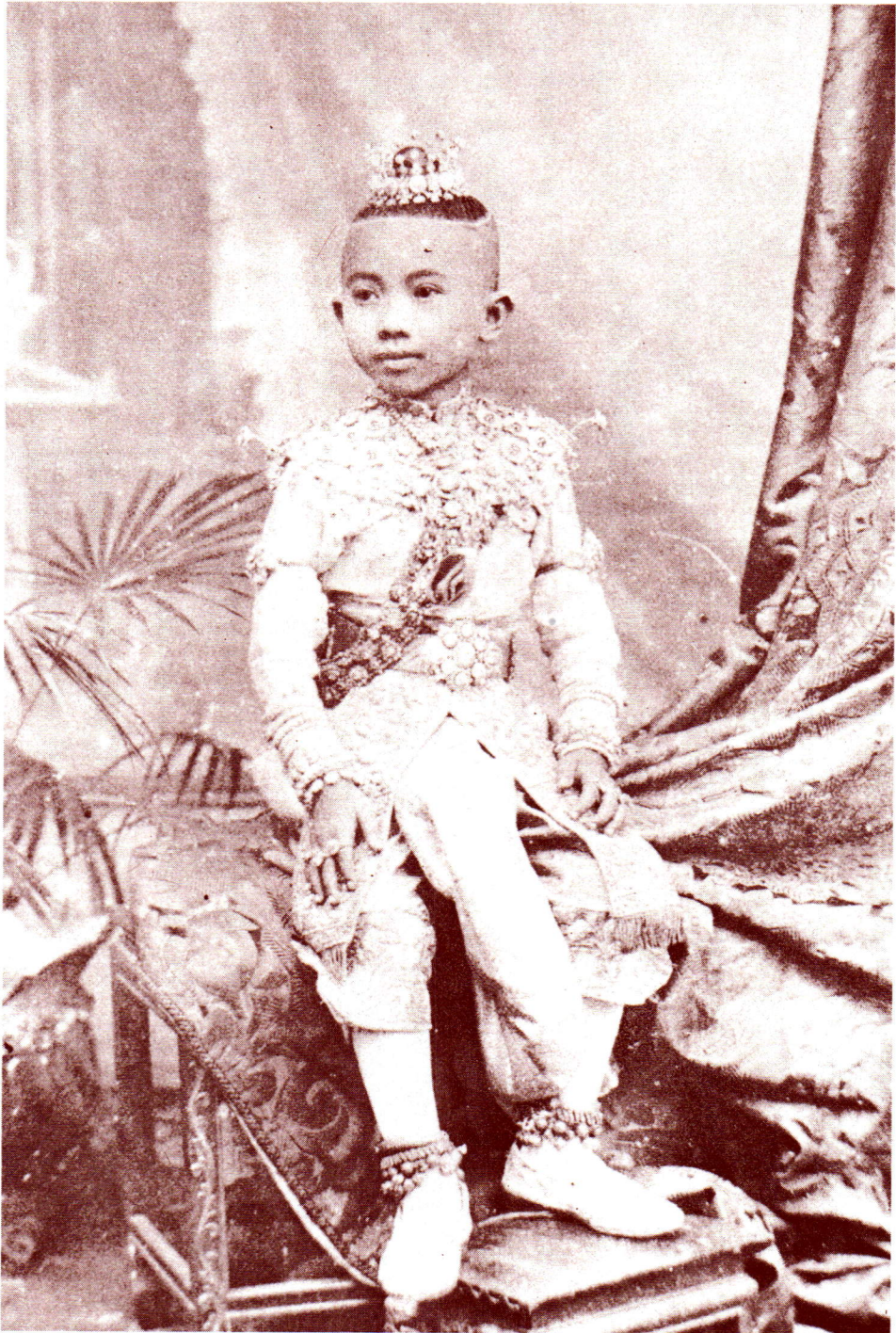
สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

๒๕ เมษายน ๒๕๒๗

ม.จ.พูนพิศมัย ดิศกุล แต่งองค์ในวันฟังพระสวดมนต์ในพิธีตรุษ ก่อนเทศกาลฉัตร
(พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา แต่งองค์ประทาน)

สมเด็จพระราชินีนาถรำภา และ ม.จ.พูนพิสมัย ดิศกุล

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล

นางสาวนิดา สถิตานนท์ เรียบเรียง

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล เป็นพระธิดาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และหม่อมเนื้อย ดิศกุล ประสูติเมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๕ ณ วังสามยอด กรุงเทพฯ ได้ทรงศึกษาอบรมวิชาสำหรับกุลสตรี จากสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ทรงศึกษาวิชาภาษาอังกฤษจากครูสตรีชาวอังกฤษ และศึกษาภาษาฝรั่งเศสจากครูสตรีชาวฝรั่งเศส ทรงสามารถรับสั่งภาษาต่างประเทศทั้งสองภาษานี้ได้อย่างคล่องแคล่ว ในยุคสมัยที่สตรีไทยในยุคเดียวกัน น้อยคนจะสามารถเช่นนั้น

ส่วนการศึกษาทางวิชาการทั้งในด้านศาสนา สังคม ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล ทรงได้รับความรู้อย่างดีเลิศจากพระบิดา คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งทรงได้รับการยกย่องว่าเป็น “บิดาแห่งประวัติศาสตร์” ทั้งนี้ เนื่องจากพระมารดาเสียชีวิตตั้งแต่หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล ยังทรงพระเยาว์ จึงทรงใกล้ชิดกับพระบิดามาก ในระหว่างที่พระบิดาทรงดำรงตำแหน่ง เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และเสด็จตรวจราชการมณฑลต่าง ๆ ของประเทศไทย หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล ก็ได้ตามเสด็จไปยังทุกภาคของประเทศไทยด้วย จึงทรงได้รับความรู้เกี่ยวกับบ้านเมืองและขนบธรรมเนียมประเพณีของภาคต่าง ๆ เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ยังได้ตามเสด็จพระบิดาไปประเทศต่าง ๆ ในยุโรปหลายประเทศเมื่อเดือนเมษายน - กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้ทรงเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินและสมเด็จพระบรมราชินี ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ของยุโรปหลายพระองค์ จึงทรงได้รับความรอบรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับต่างประเทศด้วย ประกอบกับทรงมีความสนพระทัย และด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์เอง ได้ทรงนำความรู้และประสบการณ์เหล่านั้นมาเป็นประโยชน์เป็นอันมาก

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล ทรงสนพระทัยและศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง และเข้าพระทัยในหลักธรรมอย่างลึกซึ้ง ได้บำเพ็ญพระกรณียกิจเกี่ยวกับพุทธศาสนาหลายประการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้ทรงรับเชิญเป็นผู้บรรยายเกี่ยวกับพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัย ชานฟรานซิสโกเป็นเวลา ๑ ปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้ทรงรับเป็นที่ปรึกษาของกลุ่มศึกษาพุทธศาสน์ซึ่งก่อตั้งขึ้นในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นครั้งแรก ได้เสด็จคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยสัปดาห์ละ ๒ ครั้ง เพื่อประทานความรู้และคำปรึกษาแก่นิสิตที่สนใจหรือมีปัญหาโดยจะทรงแนะนำข้อคิดเห็น

ตามหลักธรรมะเพื่อให้นำไปปฏิบัติ นอกจากนี้ได้ทรงเป็นที่ปรึกษาของชมรมพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กับได้ทรงแสดงปาฐกถา ตามที่หน่วยงานต่างๆ ทูลเชิญหลายแห่ง เช่น วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร วิทยาลัยการทัพบก วิทยาลัยการปกครอง ระดับสูงของกระทรวงมหาดไทย รวมทั้งทรงเป็นวิทยากรให้แก่คณะลูกเสือชาวบ้านบางรุ่นที่ทูลเชิญและแสดงปาฐกถาธรรมแก่ นักเรียน นิสิต นักศึกษา ในจังหวัดต่างๆ หลายแห่ง

หอสมุดดำรงราชานุภาพซึ่งจัดเป็นแบบหอสมุดอนุสรณ์ รวบรวมเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสิ่งของเครื่องใช้ส่วนพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ก็ได้ทรงริเริ่มและประทานให้เป็นสมบัติของชาติเปิดให้ประชาชน นักเรียน นิสิต นักศึกษาและชาวต่างประเทศเข้าชมและศึกษาหาความรู้ หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ได้ทรงอุทิศเวลาเสด็จหอสมุดแห่งนี้เป็นประจำทุกวันอาทิตย์เป็นเวลาหลายปีติดต่อกัน เพื่อให้โอกาสแก่ผู้ที่สนใจประวัติศาสตร์ โบราณคดี และเรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทูลถามปัญหาต่างๆ จากพระองค์ท่านเอง โดยจะทรงอธิบายชี้แจงอย่างเต็มพระทัยเสมอ

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ได้ทรงแต่งหนังสือต่างๆ หลายเล่ม เรื่องที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา ชื่อเรื่อง “ศาสนคุณ” เป็นหนังสือสอนพุทธศาสนาแก่เด็ก ได้รับพระราชทานรางวัลที่ ๑ ในการประกวด พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชพิธีวิสาขบูชา พ.ศ. ๒๔๙๒ กับทรงพระราชนิพนธ์คำนำไว้ว่า “ข้าพเจ้าใคร่จะชมความสามารถและความพยายามของหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ที่ได้แต่งหนังสือเข้าประกวดได้รับรางวัลเป็นครั้งแรก ข้าพเจ้าขออนุโมทนาในกุศลกรรมของเธอ”

เรื่องที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียม ก็ได้ทรงนิพนธ์เรื่อง “ประเพณีไทย” ขึ้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับชีวิตคนไทย ตั้งแต่การทำขวัญวัน ทำขวัญเดือน โขนจุก บวชเณร บวชพระ แต่งงาน จนถึงพิธีเกี่ยวกับศพและการเผาศพ

เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางท่องเที่ยว ได้ทรงแต่งไว้ทั้งเรื่องที่เป็นการเดินทางท่องเที่ยวในประเทศ และต่างประเทศ ได้ทรงแสดงทัศนคติและประโยชน์ของการเดินทางท่องเที่ยวไว้บางตอน เช่นในเรื่อง “โลกมนุษย์” เมื่อเสด็จเวนิส ทรงเล่าว่า “เป็นการสนุกอีกอย่างหนึ่งที่ไปเที่ยวกับพวกนักท่องเที่ยว เพราะได้รู้จักกับคนแปลกๆ แทบทั่วโลก และมีอัชฌาศัยต่างๆ กัน แต่โดยมากเป็นคนดีและมีทุกข์ พ่อแม่พาลูกมาเล่าเรียนกับตัวเองก็มี เด็กสาว ๆ มาจากมหาวิทยาลัยกันเป็นคณะก็มี คนแก่หมดกิจธุระแล้วก็เที่ยวดูโลกก็มี พวกผู้ดีเก่าๆ ก็มี ทำให้ได้ความรู้แลกเปลี่ยนกันมากมาย”

ในการเสด็จไปประชุมที่ต่าง ๆ จะทรงนิพนธ์เรื่องเกี่ยวกับการเดินทางไปประชุมด้วยเสมอ

เล่มล่าสุดเป็นการเสด็จไปเยือนสหภาพโซเวียต ลอนดอน และปารีส

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ได้ทรงรับเป็นกรรมการบริหารของพุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๓ ได้ทรงร่วมในคณะผู้แทนไทยไปประชุมก่อตั้งองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกหรือองค์การ พ.ส.ล. ขึ้นที่กรุงโคลอมโบ ประเทศศรีลังกา พ.ศ. ๒๔๙๖ ทรงได้รับเลือกเป็นรองประธานองค์การ พ.ส.ล. ต่อมาในการประชุมใหญ่ ครั้งที่ ๑ ขององค์การที่สาธารณ ประเทศอินเดีย เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ ที่ประชุมได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ให้ทรงดำรงตำแหน่งประธานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก กับให้สำนักงานใหญ่และสำนักงานเลขานุการขององค์การ ตั้งอยู่ในประเทศไทย จนถึง พ.ศ. ๒๕๑๑

ในการประชุมใหญ่ขององค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ครั้งที่ ๕ ที่กรุงกัวลาลัมเปอร์ และปีนัง เมื่อวันที่ ๑๓-๒๐ เมษายน ๒๕๑๒ ที่ประชุมก็ได้ลงมติด้วยคะแนนเสียงเป็นเอกฉันท์ให้ทรงดำรงตำแหน่งประธานองค์การอีกสมัยหนึ่ง ถึง พ.ศ. ๒๕๑๕ กับมีมติให้ตั้งสำนักงานใหญ่เป็นการถาวรอยู่ในประเทศไทย นับว่าได้ทรงเสริมสร้างเกียรติภูมิแก่ประเทศชาติด้วย

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ได้ทรงรับเลือกด้วยคะแนนเสียงเป็นเอกฉันท์ ให้ดำรงตำแหน่งประธานขององค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ในการประชุมใหญ่ครั้งที่ ๑๑ และในการประชุมใหญ่ครั้งหลังสุด เมื่อวันที่ ๒๐-๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๓ ที่กรุงเทพฯ และเชียงใหม่ก็ได้ทรงรับเลือกอีกเป็นสมัยที่ ๔ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความรู้ความสามารถ และการยกย่องนับถือที่ทรงได้รับจากพุทธศาสนิกชนในศูนย์ภาคีขององค์การ พ.ส.ล. ๖๖ ศูนย์จาก ๓๔ ประเทศ

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล เสด็จรอบโลกมาแล้ว ๒ ครั้ง โดยทรงไปเยือนศูนย์ขององค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ทั้งในอินเดีย หลายประเทศในยุโรป สหรัฐอเมริกา คานาดา ตะวันออกไกล และสหภาพโซเวียต ได้ทรงบรรยายเกี่ยวกับหลักธรรมะของพุทธศาสนาในทุกประเทศที่เสด็จ

สมาชิกศูนย์ภาคีส่องกง สรรเสริญว่าทรงเป็น The living god และคนจีน สิงคโปร์ สดุดีว่าเป็นเจ้าแม่กวนอิมผู้บริสุทธิ์ มูลนิธิเทมเปิลตัน (Templeton Foundation) ซึ่งมีสำนักงานอยู่ที่กรุงวอชิงตัน ดีซี สหรัฐอเมริกา มีวัตถุประสงค์ในการสร้างความเข้าใจของศาสนาทุกศาสนาในโลก ได้เลือกพระองค์ท่านเป็นกรรมการหนึ่งในเก้าคนของมูลนิธิเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๕

นอกจากพระกรณียกิจที่ได้กล่าวมาแล้ว หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์อีกหลายด้าน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล โปรดเกล้าฯ ให้ทรงเป็นพระอาจารย์ถวายเรื่องพงสาวดารไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๔ ทรงเป็นที่ปรึกษาองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในระยะเริ่มเปิดดำเนินการเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ ทรงเป็นสมาชิกสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นที่ปรึกษาของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อ

พ.ศ.๒๕๒๐ และทรงเป็นประธานกรรมการฟื้นฟูประวัติศาสตร์หลายสมัย

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงได้รับเข็มเสนาธิปไตยจากวิทยาลัยการทัพบก ได้รับ
 เข็มรัฐาภิรักษ์จากวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรจากการที่ทรงเป็นผู้บรรยายของวิทยาลัย ทรงได้
 รับปริญญาเอกกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัยดองกุก ณ กรุงเซอูล ประเทศเกาหลีใต้ ได้รับพระ
 ราชทานปริญญาอักษรศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๒
 กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ ปริญญาศิลปศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 เมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๓ และที่สำคัญยิ่งก็ต่อทรงได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์
 ทูตียจุลจอมเกล้าวิเศษ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ กับได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาวชิรมง
 กกุฎ เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๓

กล่าวได้ว่า หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงเป็นกุลสตรีผู้มีศรีสวัสดิ์และศักดิ์สง่าสูง
 ยิ่งและด้วยพระองค์เองอย่างแท้จริง ควรแก่การสรรเสริญสุดดี

ในวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕ ซึ่งเป็นวันคล้ายวันประสูติ หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล จะ
 มีพระชนมายุ ๘๖ พรรษา จึงขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัยได้โปรดอภิบาลประทานพรให้ทรง
 มีพระพลานามัยสมบูรณ์ แคล้วคลาดปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ และมีพระชนมายุยืนนาน

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕

หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล

หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล

ศาสตราจารย์ พันตรีหญิง คุณหญิง ละเอียด โปษะกฤษณะ เรียบเรียง

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การศึกษาของไทยได้เจริญรุ่งเรืองและขยายวงกว้างขวางออกไปสู่ประชาชนสามัญทั้งชายหญิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาของสตรี ทั้งนี้ก็เพราะสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถได้ทรงส่งเสริมและก่อตั้งโรงเรียนสตรีขึ้นหลายแห่ง ทั้งในต่างจังหวัดและในกรุงเทพฯ และยังได้สละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ก่อตั้งโรงเรียนราชินีขึ้น และทรงเป็นองค์อุปถัมภ์โรงเรียนนี้จนโรงเรียนนี้สามารถเลี้ยงตัวเองได้ ผู้ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไปดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนนี้ ก็คือ หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล อาจารย์ใหญ่องค์แรกของโรงเรียนราชินี ท่านได้สนองพระกรุณาอย่างเต็มความสามารถ ทรงทุ่มเทกำลังกาย กำลังใจ กำลังปัญญาให้แก่งานของโรงเรียนตลอดพระชนมชีพของท่าน ได้ทรงศึกษาค้นคว้าและริเริ่มงานหลายด้าน เพื่อให้กุลสตรีได้มีความรู้ความสามารถเป็นกำลังของชาติ พระนามหม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา จึงเป็นที่ยกย่องในวงการศึกษาวาทรงเป็นนักการศึกษาที่สำคัญของชาติองค์หนึ่ง

หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล เป็นพระธิดาองค์ที่ ๔ ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ-กรมพระยาเทววงศ์วโรปการและหม่อมใหญ่ เทวกุล ณ อยุธยา เป็นพระชนนีฐานร่วมพระมารดากับหม่อมเจ้าหญิง อัสรสมาน กิตติยากร พระอัยกีของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ประสูติเมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๒๔ ที่วังสะพานถ่าน ใกล้ศาลาเฉลิมกรุงในปัจจุบัน เมื่อยังเยาว์วัย สมเด็จพระศรีสวรินทิรา พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ซึ่งขณะนั้นยังดำรงพระอิสริยยศคือ เป็นสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี ทรงรับเป็นพระธิดาแทนพระราชธิดาซึ่งสิ้นพระชนม์ หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา จึงเข้าไปประทับในพระบรมมหาราชวัง

การศึกษาขั้นแรกได้ทรงศึกษาภาษาไทยกับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประภัศสร พร้อมกับพระบรมวงศานุวงศ์ที่ประทับในพระบรมมหาราชวัง เมื่อพระชันษาได้ ๑๒ ปี ได้เข้าศึกษาในโรงเรียนสุนันทาลัย จนจบชั้นมัธยมปีที่ ๕ ทรงมีความรู้แตกฉานทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เพราะหลักสูตรสมัยนั้นต่างกับสมัยนี้มากทั้งนักเรียนมีจำนวนน้อย นักเรียนจึงได้รับความรู้ดี มีความสามารถที่จะประกอบการงานต่อไป

เมื่อพระชันษาได้ ๑๔ ปี สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ บรมราชชนนีพระพันปีหลวง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไปประทับในราชสำนักของพระองค์ เพื่อถวายอักษรภาษาอังกฤษ แก่สมเด็จพระลูกเธอฯ พระเจ้าลูกเธอฯ หลายพระองค์ และพระญาติอื่นๆ ในสำนักนั้นจนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ สมเด็จพระพันปีหลวงฯ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนราชินีขึ้น และจ้างครูญี่ปุ่นมาสอนวิชาช่างเย็บปักถักร้อยและทำดอกไม้ด้วยผ้าและกระดาษให้เหมือนของจริง

(วิชาดอกไม้ประดิษฐ์ในปัจจุบัน) ก็ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เป็นครูสอนพิเศษ ซึ่งเป็นการเริ่มสอนหนังสือในโรงเรียนราชินี เมื่อครุณีย์ปทุมมาศัญญาภิไธยโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เป็นอาจารย์ใหญ่เมื่อ ๑๔ มิถุนายน ๒๔๕๐ ขณะที่พระชันษาเพิ่งได้ ๒๖ ปี และทรงดำรงตำแหน่งนี้มาตลอดมาจนสิ้นชีพิตักษัยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ นับเป็นเวลายาวนานถึง ๓๖ ปี ได้ทรงสร้างความเจริญให้แก่โรงเรียนราชินีเป็นเอกประการ จนเป็นโรงเรียนสตรีชั้นนำ เป็นตัวอย่างแก่โรงเรียนสตรีอื่น ๆ สมัยที่การศึกษายังมิได้เปลี่ยนโฉมหน้าเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ทรงมีความรู้เชี่ยวชาญทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และวิชา กหกรรมศาสตร์ ซึ่งขณะนั้นเรียกว่าวิชาการเรือน เพราะได้ทรงศึกษาฝึกฝนและใฝ่หาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ ประกอบกับทรงได้รับการอบรมมาเป็นอย่างดี และมีโอกาสที่ได้เสด็จไปต่างประเทศถึง ๓ ครั้ง ครั้งแรกโดยเสด็จสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชชนนีพันปีหลวง ประพาसฮ่องกงและอินโดจีน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ ด้วยสมเด็จพระพันปีหลวงฯ มีพระราชประสงค์ให้หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ได้มีความรู้กว้างขวาง ครั้งที่ ๒ ได้โดยเสด็จสมเด็จพระพันปีหลวงฯ เสด็จประพาสไต้หวัน สิงคโปร์ โดยทางเรือ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ บริษัท อีสเอเชียติก จัดเป็นการท่องเที่ยวระยะสั้น ประทับในเรือตลอดโดยไม่ประทับแรมบนบกเลย ครั้งที่ ๓ เสด็จไปประชุมสภาอากาศที่ญี่ปุ่น ได้มีโอกาสทอดพระเนตรกิจการโรงเรียนและการศึกษาหลายอย่าง แม้ในประเทศที่โปรดที่จะเสด็จหาความรู้ ในจังหวัดต่าง ๆ การที่ได้เสด็จต่างประเทศและต่างจังหวัดทำให้ทรงรอบรู้และมีประสบการณ์มาก กอปรทั้งทรงเป็นผู้เฉลียวฉลาดสามารถเลือกสรรสิ่งที่เห็นว่าเป็นประโยชน์มาใช้ในการศึกษา

หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ทรงเป็นทั้งครูและทั้งนักบริหารที่สามารถ ทรงรักโรงเรียน และหวังที่จะเห็นความเจริญของโรงเรียนที่จะเป็นแหล่งวิชาการและเป็นแหล่งการอบรมกุลสตรี ให้เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยคุณลักษณะของกุลสตรีไทยที่จะได้ใช้ความรู้ความสามารถให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม จึงทรงศึกษาปัญหา ค้นคว้า หาวิธีการที่จะให้ไปสู่เป้าหมาย ทั้งในด้านวิชาการและด้านจิตใจ ทรงเห็นว่าการที่จะรู้อะไรได้แน่ชัดก็ด้วยการเข้าไปใกล้ชิดกับสิ่งนั้น จึงประทับประจำอยู่ที่โรงเรียนเพื่อประโยชน์ในการปกครองที่จะทำได้ใกล้ชิดสนิทสนมกับครูและนักเรียนได้ทราบปัญหาต่าง ๆ เพื่อหาทางแก้ไข หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภามีน้ำพระทัยกว้างขวางรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีความสุขุมเยือกเย็น แต่ก็ทรงเคร่งครัดในระเบียบ ขนบประเพณีอันดีงาม ท่านไม่ทรงถือองค์ให้ความเป็นกันเองกับทุกคน ทรงปกครองเหมือนญาติในครัวเรือน จึงเป็นที่เคารพรักใคร่ยำเกรงของบรรดาครูนักเรียนไม่ว่ารุ่นใดวัยใด แต่ประทับอยู่ได้ประมาณ ๑๐ ปี ก็ต้องเสด็จกลับไปประทับที่วังเทเวศน์ (เพราะพระบิดาสิ้นพระชนม์) ต้องทรงจัดการเรื่องทรัพย์สินที่ได้รับมอบหมาย เพราะหม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภามีได้รับการกิจเป็นอาจารย์ใหญ่แต่เพียงอย่างเดียว ท่านยังต้องรับพระภาระจากพระบิดาซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศในการจัดงานรับรองแขกเมือง บางทีก็ต้อง

ตามเสด็จไปในงานพระราชพิธีต่าง ๆ ได้รับความไว้วางพระทัยจากพระบิดามาก แม้สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าก็ยังทรงไว้วางพระราชหฤทัยให้เป็นผู้จัดการทรัพย์สินส่วนพระองค์ ซึ่งตั้งสำนักงานอยู่ที่วังเทเวศม์ ตั้งแต่ต้นจนตลอดพระชนมชีพ

เมื่อเสด็จไปประทับที่วังเทเวศม์แล้วหม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ก็เสด็จมาปฏิบัติหน้าที่ทุกวัน มีพระชนินุทธาหม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภา เทวกุล เป็นผู้ร่วมงานแบ่งเบาภาระทั้งในด้านการปกครองและการสอน นักเรียนนานนามหม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภาว่า ท่านอาจารย์ใหญ่ หม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภา ว่าท่านอาจารย์น้อย หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา โปรดการสอน ทรงเข้าสอนเองเสมอทั้งนักเรียนชั้นใหญ่และนักเรียนชั้นเล็ก ท่านทรงมีความสามารถพิเศษในการสอนที่จะทำให้นักเรียนสนใจตลอดเวลา วิชาที่สอนก็ทรงสอนภาษาไทยบ้าง ภาษาอังกฤษบ้าง แม้วิชาช่างก็ทรงสอนด้วย จากประสบการณ์ที่ได้สอนเด็กต่างชั้นต่างวัยทำให้หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ริเริ่มวิธีการสอนใหม่ๆ หลายอย่าง วิธีการสอนที่มีชื่อเสียงมากก็คือการสอนจริยธรรมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการสอนที่ยากกว่าวิชาอื่น หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ทรงใช้เพลงไทยเป็นสื่อการสอน ทรงแต่งเนื้อเพลงเอง ทรงแทรกคติธรรมคำสอนบ้าง อธิบายความรู้บ้าง แต่ละบทก็ให้ทำนองเพลงไทยให้เหมาะสมแก่ระดับชั้น ๆ ทั้งชั้นประถมและมัธยม ทำให้นักเรียนได้ร้องเพลงไทยเป็นชมทราบบคติธรรมไปพร้อมกัน และเป็นที่สนุกสนานด้วย ดังจะยกตัวอย่างพอเป็นสังเขป

เพลงสารถิ์จักรด

ดอกเอ๋ยดอกพิกุล	เหล่าครุฑเก็บสนุกทุกหนแห่ง
ร้อยอะไรใส่ก็ได้ทั้งไม่แพง	เด็กแดง ๆ เป็นผลไ้ขับดทา
ดินสอพองเผาไฟแทรกไปด้วย	ทำให้ช่วยแก้คันค้อยหรรษา
หล่นได้ต้นกลาดดาชดา	เก็บแต่งกายาเล่นเย็นใจเอย.

(เพลงนี้ให้ความรู้แก่เด็กสมัยเมื่อ ๖๐ ปีที่ผ่านมาแล้ว)

เขมรโพธิสัตว์ (คติธรรม)

อันความผินผินหนึ่งอย่าฟังโกรธ	ควรงดโทษกันและกันให้พถนหาย
อย่าอาฆาตบาดหมางจนวางวาย	เป็นกรรมร้ายติดตัวชั่วกับปีกลปี
ข้างหนึ่งโกรธข้างหนึ่งนึ่งเสียนั้นไซ้	เป็นคุณได้ดับร้อนช่วยผ่อนผัน
เหมือนตบมือข้างเดียวไม่ดังกรัน	เป็นมิตรกันดีกว่าเกลียดเดียดฉินที่เอย

บทเพลงของหม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา นั้น สมัยหนึ่งกระทรวงศึกษาธิการขอบรรจุบางบทไว้ในหลักสูตร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๗ นี้ คณะอนุกรรมการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ได้ขออนุญาตมูลนิธิหม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล

จัดทำแถบบันทึกเสียงเพลงระดับประถม ๑๕ เพลง จำนวน ๔,๕๐๐ ตลับ ระดับมัธยม ๑๒ เพลง จำนวน ๔,๐๐๐ ตลับ เผยแพร่ไปยังโรงเรียนต่างๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก

วิธีการใช้เพลงเป็นสื่อการสอนซึ่งหม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ได้ทรงใช้เมื่อ ๖๐ ปีกว่ามาแล้ว บัดนี้ผู้สำเร็จการศึกษาด้านการสอนจากต่างประเทศกำลังนำมาใช้สอนวิชาต่างๆ อย่างแพร่หลาย

นอกจากกลวิธีการสอนที่ได้ทรงริเริ่มขึ้นใหม่ หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ยังทรงปรับปรุงหลักสูตรเพื่อให้สอดคล้องให้ตรงจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ ได้ทรงเริ่มปรับปรุงหลักสูตรครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ หลังจากทรงรับหน้าที่เป็นอาจารย์ใหญ่เพียง ๗ ปี ก็เริ่มเปิดแผนกวิชาช่างเป็นสาขาในโรงเรียน-ราชินี เพื่อเปิดโอกาสให้นักเรียนเลือกเรียนตามถนัด แผนกนี้จะสอนวิชาสามัญคือภาษาไทยและเลขแต่น้อย เน้นหนักในวิชาช่างของผู้หญิง มีวาดเขียน ลายไทย เย็บปักถักร้อย ดอกไม้สด ดอกไม้แห้ง และการปรุงอาหาร ผู้ที่สำเร็จแผนกนี้สามารถนำวิชาไปใช้ในการครองเรือนหรือเป็นวิชาชีพที่จะเพิ่มพูนรายได้ สมัยนั้นอธิบดีกรมศึกษาได้ขอผู้สำเร็จการศึกษาจากแผนกนี้ไปรับราชการเป็นครูสอนในโรงเรียนรัฐบาลหลายแห่ง ขณะนั้นกระทรวงศึกษาธิการเห็นความสำคัญของวิชาชีพ ได้ตั้งกรมอาชีวศึกษา วิชาช่างสตรีก็เป็นสาขาหนึ่งที่นิยมกันมาก

การปรับปรุงหลักสูตรที่สำคัญอีกขั้นหนึ่งก็คือการจัดตั้งมัธยมวิสามัญแผนกภาษา เพื่อให้นักเรียนที่สนใจในวิชาสามัญได้เรียนสูงขึ้น โดยเปิดสอนภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศส รับนักเรียนที่จบชั้นมัธยมบริบูรณ์หญิง (ม.๖) เรียนต่ออีก ๒ ปี เพื่อให้มีความรู้สามารถอ่านตำราประกอบอาชีพต่อไป โรงเรียนราชินีเป็นโรงเรียนเดียวที่เปิดแผนกนี้ขึ้น นักเรียนโรงเรียนอื่นที่อยากเรียนต่อต้องมาเรียนที่โรงเรียนราชินี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ หม่อมเจ้าหญิงจันทรนิภา เทวกุล จึงเปิดสอนที่โรงเรียนเบญจมราชาลัยอีกแห่งหนึ่ง ผู้ที่จบหลักสูตรมัธยมวิสามัญหญิง กระทรวงศึกษาธิการเทียบให้เท่ากับมัธยมบริบูรณ์ชาย (ม.๘) สามารถเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยได้ เมื่อจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเปิดรับนิสิตหญิงเป็นปีแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ นักเรียนโรงเรียนราชินีจึงได้เข้าเป็นนิสิตหญิงรุ่นแรกต่อมา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนเรนทราธิราชสิรินทร ทรงตั้งโรงเรียนราชินีบนขึ้น ย้ายมัธยมวิสามัญหญิงไปอยู่ที่โรงเรียนราชินีบน ก็โปรดให้หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ ก็ได้ปรับปรุงหลักสูตรอีกครั้งหนึ่งโดยใช้หลักสูตรเดียวกับชั้นมัธยมบริบูรณ์ชาย เปิดแผนกวิทยาศาสตร์ขึ้นอีกแผนกหนึ่ง นักเรียนที่จบหลักสูตรนี้มีสิทธิเข้าสอบชิงทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาต่อต่างประเทศได้ นักเรียนหญิงคนแรกที่สอบชิงทุนเล่าเรียนหลวง พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้เป็นนักเรียนโรงเรียนราชินี คือ น.ส.สายหยุด เก่งระดมยิง (คุณหญิงดิฐการภักดี) นับเป็นก้าวแรกที่นักเรียนหญิงมีสิทธิเท่านักเรียนชาย

ในการเปิดสอนหลักสูตรมัธยมวิสามัญหญิงนั้น หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ทรงรอบรู้ในวิธีสอนภาษาต่างประเทศว่าควรจะเป็นอย่างไร จึงได้จ้างครูต่างประเทศมาประจำที่โรงเรียนเพื่อให้นักเรียนคุ้นกับภาษานั้น ๆ ท่านเองก็ทรงเข้าสอนด้วยโดยเฉพาะวิชาการประพันธ์ และวรรณคดีอังกฤษ ทรงเห็นความสำคัญในการฝึกทักษะทั้ง ๔ ในการเรียนภาษา จึงทรงจัดกิจกรรมพิเศษช่วยการเรียนการสอน เช่น ให้แสดงละครตามบทเรียนที่เรียนอยู่ในเรื่องวนิดาวิชฌนาคว่าความ (ภาษาอังกฤษ) ทุกคนต้องหาเครื่องแต่งตัว หัดพูดตามบท เป็นการฝึกพูดสำหรับผู้แสดง เป็นการฝึกการฟังสำหรับผู้ดู บางทีก็จัดให้นักเรียนได้ไปดูละครภาษาฝรั่งเศสที่แสดงเป็นประจำปีที่สมาคมฝรั่งเศส ผู้แสดงเป็นชาวฝรั่งเศส ทำให้การเรียนการสอนได้ผลดี

หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา หาได้ทรงปรับปรุงการศึกษาของนักเรียนชั้นสูงแต่ทางเดียวไม่ ท่านทรงเห็นความสำคัญของเด็กเล็กซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญ จึงได้ทรงเปิดแผนกอนุบาลขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ นับเป็นแห่งแรกในประเทศไทย ได้ทรงปรับปรุงวิธีการอบรมสั่งสอนขึ้นใหม่ อนุโลมตามหลักของมอนเตสซอร์และโพลแบร์ มุ่งให้เด็กรู้จักช่วยตนเอง รักษาความสะอาด สุขภาพอนามัยทรงสอนให้ร้องเพลงไทย รำไทย เพราะทรงเห็นว่าการเล่นรำไทยช่วยให้ท่าทางสง่างามได้ออกกำลังกาย และกล้าปรากฏตัวต่อหน้าคนอื่น ทรงแต่งบทเพลง แฝงความรู้ในการรักษาอนามัย ความรักชาติ ฝึกให้เด็กได้ร้องได้เล่น ปลูกฝังความดีแต่ยังเด็ก นอกจากนั้นยังทรงจัดนักเรียนชั้นโตพลัดถิ่นช่วยดูแลเด็กอนุบาล เป็นการฝึกให้รู้จักรักเด็กและทำประโยชน์

โรงเรียนอนุบาลในขณะนี้ได้เปิดสอนกันอย่างแพร่หลายทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด และเป็นหัวใจสำคัญของสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว จนถึงขนาดต้องมีโรงเรียนรับสอนเด็กก่อนวัยเรียน

นอกจากการปรับปรุงหลักสูตรแล้ว หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ยังทรงเห็นความสำคัญของกิจกรรมพิเศษ ซึ่งมีส่วนช่วยการเรียนการสอนและการอบรมทางจิตใจมาก จึงได้ทรงริเริ่มกิจกรรมใหม่ๆ หลายอย่าง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ ซึ่งในปัจจุบันนี้กระทรวงศึกษาธิการได้นำแบบอย่างไปดัดแปลงเป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตร และได้บรรจุไว้ในหลักสูตรก็มี กล่าวคือ

การตั้งหน่วยอนุภาษาด

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ได้ทรงเปิดหน่วยอนุภาษาดให้นักเรียนตั้งแต่อายุ ๑๑ ปีขึ้นไป สมัครเป็นสมาชิก ทรงวางหลักสูตรให้รู้จักรักษานามย์ฝึกอบรมให้รู้จักบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น มีการเปิดหน่วยรับสมาชิกทุกปี ในการเปิดหน่วยประจำปีจะมีการแสดงละครกาชาด การเล่นเกมเบ็ดเตล็ด และการประกวดต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับอนุภาษาด เช่น ปฐมพยาบาล การประกวดทำอาหาร ท่านจะทรงแต่งบทละครเอง เป็นบทละครพูดบ้าง บทละครพูดสลับรำบ้าง สอดแทรกความรู้ในด้านอนามัย ในด้านการบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น ทรงฝึกซ้อมเอง คิดแบบเครื่องแต่งกายเอง

ฝึกให้เด็กกล้าแสดงออก ฝึกภาษาในการพูด ต่อมาโรงเรียนสตรีต่าง ๆ ก็ได้เปิดหน่วยอนุภาชาด และจัดเป็นประจำปี เมื่อมีงานกาชาดเป็นส่วนรวมโรงเรียนต่าง ๆ ก็จะส่งอนุสมาชิกไปร่วมด้วยกันที่หนึ่ง มีการแสดงกลางแจ้งและกิจกรรมอื่น ๆ สมัยหนึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้บรรจุไว้ในหลักสูตร มีการสอบเลื่อนชั้นเป็นอนุตรี โท เอก และบังคับว่าผู้ที่สำเร็จชั้นมัธยมบริบูรณ์ (ม.๘) ต้องสอบได้เป็นอนุเอกด้วย เช่นเดียวกับนักเรียนชายต้องเป็นลูกเสือเอก ปัจจุบันมีแต่กิจกรรมยูวกาชาดเสริมหลักสูตร

การเปิดสอนดนตรีและนาฏศิลป์

หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ทรงเห็นว่าดนตรีเป็นวิชาที่ผู้หญิงควรจะศึกษา ทำให้จิตใจสบายและฝึกความพร้อมเพรียง ความรู้จักหน้าที่ ได้เริ่มเปิดสอนตั้งแต่ปี ๒๔๕๖ เชิญครูผู้เชี่ยวชาญมาสอนทั้งครูและนักเรียนนอกเวลาเรียน แล้วแต่ความสมัคร ท่านเองก็ทรงเรียนขอด้วยวิธีการนี้ได้กลายมาเป็นชุมนุมดนตรีไทยของสถาบันการศึกษา ทั้งระดับมัธยมและอุดมศึกษา

สำหรับด้านนาฏศิลป์นั้นได้สอดแทรกไว้ในชั้นประถมเรียนแต่ยังเล็ก ให้นักเรียนได้เรียนถูกต้องตามหลักโดยแท้จริงจากครูผู้ชำนาญ ทรงเห็นว่าการเรียนนาฏศิลป์เป็นการฝึกให้มีท่าทางสง่างาม เสริมสร้างบุคลิกภาพ ได้ออกกำลังกาย ฝึกให้เกิดความกล้า และมีระเบียบและยังทรงให้นักเรียนมีโอกาสดอกแสดงในงานต่าง ๆ เช่น งานประจำปีหรืองานพิเศษ เป็นการฝึกภาคปฏิบัติด้วย และเด็กก็ได้รับความสนุกสนานด้วย วิชารำไทยเป็นที่นิยมกันมาก ในสมัยที่มีการติดต่อกับต่างประเทศมากขึ้น

การฝึกกายบริหาร

วิชาพิเศษที่ควบคู่กันไปกับการฝึกให้ร้องเพลงที่หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ได้ให้ใช้เวลาสลับกันก็คือ วิชาที่เรียกกันในสมัยนั้นว่า กายบริหาร ด้วยทรงเห็นว่าเป็นการฝึกให้มีการออกกำลังกายของอวัยวะทุกส่วนและฝึกความพร้อมเพรียง แมื่อนักเรียนหญิงสมัยนั้นควรได้รับการฝึกฝนให้มีกิจกรรมายาทุมนวลเรียบร้อยแต่ในขณะเดียวกันการบริหารร่างกายให้ถูกต้องก็จะทำให้เกิดพลานามัยดีแข็งแรง และการบริหารร่างกายนั้นก็มิได้ขัดกับกิจกรรมายาแบบไทย หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ได้ทรงนำท่าบริหารง่าย ๆ ถูกต้องตามหลักของการบริหารร่างกายมาฝึกนักเรียนซึ่งต่อมามีผู้เห็นชอบและได้นำแบบอย่างไปปฏิบัติ ต่อมาจึงจัดเข้าอยู่ในหมวดพลศึกษา ปัจจุบันนี้หน่วยราชการต่าง ๆ ถึงกับส่งเสริมให้มีการบริหารร่างกายในเวลาราชการเพราะเห็นว่าเป็นสิ่งจำเป็นและทำให้ร่างกายแข็งแรง

การออกหนังสือพิมพ์ของโรงเรียน

กิจกรรมพิเศษที่ หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ทรงนำให้โรงเรียนราชินีเริ่มทำ นับว่าเป็นโรงเรียนหญิงโรงเรียนแรก ก็คือการออกหนังสือพิมพ์ของโรงเรียนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ เดิมให้ชื่อว่า

‘สตรีพจน์’ ต่อมาสมเด็จพระพันปีหลวงพระราชทานนามว่า “ราชินีบำรุง” เป็นการฝึกภาษาในด้านการเขียนและการอ่าน และเป็นการฝึกให้กล้าแสดงความคิดเห็น การเรียนภาษา การฝึกเป็นเรื่องสำคัญ นอกจากนั้นหนังสือพิมพ์ยังเป็นสื่อการแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นอีกด้วย

การตั้งสมาคมสุนทรพจน์

นอกจากการฝึกการเขียนแล้ว หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ทรงเห็นว่าการฝึกพูดก็เป็นสิ่งสำคัญ จึงทรงนำให้ตั้งสมาคมฝึกพูด ชื่อว่า สมาคมสุนทรพจน์ ให้มีการฝึกพูด ฝึกได้วาทีเป็นแห่งแรก มีการแสดงละครพูด ทำให้นักเรียนมีความกล้าในการแสดงออก และฝึกมารยาทในการพูด การฟัง ในขณะนี้โรงเรียนและมหาวิทยาลัยก็ได้ตั้งชุมนุมปาฐกถาและได้วาที ในสังคมทั่วไปก็ตั้งสมาคมฝึกพูดกันมากมาย เพราะเห็นความสำคัญของการพูด

นอกจากกิจกรรมเสริมหลักสูตรในโรงเรียนแล้ว หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ยังทรงริเริ่มงานเพื่อสังคมอีกหลายอย่าง อาทิ

การก่อตั้งสมาคมนักเรียนเก่า

หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ทรงเห็นว่านักเรียนที่จบออกไปจากโรงเรียนแล้ว แม้ว่าจะได้ออกไปทำราชการหรือเป็นแม่บ้านแล้วก็ตาม หากจะได้มีศูนย์กลางติดต่อกันแล้วก็จะสามารถรวมพลังกันเป็นทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมได้มาก จึงได้ทรงริเริ่มให้ตั้งสมาคมนักเรียนเก่าราชินีขึ้น เพื่อเป็นสายใยที่จะเชื่อมโยงนักเรียนเก่าทุกรุ่นทุกวัย และนักเรียนปัจจุบันให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความสามัคคีกัน นับว่าโรงเรียนราชินีเป็นโรงเรียนสตรีแห่งแรกที่มีสมาคมนักเรียนเก่าตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๓ จนบัดนี้มีสมาคมนักเรียนเก่าเกิดขึ้นมากมายในเวลาต่อมา

หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ยังทรงทำงานในด้านสังคมสงเคราะห์อีกหลายอย่าง กล่าวคือ

ทรงร่วมในการก่อตั้งมูลนิธิคนตาบอด

หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ทรงเปี่ยมไปด้วยเมตตาธรรมทรงเห็นความสำคัญในการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ที่ประสบเคราะห์กรรม โดยทรงเห็นว่าช่วยชุบชีวิตคนที่ไม่มีประโยชน์ให้เป็นคนมีประโยชน์ขึ้น จึงทรงร่วมในการก่อตั้งมูลนิธิคนตาบอด ทรงช่วยหาทุนก่อตั้งและบำรุงมูลนิธิ

ที่ปรึกษาสำนักวัฒนธรรมหญิง สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ

หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ทรงสนพระทัยในงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม จริยธรรมและสถานภาพของสตรีเป็นอย่างยิ่ง ในสมัยที่มีการฟื้นฟูวัฒนธรรมระหว่างสงครามโลกครั้งที่สองรัฐบาลได้ทูลเชิญให้ทรงเป็นที่ปรึกษาในสาขาวัฒนธรรมทั่วไปของสำนักวัฒนธรรมหญิง สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ

กรรมการฝ่ายประดิษฐ์ของกองอาสาอากาศ

หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา มิได้ทรงบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคมแต่ในยามสงบเท่านั้น

แม้ในยามคับขันก็ทรงสมัครเข้าเป็นอาสาภาค ช่วยราชการเขตหลัง และทรงได้รับการแต่งตั้งเป็นกรรมการฝ่ายประดิษฐ์

กรรมการสภาการศึกษาไทย

หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ได้ทรงตั้งหน่วยอนุภาคช่วยเหลือราชการของสภาการศึกษาเป็นเอกประการ ทรงเป็นกำลังสำคัญในการทำหลักสูตรฝึกอบรม ทรงได้รับการแต่งตั้งเป็นกรรมการกลางสภาการศึกษาไทย และเคยเป็นผู้แทนสภาการศึกษาไทยไปประชุมที่ญี่ปุ่นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓

ความสามารถของ หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ในการประสิทธิ์ประสาทความเจริญให้แก่โรงเรียนราชินีเป็นที่ประจักษ์กันทั่วไป เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ หรือกระทรวงศึกษาธิการ คือ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้มาทูลขอหม่อมเจ้าหญิงจันทร์ภา เทวกุล พระชนนีฐานา ซึ่งได้ร่วมงานมากับท่านทั้งในด้านวิชาการและด้านบริหาร ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๑ และเป็นกำลังสำคัญของท่านเปรียบได้กับพระพาหาของท่าน ไปเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนเบญจมราชาลัย ด้วยน้ำพระทัยกว้างขวางและเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมของชาติบ้านเมืองก็ยินดีประทานให้ การตัดสินใจครั้งนี้มีผลดียิ่ง เพราะหม่อมเจ้าหญิงจันทร์ภา เทวกุล ได้ทรงปรับปรุงและสร้างความเจริญให้แก่โรงเรียนเบญจมราชาลัย เช่นเดียวกับหม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ด้วยเหตุที่โรงเรียนเบญจมราชาลัยเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีแห่งเดียวในประเทศไทยที่ผลิตครูสตรีที่ออกไปสอนในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ งานที่หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ทรงนำไว้จึงขยายวงกว้างขวางออกไปในโรงเรียน-สตรีของรัฐบาลทั่วประเทศ พระนามของหม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล จึงเป็นที่รู้จักและยกย่องกันทั่วไปในโรงเรียนสตรีต่าง ๆ

หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา ทรงเป็นครูที่เพียบพร้อมไปด้วยคุณลักษณะของความเป็นครูที่ดีทุกประการ เป็นนักวิชาการที่เห็นการณ์ไกล เป็นนักบริหารที่สามารถ เป็นนักการศึกษาโดยแท้จริงทรงวางรากฐานการศึกษาของสตรีมาตั้งแต่สมัยเกือบร้อยปีมาแล้ว ที่จะให้ก้าวออกมาทำให้สังคม ทรงเป็นนักพัฒนาคนโดยเฉพาะสตรีทั้งด้านวิชาการและจิตใจ พระนามของท่านจึงปรากฏอยู่คู่กับผลงานที่ได้ทรงบำเพ็ญไว้ เป็นที่สรรเสริญแก่คนทั่วไป

